

L $\frac{1}{97}$ Id.

P. Sahyars.
15. 7. 20.

J. Janšons.

Wehsturiskais materialisms.

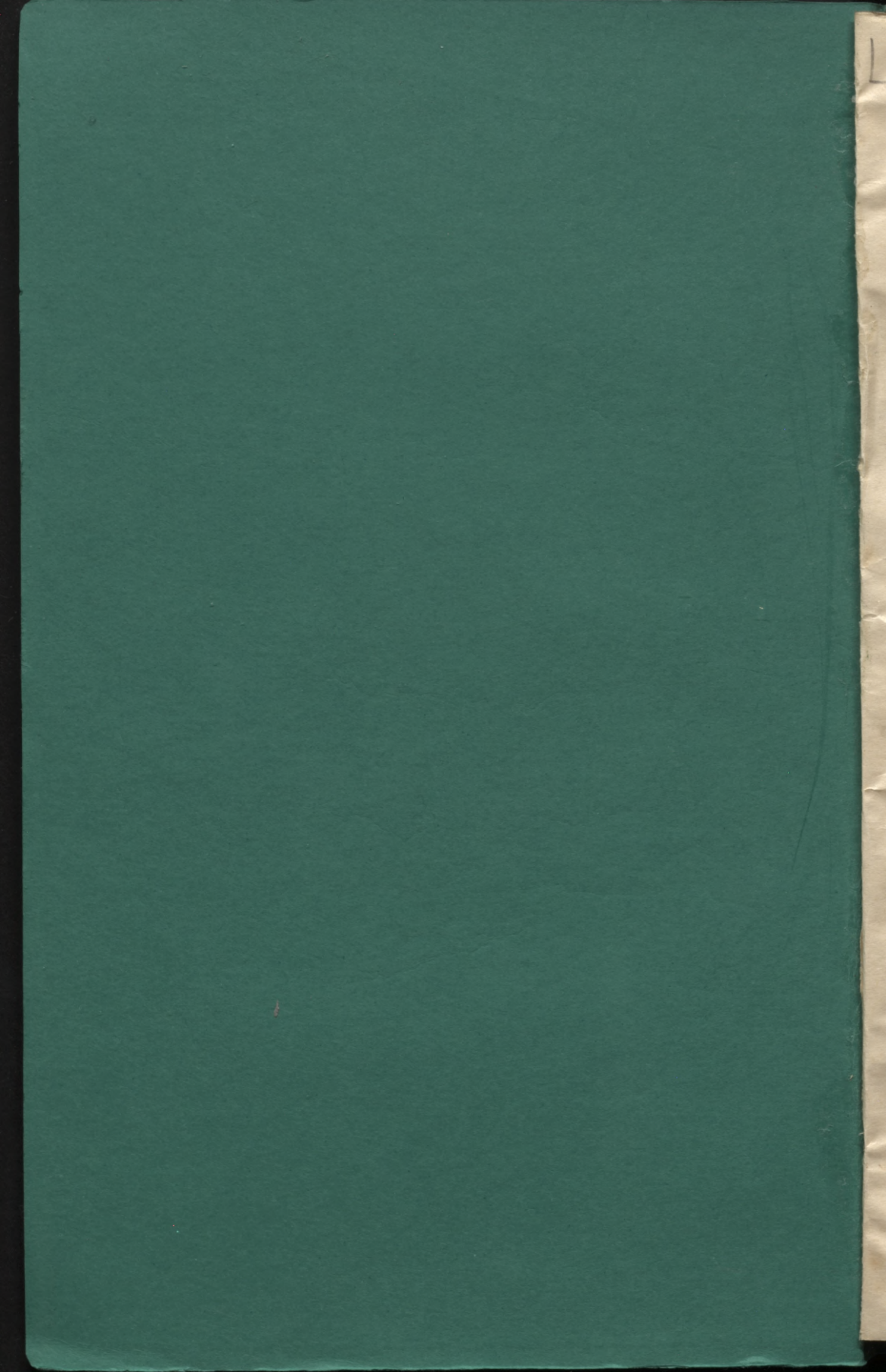
Apzerejumi
iĥ wehstures un wehstures filosofijas.

I. daļa.

T. Purina apgabdībā.

Rigā, 1910. gadā.

Maĥsa 60 lap.

L $\frac{1}{97}$

L

J. Janfons. - Brauns

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

Wehsturiskais materialisms.

Apzērejumi
īf wehstures un wehstures filosofijas.

I. daļa.

T. Purina apgādībā.
Rigā, 1910. gadā.

gāstma
L $\frac{1}{97}$
L-6 + inf

Latvian National Library

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0309057487

~~62-9.604~~

pārē. 12. XI 98.

Latvian National Library

Latvian National Library

Spēests L. Grenzthal, ņenat „Gutenberg“, tipografijā,
Rigā, leelajā Minsterejas eelā Nr. 6.

Latvian National Library

Latvian National Library

Latvian National Library

Latvian National Library
Riga, 1901. gada.

Gan neweena sinatniska teorija pehdejos gadudešmitos nav
tikuse aptarota ar tif karstu naidu kã dialektiskais jeb wehsturiskais
materialisms. Rakstu pehz raksta laidušchi pret to klajā ofizialee ša-
beedriško sinatnu preekščstahwi, gandrihs waj no katra tautsaim-
neezibas un wehstures katedra ta tikuse pašlubinata par „weenpušigi
šchauru“, par „mekaniski šchablonisku“, par šen jau „apgahstu“, —
un tomehr atkal un atkal par jaunu tee puhlas šcho tif galigi no-
beigto teoriju „kritiset“ un „pahrwaret“! So taisni wišem usbruku-
meem par špihti wehsturiskais materialisms netikween eespeesčas arween
tahkal šabeedriško sinatnu pehtišchanas loukã, bet tas teek — un tam
ari jateek! — par plaschu tautas mašu pašaules ušskatu, par wareno
atbalstu proletariata atšwabinašchanàs zihnã. Wehsturiskais mate-
rialisms palihds mums til pilnigi isdibinat un ispehtit pagahni, kã to
lihds šchim naw špehjuše neweena wehsturiskas sinatnes metode, bet
galwenã kahrã tas dod mums eespehju šaprast tagadni winas prete-
šchëibu un pahrgrosibu mainã, aptwert tagadejšs šabeedribas dšinejus
špehtus un lihds ar to tuwinat ari nahkotni, uš kureni neaisturami
wed šabeedriškas attihstibas prozešs. Wehsturiskais materialisms špeesch
lihds šchim kalpinatãm tautas mašam rolãs eerozi, ar ko „darinat
wehsturi“ — un tamdehl ari šchis beššpehzigais naids, šchee beššefmige
ušbrukumi no waldošcho šchëiru ideologu pušes, tamdehl tikdauds ša-
laustu bultu proletariata teorijas wairogã!...

Pee mums wehsturisko materialismu aptaro pehz Weinberga un
Serafima weenkahršchãs, pašihstamãs metodes, bet pehdejã laikã teem
nahkufchi talkã ari dašchadi teoretiski špehli. Pahris gadus atpakal
wehsturisko materialismu un pozitivismu wišpahr gribeja šadragat
Wehsminku Karlis ar dašchãm „sentenzem un aforismem“, pehz tam
stahjãs preekščã M. Walters ar loti daudšem zitateem un frašem,
šchogad ismehgina roku Wold. Reisneeks ar šawu „treneschanas metodi“,
un nahkofchu gadu jau drošchi ween buhs atkal ziti. Št šewišchëi
M. Waltera gara rašchojums eelihgšmojis muhsu tautiško birgelibu un
muhsu apbehdinatos deladentus nowedis lihds behrnišchëi ekstasei.
Kela jauna mehš gan tur neatradim: tãs paščas wezumwezãs
eerunas un eebildumi, kahdus pehz weenas šchablonas leeto jau wiši

Bet tahtaf ari Hegeli wairs nenesa wina domu spahrni — wiasch krita atpafak. Wiasch nespahja aptwert zilwezes wehsturi pehz winas eefshejeem attihstibas likumeem, wiasch newareja atraft pirm-
spahku, kas eerofina un wirsa zilwezes wehsturisko gaitu, un winam neatlikas nefas zits, ka no realas wehstures semes, no empirisku zeh-
lonu un fetu kopsafaribas aizeltees atkal metafisisku spekulaziju mah-
konos. Hegels peenehma par wehstures pirmzehloni — garu, kuresch
weido katras tautas wehsturi. Katra tauta ispilda wehsture sawu
ideju un katras tautas gars ir tikai pahape wispahreja gara („absol-
lutas idejas“) attihstiba. Protams, ka ar schahbu „gara“ palihdsibu
jo weegli tad wareja wehsture wisu (waj ari neko) isfkaidrot un pee-
rahdit: te netika nemta konkreto wehstures faktu wirkne, bet finams
isdomats „tautas gars“, kuram tad wehsturiskais materials tifa pee-
mehrots un ar waru fasprengets Hegela paschdarinatās konstrukzijas,
faut gan atsihtams, ka pee tam Hegels issehji daudj jaunu domu,
dsiku nowehrojumu un leetischku peesihmju. (Plechanows, weens no
Hegela labakeem pasinejeem, aprahda, ka finamus wehstures posmus Hegels
wislabaf isfkaidro tur, kur tas sawas idealistiskas abstrakzijas peemirst
un peegreeschas materialeem ekonomisheem faktoreem.)* Un ta ari
nahzas, ka Hegels, kas sawu filosofisko darbibu usfahka ar karu pret
wisadām metafisiskām spekulazijām un absolutām dogmam, galu galā
pats pasludinaja, ka galigais atsihu slehdsheens jau fasnuegts, un proti
— Hegela filosofijas sistemā, kur „absoluta ideja“ wisā pilnigumā is-
fkaidrota un islikta. Un kas ar wina filosofisko atsihu rezultatu, —
sobojas Engels, — tas pats bij ar wina sistemas praktisheem weh-
sturiskeem slehdsheeneem: sawas teesibu filosofijas beigās Hegels pra-
weetoja, ka „absolutai idejai“ jateek realisetai tahdā kahrtu monarkija,
kahdu Fridrichs Wilhelms III. weltigi apfolija saweem pawalstneekeem,
pee tam mnischneezibas nepeezeeschamibu Hegels wehl sewischi peerahda
spekulatīvā zefā**). — Bet neluhfojot us to, ka Hegela filosofiska
sistema neispildija to, ko wina dialektiska metode folija, ka ta beidsās
ar idealistisku neweitimi un logiskām pretrunām, zilwezes atsihšanas
wehsture paliks weenmehr kā peeminellis Hegela leeliskais mehginajums:
ustwert wisu leetu parahdibas, dabu un zilwezes wehsturi nemitigā
attihstibas prozefā un isfkaidrot wiau zehlonisko safaribu no weena

*) Plechanow, Zu Hegels lechzigstem Todestag. Neue Zeit, Nr. 7—9, X. Jahrgang.

**) Fr. Engels, Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Stuttgart, 1907. 6. lapp.

weeniga prinzipa isejot. Hegela filosofiju vajadseja kritiski pahraret: wiaa dogmu sistemu atmetot un wina metodi paturot Hegela us galwu apgreesto dialektiku „nostahdit us kahjam“. To isdarija Markss un Engelsš. —

Jau sawos studiju gados Markss ar wiskarstato jaunella dedšibu un ar wisesaudsigako paschkritiku zenschas tikt pee noslehgta pasaules usstata. Neweena no walboscham filosofiskam sistemam (Kanta un Fichtes idealisms) neapmeerina wiau. Kahda wehstale winsch raksta sawam tehnam: „Preekshkars kritis, mans wisshwehtakais saplofits un tur jateef nostahditeem jauneem deeweem. No idealisma... es nonahzu pee tam — meklet ideju pascha teeschamiba. Ja agrat deemi bij mahjosuschji pahr semi, tad tagad tee tikuschji par winaš zentru. Esmu lasijis Hegela filosofijas fragmentus, kuru dihwainā klinšchu melobija man nepatika. Wehlreis es gribeju nolaištees juhras dšikumos ar zeešchi noteiktu nodomu: atrašt garigo dabu tikpat nepee zeešchamu, konketu un zeešchi noteiktu kā šisiklo, newis tukšchi gaisā zirst ar šobenu, bet tihru pehrti usnešt šaules gaismā.*) — Pehz sawas weltigās klejšochanas pa metafisikas augstumeem Markss ar tahdu pat straujumu gahšchas teefibu studijās, bet tās nespehji wiaam šneegt nekahdu garigu apmeerinajumu, un atkal un atkal no jauna wiau taifni peerwelt Hegela „dihwainā klinšchu melobija“. Winsch pats to šew nespehji pilnigi isšaidrot, bet tomehr wiau wada droscha nošauta, ka zaur Hegela filosofiju winsch no sawu šchaubu un malbu labirinta atradiš iseju us realās teeschamibas pašauli (t. i. atradiš garigās dšihwes prozefus tikpat atkarigus no muhsu atšišchanai peeejameem realeem zehlonem kā šisikas dabas parahdibas.)

Uniwersitati Markss atstahji kā pahrleezinats Hegela peekritejš; un tahds winsch ari bij, kad tas stahjās atklastā dšihwē un usšahka sawu lihdsštrahdibu pee daschadeem publizistisheem isdewumeem un „Rheinische Zeitung“. Bet tikai te, — kā Markss pats atstahsta sawā pašihstana preekshwahrda „Zur Kritik der politischen Oekonomie“, — eepasihstotees ar praktiskās dšihwes jautajumeem („materialam intrefem“) un us teem atbildi dodot, winsch pamajam iseet ahra no abstrakto kategoriju un špekulaziju miglas. Notika tas, ko Markss pats šaka sawas peeshmēs par L. Feuerbachu: „Sabeedriškā darbiba ir galwenā kahrtā

*) Aus dem litterär. Nachlaß von Karl Marx und Friedrich Engels. I. Bd., Stuttgart, 1902. 18.—19. lapp.

praktiskā. Viņas misterijas, kuras teoriju novada mistizisma, atrod šāvu racionelo izskaidrojumu zīlveku praktiskā darbībā un šāīs darbības izpraschānā *).

Ap to pašču laiku (t. i. ap 40-to gadu šāhtumu) no Hegela skolas galīgi atdalijās viņas kreisais špahrns, kuršch Hegela filosofiju šāhta kritiski apkārot, zīl tahtu tai, tiklab dogmatiskā, kā ari praktisku šlehdseenu finā bij reakcionārs raksturs. Wispirms radikālee wahžu domataji (Dawids Straušs, Bruno Bauers u. z.) usšāhta šāvu kara gahjeenu pret religiju un nehmas ar finatniskās kritikas eerotscheem analiset ewangeliju un zitu „rakstu“ mitus. 1841. gadā nahza klajā L u d w. Fe i e r b a c h a „Das Wesen des Christentums“, kas kā wehtras brahseens šāustināja Wahzijas nospeesto garigo atmosferu. Ta bij geniali weentahrschā doma, ko Feierbachs te isteiza: naw nekahdu augstaku, pahrdabisku buhtau pār mums; ko zīlweks finamos laikmetos usšata par šaweem deeweem, tas naw wairak nekās zīts ša pašča zīlweka buhtības, wina gara un wina zīlweziško ihpašchību fantastiskais attehlojums, pazelts debesu augstumos; teologijas noslehpums ir antropologija. — Šawus usškatus Feierbachs attihšija tahtak rakstā „Vorläufige Thesen zu einer Reform der Philosophie“, kur tas šawus usbrukumus wehršā pret Hegela idealistisko filosofiju. Kā antropologija ir teologijas noslehpums, tāpat — pehž wina wahrdeem — teologija ir atkal šawutahrt špekulatīvās filosofijas noslehpums. Tā dehwetāis „absolutais gars“ naw nekās wairak ša teologijas miruschāis gars, kas wehl kā špoks klišht apkāhrt pa Hegela filosofiju. Wina mahzība, ša dabās, realās teeschamības pirmzehlonis ir ideja, ir weentahrschā teologisku dogmu isteitšime, ša dabu radijis Deews, ša materiala esamība radušēs no nematerialas, abstraktas buhtības. Wispahrim glušchi atšchgarns ir špekulatīvās filosofijas zekšch no abstraktā us konkreto, no realā us ideālo, jo tahti mehš nekād nenoteekam pee ihstās, objektīvās realās teeschamības (Realität), bet gan tikai pahrwehrišcham par tahtu muhsu pašču abstrahzijas. Filosofijai jābuht atšinai par to, kas ir: leetu parahdības tā isprašt un tā atšiht, šāhdas tās ir, — tas ir filosofijas augstākais likums, augstākais usderums **).

Tā tad daba ir weenigāis pamats, us kuras mehš zīlweki esam isaugušchi un stahwam un no kuras mums jāseet šawā atšihšchānas darbā; ahrrpus dabas un ahrrpus zīlwekeem naw nekā, jo wišās pahr-

*) Engels. Ludwig Feuerbach, 61. lapp.

***) Aus dem litterär. Nachlaß. I. Bd., 337. lapp. — 21. 2091. trogtum 3

dabīklas buhtnes, viņas mūšchīgās „absolutas idejas“ ir tikai zilweka fantāzijas darinājums — šahdu atšinu par wadoscho prinzipu ušstahdot Feierbachs šazirta idealistiskos metafisikas walguš. War eedomatees, kahds atswabinošchs eespaids bij Feierbacha šazerejumeem Wahzija, toreisejā klasifikajā metafisikas semē, un lahdu entusiasmū tee modināja: mehš wifī tuhliit palikām par Feierbacha peekritejeem — šaka Engelsš. Ari Marksš tika ašfrants lihds un Feierbacha eespaids štipri išjuhtams gan wina eewadā „Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie“ (tur tas pirmo reiš uššwer proletariata revoluzionaro lomū), gan ari wehlatos rakstos. Bet wehšturiskā materialisma nodibinataja ašam škateenam newareja uš ilgu laiku palikt noslehtpti Feierbacha filosofijas truškumi un kluhdas. Feierbachs šawas filosofijas zentrā nostahda zilweku, bet zilweku tas išrauj ahrā no šabeebrīklas aplahrtnes, no wehšturiskās atihstības kopsatara, un tas tahdā kahrtā pahrwehščas par šastingušču eedomū tehlu, par tahdu pat glušči abstraktu jehdseenu, pret kureem wiščš taisni gribeja karot. „Feierbachs nespehji atrast zeku no wina pašča til eenihštās abstraziju walstības uš dšihwo teščamību. Wiščš waj ar waru peekeras dabai un zilwekem, bet daba un zilweks tam paleek tikai wahrđi. Wiščš nesin neka noteikta mums wehštīt ne par dšihwo pateeso dabu, ne ari par dšihwo pateeso zilweku. No Feierbacha abstraktā zilweka nonaht tikai tad pee pateesi dšihweem zilwekem, ja tos apluhko wehšturē darbojamees“. (Engels, Ludwig Feuerbach, 35. lapp.). Feierbacha „antropologija“ wareja wehl šinamā mehrā noderet par išejas punktu reliģiško sistemu kritikā, bet wina tuščšči išpluhtošchais „humanisms“ nespehja gandrihš neka šneegt realo šozialpolitisko jautajumu atrišinasčanai, kahđi lihds ar Wahzijas pilsonības atmoščanos 40-tos gados arween wairak nahza uš wehštures deenas kahrtības. —

Plaščatu špreedumu par Ludw. Feierbachu dewis wehlat Engelsš 1886. gadā; šawai grahmatai wiščš peespraudis ari klahť Marksša kritiskās peesihmes no 1845. gada, kuras tas ar pilnu teščību ušškata tā wehšturiski-materialistiskā pašaules ušškata dihgļus. Beewedšim te dāščas no šwarigakām tešem: „1) Wiša lihdsšchinejā materialisma (Feierbachu ari lihds eeskaitot) galwenā kluhda pastahw eekšč tam, ka preekšmets — teščamība, konkreto parahđību pašauļe (Sinnlichkeit) — teek uštwerts tikai objekta jeb nowehrojāmības formā, bet newis tā zilweka darbība, tā praktika, newis subjektīwi (niht aber als menschliche sinnliche Tätigkeit, Praxis, nicht subjektiv). Tā notikās, ka aktīwi darbīga puše, taisni pretstatā pret materialismū,

tika atihstita no idealisma — bet atkal tikai abstrakti, jo idealisms, protams, nepasīst realo, konkrēto darbību kā tahbu. Fei-
bachs traužas pehž konkrētem, no domu atheleem pilnigi atšķirteem
objekteem, bet wīnšch neušker, pašchu zilweku darbību kā konkrēti
praktisku darbību. . . . Wīnšch tapehž nesaprot „revoluzio-
narās“, praktiski-kritiskās darbības nosīhmi. . .*) 3) Materialisms
mahža, ka zilweki ir apstahllu un audsinaschanās produkti, ka pahr-
grosijuschees zilweki ir tā tad zitadu apstahllu un pahr-grositas audsi-
naschanās produkti, bet peemirst pee tam, ka schiee apstahllitai īni-
teeē no zilwekeem pahr-grositi un ka audsinatajam pašcham
jateē audsinatam. . . . Ka apstahllu un zilweziskās darbības pahr-
grosiſchanās sakriht kopā, to mehš waram ušwert tikai kā revoluzio-
nejoſchu praktiku (umwālzende Praxis) un iſskaidrot rāzionelā
zēlā. . . . 6) Fei-erbachs atwāfina religioſo buhtibu no zilweziskās
buhtibas. Bet zilweziska buhtiba naw nekās abstrakts, kas peemistu
atſewiſchkam indiwidam; iſhtenibā ta ir ſabeedriſko atteezibu kopiba
(Ensemble). . . . 7) Fei-erbachs tapehž ari neredē, ka „religioſās juhtas“
paſchas ir ſabeedriſks produkts un ka abstraktais indiwids, ko
wīnšch analiē, iſhtenibā peeder ſinamai noteiktai ſabeedriſkai ſahrtibai. . .
11) Filoſofi tikai daſchadi paſauli iſtulkojuſchi, bet ſwarā kriht
to taiſni pahr-grosit.“ (Sl. Engels, Ludwig Feuerbach, Anhang.)

40-to gadu ſahlumā Markſs wehl wiſai wahji paſina toreij
waldoſchās ekonomiſtās un ſozialiſtiſtās teorijas, kuru studijam tas
tagad nodewās ar wiſu ſawu gara ſpehku un ſtraujumu. Tas bij no
leela ſwarā Markſa garigā attihstibā, ka 1844. gadā tas atſtahja
politiſki-ſabeedriſkā ſinā wehl til neattihstito, ſihlbirgeliſko, meegaino
Wahziju un dewās uſ Parizi. Te pat eelu atmeni ween wehſtija
par revoluziju wehſturistām zihnam, ſchēru preteſchēkibas ſem burſchu-
aſijas karata Lui Filipa te jau atwehrās wiſā draudoſchā bahrgumā
un drihji ſchur, drihji tur uſſchahwās ſabeedriſku konſliktu leesmas.
No frantiſchu leelās revoluzijas laiķeem Parife ſkaitijās un ari wareja
ſkaititees par revoluzionaro ideju ſchuhpuli: no wiſas Eiropas te ſala-

*) Te pahrīs wahrdu paſkaidrojūmam: Markſs pahrmet Fei-erbacham, ka
wīnšch leetu parahdibas ušwert kā weenu no otras pilnigi atſchērtas un atdalitus
preekſchmetus, newis wīnu dabiskā kopſakaribā, newis wīnu nemitigā pahr-grosibā
un attihstibā. Ari zilweku wehſture Fei-erbacham ir tamdehl gluſchi no ſaknem iſ-
ranta, nedſiſhwa, mehaniſki abstrakta — wīnšch neiſprot zilwezes nepahrtraukto aktiwu
kopdarbību (Praxis), kura ſawās zihnās, ſawā „praktiski-kritiskā darbībā“ paſtahwigi
pate attihstas un lihds ar to pahrweido paſauli. — ziteem wahrdeem: ka zilweze
pate darina ſawu wehſturi.

fiņas kopā šajā dsimtenē vajatee nemeera gari (minešim starp toreise-
jeem emigranteem tikai Ģeini, Bakuninu, Herwegu u. z.), šīnī tweh-
lojošā atmosfērā tika kaldinatas gandrihs wišas sozialistiskās doktrinas
un utopijas, taħdām til šewišķi bagati 40:tee gadi. „Kats sozialisma
wirseens, pat katra wina noškana (Schattirung) — isnemot weenigi
sinatnisko komunismu —,“ šaka Mehrings, „pahrbšihwoja šawu špirgto
jaunibas laiku... Wiša Franziša bij sozialisma pahrpulhdinata; un
zīl gaischi spogulojās šhīnīs pluhdos nahkoscho notikumū rihta
blahšma!“*) Te Parīšē toreij šludināja fristigo sozialismu (Lamene),
te uštahjās ar šaweem buršchuašiski-demokratiskēem reformu projekteem
Lui Blans waj atkal leelo utopistu (Sen Simons, Furjē u. z.) pehz-
nahzeji puhlejās šawukahrt isgudrot wehl taħdu jaunu zilwezi aplai-
mojošchu planu (Rabē), bet te pazehlās ari no paščas tautas masu
widus taħdi pastahwoščas šahrtibas pretineeki tā Prudons waj Lerū.

Wispirms Markšu šaistija Franzišas politiskā un šabeebriskā
tagadne, winas šhkiru zihnas un to wehsturiskā pagahtne (šewišķi
1789. gada rewoluzija). Kā Mehrings aprahda, šawas wehstures
teorijas ištahdāšanai Markšs daudš mantojis no frantschu buršchu-
ašijas wehsturneekēem (Gišo, Tjeri, Minjē u. z.), kuri Franzišas weh-
sturi (šaut ari toti nepeeteekošchi un nekaidri) mehgināja tultot tā
pastahwigu šhkiru zihnu wirtni, tā frantschu pilsonibas šaru pret
šeodalismu. Bes tam, protams, Markšs wiššpehjatōs eerošinajumus
ušnehma no frantschu utopistēem (Sen Simons, Furjē u. z.) un eko-
nomistēem (Prudons), kuru šatreezošā kapitalistiskās šabeebrības kri-
tika daudš atwehra Markša škateenam, bet pret kuru pozitīweem
šlehdseneem un preekšlitumeem wajadšēja atdurtees Markša sinatniskai
analīsei. Te japeemin wehl, ka taišni šhīnī laikā (1844. g.) noteek
Markša eepašiščanās ar Engelšu, ar kuru nu tee paleek wistu-
wakee domu un zihnu beedri uš wišu muhšchu. Ja Markšs pee weh-
sturiskā materialisma atšinas nonahza zaur filosofijas, teešibu sinatnes,
wehstures u. z. studijam, tad Engelšu uš šcho pašchu zelu wadija wina
pamatigā eepašiščanās ar Anglišas kapitalisma attihstibu un wina
nodarboščanās ar tautšaimneežibu, tautu pirmwehsturi un dabas
sinatnem. Šabeebrisko wīknu zehšanās walstu eekšejā dšihwē, ustu-
reščanās toreijejā Ģiropas garigā zentrā, nemitiga sinatniska pehti-
ščana un ašas domu išmainas tišlab ar pretineekēem, tā ari ar
šaweem peekritejeem — wišs tas paahtrināja Markša un Engelša

*) Aus dem litterär. Nachlaß, Bd. II, 4. lapp.

pahreju no filosofiskā radikalisma un sinatnisko socialismu un dema-
galīgu veidojumu viņu galvenās līnijās jau nospraustam pasaules
uiskatam.

Kas Maršū un Engēlū šķēlra no utopiēm, bij jau wis-
pirnā kahrtā tas, ka šche savas isdomatas nahkotnes sistemas, savus
zilwezes glahbschanas planus uiskatija kā kautko absoluti galīgu un
pilnīgu, par kuru tahst wairs zilweze newarot eet un neeschot. To,
protams, nefahdi newareja atsiht Hegela dialektikas audsekai, kas zil-
wezes wehsturi uiskatija kā nemitīgu tapšchanas un atihstīschanās pro-
zefu, kam nefahdas gala robeschās naw nosakamas. Des tam utopistu
socialisms, viņu wisos sīhtumos isstrahdatā nahkotnes eekahrtā tika
atlehlota un rahdita kā pašū fantasijas darinajums, newis kā šabee-
drīstas attihstības nenowehrschams rezultats: zilwezes atswabīschanu
no kapitalisma juhga tee zereja un gaidija no atsewīschēem zilwezes
labdareem, no waldošū šķīru humaneem eefateem, no šawa entusia-
sma un šawu socialistisko eksperimentu (salansteru, koloniju) aī-
raujošēem peemehreem, newis no realu šķīru zihau panahkumeem,
no pašū proletariata kustības, wina wehsturiskās pašdarbības un
pašchapsinas.*)

Maršū un Engēlū zenteeni iſgahja uš to: newis ar šawu fan-
tasiju šapneem šajuhšminat zilwezi, bet taišni isprast realo šabee-
drīsko spēhū atteezības un tagadejās šabee-
drības dīlumos atrast elementus,
no kureem isweidosees nahkotnes šabee-
driskā eekahrtā, newis ismehinat
dašhadus unīwersalus projektus,
bet isdibinat zilwezes wehstures
eekšhejo likumību un wīnas attihstības
wirseenu. Sawā ar Engēlū
kopeji šastahditā kritikā pret Bruno
Baueri un wina domu beedreem
(„Die Heilige Familie“) Maršū
lahdā weetā, ušwerot, ka proleta-

*) „Šabee-
driskās darbības weetā tā tad
jastahjas wīnu (utopistu) personīkai
isgudrotaju darbībai; proletariata
atswabīschanas wehsturisko apstahlu
weetā teem jaleef šawas fantastiskās
eedomas; pamašam noteekošchās
proletariata šķētras organīschanās
weetā teem jauštahda šewīschēi
isperinats šabee-
drības organīzācijas plans. Nah-
košchās wehstures gaita teem
atlahjās tikai kā propaganda un
wīnu šabee-
drisko planu iswešchana dīshwē.“
Turpretim sinatniskā socialisma
„teoretiskās tešes“ nepawījam
nedibīnas uš idejam un prinzīpeem,
kas atrasti waj isgudroti no
šchahda waj tahda pašales
pahrlabotaja. Tās isfata tikai
wispahrejos wīlzeenos pašahwošchās
šķīru zihnas realās atteezības,
tās atlahjums tikai šinamu
wehsturisku kustību, kas norīstinas
mušū azu preeščā (allgemeine
Ausdrücke tatsächlicher
Verhältnisse eines existirenden
Klassenkampfs, einer unter
unsern Augen vor sich
gehenden geschichtlichen
Bewegung). St. „Komunīku
manifests“.

riats pats ſemi atſwabinot lihds ar to atſwabinās ari wiſu zilweži, iſſafas ſchahdi: „Zautajums negroſas ap to, ko weens waj vrs proletareets waj pat wiſs proletariats ſew pagaidam kà mehrki ſtahda s preekſchâ. Zautajums groſas ap to, kas proletariats i hſtenibâ ir un ko wiſſch pehz wiſas ſawas buhtibas wehſturiski buhs ſpeests darit. Wina mehrkis un wina wehſturiskâ zihna (geſchichtliche Action) ir reali apjauſchami, nenowehrſchami ſihmets wina paſcha materialâ dſihwes ſtahwokli, kà ari wiſâ tagadejās — burſchuafiſtās ſabeedribas organiſazijâ.“*)

Parifeſ un Brijeles gadi — uſ Prufijas waldibas peepraſijumu Markſs tika wehlat no Parifeſ iſraidits — ir taiſni wiſſwarigakais laiſmets Markſa un Engelſa teoretisko uſſkatu nobibinaſchanâ: nerimſtoſchâ ſinatniſkâ paſchkritikâ tee iſraweja ar wiſâm ſaknem ſawus agrakos ideologiſkos uſſtatus un jehdſeenus, noſkaidroja un nodſitinaja ſawas jauneeguhtās atſinas un iſlihdsinaja wiſas ſchkeetamās pretrunas. Tilihds tee ſawu redjes ſtahwokli galigi bij nobibinajuſchi, wini atlahja neſaudſigu kritiſku zihnu pret toreis waldoſchâm idejiſkâm (ſewiſchki utopiſtiſkâm) ſtrahwam. Tas bij nepezeeschami wajadſigs: demokratiſkee tautas ſlahni ſahſa patlaban atmoſtees un te nu wiſadi ſekli ſentimentalu fraſchu iſpluhdumi, wiſadi nekritiſki ſihkbirgeliſku reformu projekti wareja tikai kuſtibu nowest nezekâ, welti iſſchkeest tautas maſu revoluzionaros ſpehkus un aiſkawet tās eekemt poſizijas, kahdas tām uſſahktās ſchkiru zihnās norahdija ſinatniſkais ſozialiſms.

Œhiniſ kritiſkās zihnās (pret Bruno Baueri, pret „iſſtajeem“ wahzu ſozialiſteem, pret Prudonu u. z.) ſpihdoschi iſtureja pahrbaidijumu uguni Markſa-Engelſa uſſkati. Mehrs te newaram uſſawetees pee winu toreijeem ſozerejumeem, kuru aſâ, zectâ logika lausa ſew zeku zaur wiſu wezo dogmu mudſchekli kà arklis ſaſehluſchâ atmatâ; mums til jaaiſrahda uſ to, ka blatus wiku ekonomikai doktrinai (t. i. wiſpirmâ kahrtâ kapitaliſtiſkās ſaimnezibas analiſei) jau galwenos wilzeenos tikpat noſlehgta ari bij wiku ſozioologiſka teorija („wehſturiskais materialiſms“). Sawâ grahamâ „Misère de la philosophie“, kur Markſs ſadragâ Prudona ſihkbirgeliſko ſozialiſmu, wiſſch kahdâ weetâ iſſafas ſchahdi: „Prudona lgs ir labi ſapratis, ka zilweki iſgatawo wadmalu, linu audklus, ſihdu ſem ſinameem noſteikteem raſchoſchanas apſtahkteem. Tikai to wiſſch naw ſapratis, ka

*) Aus dem literär. Nachlaß, Bd. II, 133. lapp.

ſchē ſinamee ſabeedriſke apſtaħki ir tāpat zilweku darbības produkti kà wadmala, linu audeklis u. z. Sabeedriſkàs atteezibas ir zeeſchi ſaiſtitas ar raſchoſchanas ſpeħkeem. Tikliħbf zilweki eeguħſt jaunus raſchoſchanas ſpeħkus, tee pahrgroſa ſawu raſchoſchanas eekahrtu un liħbf ar raſchoſchanas eekahrtas, dſihwes uſtura weida pahrgroſiſchanu tee pahrgroſa ari wiſas ſawas ſabeedriſkàs atteezibas. Roku dſirnawas dod mums ſabeedribu ar feodaleem dſimtkungeem, twaita ſudmalas — ſabeedribu ar ruhpnēezifkeem kapitaliſteem. Bet ſchē paſchi zilweki, kuxi ſozialàs atteezibas iſweido peħz ſawas materialàs raſchoſchanas eekahrtas, iſweido ari prinziopus, idejas, kategorijas peħz ſawàm ſabeedriſkàm atteezibam.*) Šcho formulejumu Markſam wairs naw nahzees weħlak groſit.

1848. gadà nahza klajā weens no wiſeewehrojamaķeem weħſturiſkeem dokumenteem — „Komunistu manifesta“. Tas ſaħtàs taiſni ar wahrdeem: „Wiſas liħdſſchinejas ſabeedribas weħsture ir ſchķiru zihnu weħsture“. Un taħlak Markſs un Engells ar neaiſſneegtu genialu ſpeħju atriſina leeliſtos wilzeenos ſcho ſchķiru iſzeļſchanàs un attihſtiſchanàs prozeſu, kuſch ſaſtaħda zilwezes weħsturi; kà akment zirtas ir manifesta nemirſtigàs ſlejas, kur ſanemta kopà burſchuaſijas un proletariata weħsturiſkà loma un kur rahdits, ka taiſni kapitaliſtiſkà attihſtiba pate apweeno un eekuſtina noſpeestàs, neapſinigàs proletariata maſas, ka ſem ſaimneezifko apſtaħku ſpaida iſſchķilas proletariata ſchķiras apſina un ka ta nowed pee organiſetas ſchķiru zihnas, kuxai lemts zilwezei eekarot jaunu paſauli. — Protams, kà katrā zilweziſka gara raſchojumā, tà ari „Komun. manifesta“ atrasees daſchas rindas (taħdu tur ir wiſai maſ), kas tagad kà nowezojuſchas dſeħſchamas, bet paſchi prinzipi, no kureem wina autori iſeet, wina ſabeedriſkàs attihſtibas un tās dſineju ſpeħku analiſe, tagadejās raſchoſchanas eekahrtas rakſturojums, kà ari wina leeliſtais weħstures liniu uſmetums — wiſs tas paleek nemirſtigs un neiſnihzinams uſ paaudſchu paaudſem un teek tika weenmehr no jauna apleezinats noteekoſchā weħstures gaitā.

— — — Bet toreif „Komunistu manifesta“ atradā tika neleelu peekriteju pulzinu: patlaban ſaħtàs 1848. gada weħtras, kur proletariats (Parijē) pirmo reif ſtaħjās weħstures arenā kà paſtaħwiga ſchķira un tika — ſatreektš. Weħs te neraſtam Markſa dſihwes gabjumu un neapſlatam wina liħdſdalibu toreijejos weħsturiſkos

*) K. Marx, Das Elend der Philosophie, Stuttgart, 1907. 91. Iapp.

notikumos; mehs tikai šefojam Maršā teoretisko ušķlatu attihstibai, ka tas uņņehma ſewi, pahraufeja un kritiski pahrſtrahdaja ſawa laikmeta iſkaiſitās, nenofkaidrotās domas par weſelu, apweenotu paſaules ušķlatu. Un tas, kā ſinams, bij jau nodibinats pirms 1848. gada. Tikai minet wehl waram, ka wehſturiskā materialisma teorija bij Maršam un Engelfam droſchs kompaſs ſwaidigos revoluzijas wilnos, ka uſ tās atbalstotees wini ſpehja wiſahtraf un wiſpareiſat orientetees notikumu wirteni, eenemt noteiktu ſtahwolli katrā ſwarigakā jautajumā un uſſtahdit ſawu zihnas paroli. Un tad ſabeedriſee wili ſahla atſlahbt, tad taiſni atkal winu uſ realeem fakteem un zehlonu ſakareem dibinatā teorija wiſdrihſat iſtlihdinaja wina iluſijas (no tām ari Maršs un Engelfs kā praktiſti zihnitaji newareja, protams, buht gluſchi ſwabadi) un ſpeeda tos atſiht, ka ſinams revoluzijas poſms iſbeidſees un wina ſpehki iſſihkuſchi. Ar kahdu kritiſku aſumu un genialu tahtredſibu Maršs prata analiſet ſchkiru zihnu noriſinaſchanos un atſegt wina ekonomiſkos pamatus, kā ari nowehrtet notikumu gaitu un ſawillt kopā pahrdſihwotā laikmeta ſlehdeſenus, to leezina wina 1850. g. iſdotais apzerejums „Die Klaffenkämpfe in Frankreich“, kā ari wina politiſkās koreſpondenzes Ņujorkas „Tribune“ (ſakopotas un iſdotas ſem noſaufuma „Revolution und Kontrevolution in Deutschland“).

Reakcijas bangas iſmeta Marſu lihbj ar daudſeem 48. gada zihnu dalibneeeem malā Londonā. Bet kamehr pahrejais emigrantu bars beſdarbigi ſaproja par iſbijuſcho pagahtni un drihſi ween ſagaidamo revoluzijas atjaunoſchanos, kamehr tee treeza par aplameem fantaſtiſkeem planeem, kad atkal „ſiſt walā“ — Maršs noſlehdijs British Museum grahmatu krahtuwes klujumā. Wiſpirms wiſch gribeja neſchaubami pahrleezinatees par daſcheem pirms 1848. gada wehl puſlihdj a priori uſſtahditeem ſlehdeſeeneem, pamatigi iſpehtit pahrdſihwotās revoluzijas zehlonus, winaſ gaitu un tahtakas iſredſes, un tamdehl wiſch kehras pee Eiropas ekonomiſtās dſihwes ſtudijam (ruhpneeziſkā attihſiiba, kriſes u. t. t.). Te tihri neiſſemelamus materialus wina wareja taiſni ſueegt Britiſkā muſeja krahtumi; tāpat ari wiſus wina ekonomiſtai teorijai tik nepeezeſchamos faktus un nowehrojumus wiſch wareja eeguht tikai Anglijā, kur kapitaliſms wiſahtraf un wiſplaſchal bij attihſtiſees, kur wiſa kapitaliſtikā ſiſtēma un wina eemihtoſchas tendenzes wiſklajaf jau bij redſamas. Wairakus gadudeſmitus Marſa dſihwē aiņņehma tagad wina ekonomiſtās ſtudijas. Kautiſtis kahdā weetā iſſakas ſchahdi:

„Anglija dēwa Maršam un Engēšam faktiskā ekonomiskā materiala daudsuma, Bahzija s filozofija wislabato metodi, tā no šchi materiala atrīšinat tagadejās šabeedriškas attihstibas mehrki; Franzijsa revoluzija beidsot rahdija wineem wisšlaidrak, tā mums šchi mehrka šasneegšanai jaeguhst wara, šewišchi politiska wara. Tā wini radija moderno sinatniško sozialismu, apweenojot wišu, kas ween bij leels un auglīgs angļu, frantschu, wahzu domu pašaulē par augstaku weenibu.*)

Kā jau teiktš, Maršs nehma šawu teoriju pahrbaudit ar jaunu nowehrojumu un materialu palihdšibu: reis jau išschkirto sinatniško usdewumu wišsch išreškinaja pa otram lahgam un išnahkums šastaneja us mata. Kad tas bij panahsts, winam newareja wairs palikt ne masako šchanbu par šawu usskatu pareišibu un wišsch dēwa tagad wiau galigo formulejumu. Tas ir isteiktš Marša 1859. g. išnahkuschās grahmataš „Zur Kritik der politischen Dekonomie“ klasiskā preešschwahrda: „Šawas dšihwes ustura raschoschanas šabeedriškā prozešā zilwēfi nahk noteittās, nepeezeeschamās, no wiau gribas neatkarīgās atteezibās — rasch ošchanas atteezibās, kuras peemehrotas wiau materialo raschoschanas špehku sinamai attihstibas pakahpei. Šcho raschoschanas atteezibu kopiba ir šabeedribas ekonomiskā struktura, realais pamats (bāse), us kura pazelas juridiskā un politiskā usbuhwe, un kuras peemehrojas noteiktas šabeedriškas apšinas formas. Materialās dšihwes raschoschanas weids wispahrim noteiz sozialo, politisko un garigo dšihwes prozešu. Newis zilwēku apšina nošafa wiau dšihwes weidu, bet taišni otradi, wiau šabeedriškās dšihwes weids nošafa wiau apšinu. Us šinamas attihstibas pakahpes šabeedribas materialee raschoschanas špehki nahk pretrunā (šaduras) ar pašahwoschām raschoschanas atteezibam jeb — juridiski isteizotees — ar ihpašchuma atteezibam, kuras iee lihds tam bij eetilpušchi. No raschoschanas špehku attihstibas formam šchis atteezibas pahrwehrschas tagad par wiau wasatam. Tad cestahjas sozialās revoluzijas laitmets. Ekonomiskam pamatam pahrgrosotees pahrweidojas ari ahtraf waj lehnaf wiša milju usbuhwe. Šchahdas pahrgrosibas (rewoluzijas) apluhlojoj weenmehr jaisšchir materialās, ar dabas sinatnišku noteittibu konstatējamās pahrgrosibas raschoschanas ekonomiskās atteezibās

*) K. Kantšty, Die historische Leistung von Karl Marx. Berlin, 1908. 27. lapp.

no juridiskām, politiskām, reliģiskām, mākslās un filozofijas — ihī
šakot — ideolģiskām formām, kurās zilweki šcho konfliktu apšinas
un izžihna. Tikpat maj kà indivīdu war apšpreest pehz tam, ko
wīnšch pats no šewis domā, tā ari šchahdu pahrgrosības laikmetu
newar apšpreest pehz wīnā waldošchās apšinas, bet taišni šchi ap-
šina jaiššaidro no materialās dšihwes preteschēibam, no pastahwošchā
konfliktā starp šabeedriškeem raschošchanas špehkeem un raschošchanas
atteezibam. Šināma šabeedriška eelahrta (formazija) nekad neeet
wehsturē bojā, pirms naw attihstīti wīfi raschošchanas špehti, kurus
ta špehji šewi eetwert, un jaunās augstās raschošchanas atteezības
nekad nestahjas wezo weetā, pirms wīnu materialās pastahwešchanas
(ekšistenzes) noteikumi naw nogatawojušchees pašchās wezās šabeedribās
khehpi. Tāpehz ari zilweze weenmehr usstahda tikai tahdus usde-
wumus, ko ta špehji išschkirt, jo tuwat apluhkojot arween iſrahdišees,
ka šchahds usdewums pats rodās tikai tur, kur wīna atrišinaschānai
jau nogatawojušchees materialee apstahkli waj wīšmaj atrodās šawā
tapšchanas prozēšā (im Prozeš ihres Werdens). Seelos wilzeenos
war ašiatiško, antišo, feodalo un tagadejo buršchuafiško raschošchanas
eelahrta apšihmet kà šabeedribās ekonomiškās eelahrtais progresiwos
laikmetus. Buršchuafiškās raschošchanas atteezības ir šabeedriška
raschošchanas prozēša pehdejā antagoništiskā (preteschēibas šewi nešoščā)
forma, pee šam šchis antagonišms naw jašaprot indiwiđualā nošihmē,
bet kà no indiwiđu šabeedriškās dšihwes apstahkleem išaudšis. Bet
buršchuafiškās šabeedribās khehpi attihstās ari raschošchanas špehti,
kas tāni pat laikā rada materialos apstahklus šchi antagonišma
išschkirišchānai. Ar šcho šabeedriško formaziju teel tā tad noslehgta
zilweku šabeedribās preelšchwehsture.“*) —

1867. gadā nahža klajā Markša „Das Kapital“. Šawā
nemirštigā muhšcha darbā Markšs ar genialu špehju atklahj mums
kapitalištiskā raschošchanas prozēša noslehpumus, wīna eelšchejo meka-
nišmu, un reišē ar to ari tagadejās šabeedribās „ekonomiško kustišās
lišumu“. (Das Kapital. VIII. lapp.) Markšs anališe tagadejās
šabeedribās „ekonomiško štrukturu“ — ašinim un šweedreem klahto
kapitalištiskās ekšploatazijas šistemu un wīnās poštīgās šēlas —, bet
lihdj ar to wīnšch rahda, ka šabeedribās materialee „raschošchanas
špehti“ nahfuschi jau pretrunā ar pastahwošchām „raschošchanas at-
teezibām“ un ka pašchās wezās šabeedribās khehpi jau nogatawo-

*) K. Marx. Zur Kritik der politischen Ökonomie. Stuttgart, 1907.
LV.—LVI. lapp.

juschees materialee apstahkli ſchi antagonisma iſſchkirſchanai (ſal. wina ſlaweno nodatu „Geschichtliche Tendenz der kapitalistiſchen Accumulation“). Ka proletariſka kuſtiba ià tad teeſham ſew ſtahda titai tahdus uſderwunius, ko ta ſpehji iſſchkirt, — to Markiſ pehzi dſikas un plaſchas kapitaliſtiſkà raſchoſchanas prozeſa analiſes konſtatè ià neſchraubamu un neiſbehgamu ſabeedriſkàs attihſtibas faktu. Un ka Markiſ naw maldiſees, to mums leezina wiſa kapitaliſma jaunatà attihſtibas wehſture un to mums apſtiſprina katru deenu ſtarptantiſkà ſozialiſtiſkà ſtrahdneeku kuſtiba. Bet weenigi titai wehſturiſka materialiſma metode bewa Markiſam eeſpehju iſpehtit kapitaliſtiſkàs raſchoſchanas eekahrtas eekſhejos dſinejus ſpehluſ un attihſtibas tendenzeſ un ſneegteeſ ar ſaweem ſlehdſeeneem tik tahtu eekſhà nahktoè...

— — — Sanemſim wehl reiſ iſſi kopà wehſturiſkà materialiſma teoriſas noſiſhmi. Wehſturiſkaiſ materialiſmſ neuſſkata wehſturi par kahtu neiſprotamu, nejauſchu notikumumu mudſchekli, bet par zilwezeſ kopdſihweſ un kopdarbibaſ prozeſu, kaſ ſawà gaità zeeſchi atkarigſ no ſinameem realeem zehlonèem; wehſturiſkàs attihſtibas pirmzehloniſ ir zilwezeſ paſchufſturas zihna, materialo dſihweſ lihdſektu raſchoſchana, kaſ noſaka katra laikmeta ſabeedriſkàs, politiſkàs un garigàs dſihweſ ſaturu, pee kam raſchoſchanaſ atteezibam pahrgroſjoteeſ ahtraſ waj lehnaf pahrweidojaſ ari lihdſi ſchai raſchoſchanaſ eekahrtai peemehrota ideologiſa; ſinamàs raſchoſchanaſ atteezibaſ ſtahjoteeſ zilwezeſ ſabeedriba ſkaldaſ ſchkiràs un ià tad wiſa wehſtureſ gaita (pehzi pirmatnejà kopihpaſchuma iſnihtſchanaſ) ir titai nemitiga ſchkiru zihnu wiſkne, kur uſ daſchadàm ſabeedriſkàs attihſtibas palahpèm weenmehr ſawſtarpeji karojuſchi apſpeeſtee un iſſuhktee tautas ſlahni un waldoſchàs apſpeedeju un ihpaſchneeku ſchkiras. Œchi ſchkiru zihna — ià to mums rahda wehſturiſkà materialiſma pehtichanaſ metode pehzi tagadejàs raſchoſchanaſ eekahrtas un winaſ attihſtibas ſpehtu analiſes — tagad aiſſneeguſe tahdu palahpi, kur iſſuhkta un apſpeeſta ſchkira (proletariats) newar zitadi no ſawa juhga atſwabinateeſ, ka titai lihdſ ar ſewi uſ wiſeem laikeem atſwabinoſ ari wiſu ſabeedribu no apſpeeſchanaſ un iſſuhkſchanaſ, no warmahzibaſ, truhtkuma un poſta (ſal. Engeliſa preeſchwahrdu „Komuniſtu maniſeſtſ“). Ià tad: wehſturiſkaiſ materialiſmſ dod mums eeſpehju netikween iſpehtit muhſu wehſturiſko pagahni, bet wiſpirmà kahrtà iſpraſt tagadejàs ſabeedribas attihſtibas gaitu, apſinigi ſprauſt ſawai zihnai un darbam mehrki

u n a t r a s t w i s d r o f c h a f o s u n n o d e r i g a f o s l i h d s e k k u s
f c h i m e h r k a f a s n e e g f c h a n a i. W e h s t u r i s t a i s m a t e r i a l i s m s
p r o l e t a r i a t a i n s t i n k t i w o s c h i r a s n o j a u t u a t t i h s t a p a r g a i s c h u s c h i r a s
a p s i n u u n p a h r w e h r s c h w i a s f a p n a i n a s z e r i b a s u n g a i d a s p a r n e s a
t r i z i n a m u s i n a t n i s t u p a h r l e e z i b u ; i s k l a i d e t o , n e a p s i n i g o m a s u k u s t i b u
f c h i t e o r e t i s t a a t s i n a f a p o p o u n a p w e e n o u n a t r a i s a w i a s s c h i r a s
g r i b u u n s p e h s u ; t a n e l a u j w a i r s p r o l e t a r i a t u w i a s z i h n a s g a i t a
s w a i d i t f c h u r p u n t u r p n o w i k n e e m u n w e h j a , b e t s p e e s c h w i n a m
p a s c h a m s t u h r i r o l a u n a p g a i s m o t a m p r e e k s c h a s t a h w o s c h o w e h s t u r e s
z e k u. S o — k a M a r k s f a k a — j a s i n a m a z i l w e k u f a b e e d r i b a
a t r a d u s e f a w a s k u s t i b a s l i k u m u , t a d w i a s w a r a g a n n e s t a h w d a b i s k i
n e e p e e z e e s c h a m a s a t t i h s t i b a s p a t a h p e s p a h r l e h t w a j z a u r l e h m u m u
a t z e l t (w e g d e k r e t i e r e n) , b e t „ t a w a r d s e m d e s c h a n a s f a h p e s f a i h s i n a t u n
a t w e e g l i n a t “ (s . D a s K a p i t a l , V o r w o r t) . B e t s i n a m u w e h s t u r i s t u
s t a d i j u „ f a i h s i n a t u n a t w e e g l i n a t “ n o s i h m e — a p s i n i g i d a r i z
n a t w e h s t u r i .

W e h s t u r i s t a i s m a t e r i a l i s m s , u s t a g a d n i a t t e e z i n o t , n a w n e k a s
z i t s k a n o t e e k o s c h a s p r o l e t a r i s t a s k u s t i b a s t e o r e t i s t a i s t e i k s m e , u n
t a m d e h l a r i i s k l a u f a s t i l a p l a m i u n s m e e l l i g i w i s s m e h g i n a j u m i
w e h s t u r i s t o m a t e r i a l i s m u „ a p g a h s t ! “ T a d w i s p i r m s w a j a b s e t u „ a p g a h s t “
p a s c h u k u s t i b u — , b e t t a s i r t i k p a t n e e s p e h j a m i k a p r o l e t a r i a t a m
i s r a u t n o r o l a m w i a t e o r e t i s t o s e e r o t s c h u s . M a r k s a w a h r d e e m
r u n a j o t : „ K r i t i k a s e e r o z i s g a n n e w a r a t s w e h r t e e r o t s c h u k r i t i k u ,
m a t e r i a l a i w a r a i j a t e e f g a h s t a i z a u r m a t e r i a l u w a r u , b e t a r i t e o r i j a
t e e f p a r m a t e r i a l u w a r u , t i k l i h d j t a f a g r a h b j m a s a s . “ (M u s d e m l i t t e r .
M a c h l a s s , I . , 3 9 2 . l a p p .) U n t a s a r i p e e m u m s i r j a u n o t i z i s .

II.

G e p r e e k s c h e j a n o d a l a m e h s i s l i k a m M a r k s a u n E n g e l s a w e h s t u r e s
t e o r i j u p a s c h u a u t o r u j o r m u l e j u m a . M u m s t a g a d p e e w e e n a , o t r a
j a u t a j u m a j a p a f a w e j a s u n j a a p s k a t a t u w a f d a s c h i j e h d s e e n i , k u e u s
w e h s t u r i s t a m a t e r i a l i s m a p r e t i n e e k i t i h s c h i n e g r i b w a j p a t d a s c h r e i f
a r i n e s p e h j f a p r a s t . —

K a s i r w e h s t u r i s t a s a t t i h s t i b a s p i r m z e h l o n i s ? U s t o m u m s
w e h l r e i f i h i j a a t b i l d : z i l w e k u p a s c h u s t u r a s z i h n a , w i a u
m a t e r i a l o d s i h w e s l i h d s e k k u r a s c h o s c h a n a . Z i l w e k u p a s c h u s t u r a s
d s e n u l i s — w i a u z e n s c h a n a s a p m e e r i n a t f a w u i s s a l l k u m u u n f l a h p e s ,
a t r a s t p a t w e h r u m u p r e t a u f s t u m u w a j l a r s t u m u , a i s s a r g a t e e s p r e t

ahrejâm likstam un ušbrukumeem u. t. t. — pahrwalda wišu zilwezes dšihwi no aišwešturiškās ņenatneš lihds pat muhsu deenam.*) Wišu, kas nepezeesčams zilweku usturam, wina dšihwes wajadsibu apmeerinašchanai, ņneedi winam ahrejâ d a b a, bet wišu to wiņšch guhst tikai zaur nemitigem darba publikeem. Zihna ar dabu, atšwabinašchanâs no dabas spēhku wiršwaras un wina kalpinašchana un išeetoschana zilweku wajadsibu labâ — tahds ir zilwezes wehstures gabjeens. Bet — ņaka Markšs — darot eespaidu uš ahrejo dabu un to pahrgrošot, zilweks lihds ar to pahrgroja ņawa pašcha dabu (Kapital, I, 140. lapp.) Ta ir weena no wiššwarigakâm atšinam Markša wehstures filozofijâ, kas mums dara ņaprotamu zilwezes ņabeedriško un garigo attihstibu, un to mehš usturam spēhka pret wišâm tentam par „dwehšeles muhschigo buhtibu“ un winas „neišdibinamâm misterijam“.

Tikai pašchâ aišwešturiškâ pirmatne zilweks raščhojot nostahjas pret dabu teešchi, t. i. apmeerina ņawas wajadsibas bej darba rišku widutajibas: kâ kurešch katrs kustonis wiņšch ņadabû ņew usturu no nopluhšteem toku augleem, iņraktâm ņatnem, noķerteem dšihwneekeem u. t. t. Zilweku atšchiriba no pahrejo kustu walsis ņahkas tikai tad, kad tas ņawâ paščhusturas zihnâ ņahk leetot pašcha iņgudrotus un iņstrahdatus eerotšchus, kad tas raščhoschanas prozešâ starp ņewi un dabu ņprausch darba riškuš. Ar darba rišku iņgudroschanu un iņgatawoschanu zilweks apņinigi eeguhst ņew jaunus organus jeb pawairo un — tâ ņafot — pagarina ņawus dabiškos organus; kas agrâk winam praņija tikdaudj ņmagu puhku, to wiņšch tagad eeguhst daudj ahtraš un weeglaš, un pee tam wiņšch tagad raščhojot spēhji panahst tahdsu rezultatus, kahdi wina dabiškeem organeem bij pilniigi neaišņneedsami.**)

*) Staidros, weentahrschos wahrdoš scho domu iņņaka Engells pee Martja ņapa: „Kâ Darwins atrada organiškas dabas attihstibas likumu, tâ Markšs zilweku wehstures attihstibas likumu — lihdsšchim ņem ideologiškem pahrkuplumeem aišņlehto weentahrscho ņaktu, ka zilwekeem par wišâm leetam wišpirms jaehd, jadser, ņasagahdâ ņew miteklis un apgehrbs, pirms tee war nodotees poliitikai, ņinatnei, mahšlai, religijai u. t. t. Tâ tad teešcho materialo dšihwes lihdselku raščhoschana un lihds ar to ņinamas tautas waj ņinama laitmeta eonomiškâ attihstibas patahpe ir pamats, no kura attihstijuchees walsis eestahdijumi, teešibu uņstati, mahšla un pat zilweku religiosee jehdseeni; no ņchi pamata išejoj tee ari jaišklaidro, bet newis otradi, kâ tas lihds ņchim notizis.“ (St. Wehring, Lessing-Legende. 434. lapp.)

**) Sal. K. Kautsky, Ethik und materialistische Geschichtsauffassung. 81. lapp.

eepshju pahrwaret tam sahkmâ no dabas sprauštās robeščas un darba rihku tahtlaka papildināšana un isgudrošana eeshmē zilwezes tehniko progresu. Maršs šata: „Newis tas, kas teef rashots, bet tā un ar sahbeem darba lihdselkē em teef rashots, atšķir weenu ekonomisku laikmetu no otra. Darba lihdselki netikween rahda zilweziska darba spēhka attihstibas palahpi, bet tee rahda ari saheedriškās atteezibas, sahbdās teef strahdats.“ (Kapital, I., 142. lapp.) Un šahbdā nošhmē ari jašaprot Marška teizeens: „Koku dširnawās dod mums saheedribu ar feodaleem dšintskungeem, twaila šudmalas — saheedribu ar ruhpneeziskeem kapitalisteem.“ (Glend der Philosophie. 91. lapp.)

Paschusturas zilhka spēeda zilweku us darba rihku leetošanun un isgudrošanun: zilweku štaitš sinamā apgabalā pawairojās, aij daschadeem zehloneem wareja pahrtikas lihdselki sahkti masinatees, lihdschinešam ustura šagahdaschanas weidam stahjās zekā ahrtahrtetas grehtibas u. t. t. Zilwekam bij japeemehrojās ahrejeem dabas apstahkleeem un bij jaatrod jauni lihdselki, tā apmeerinat šawas nepezeeschamās dšihwes wajadsibas, tā padarit šawu darbu rashigaku. Wišas šehis pahrgrosibas rashošchanas prozešā ustrahjas itai pamāšam, lehnitnam; tas ir ilgš, grehtš attihstibas zekšch pa paudšchu paudšem, no pirmā atmeku zirwja lihds dšehš arklam, no pirmatneja medneeku stopa un bultas lihds wehlaka kareiwja šobenam. Bet tomehr wišas pahrgrosibas zilwezes saheedriškā kopdšihwē sahklās ar pahrgrosibam rashošchanas tehnikā; tiklihds radušchās leelakas, šwarigatas pahrmainās materialo dšihwes lihdselku rashošchana, tad tam nenoweršchami ahtrat waj wehlak šeto pahrmainās zilweku saheedriškā dšihwē un wiaw ušklatos un jehdšeenos; no šchejeenes — no rashošchanas technitas („rashošchanas spēhku“) attihstibas — zilweku wehsture šanem šawus eerošnajumus. Bet šatra pahrmaina rashošchanas lihdselkos, lihdselkustinot wišu šareschigito saheedribas kopdšihwi, wirša atkal zilwezi us tahtlakām pahrmainam, us jauneem isgudrojumeem, rada atkal jaunās dšihwes wajadsibas, jaunus saheedribas weidojumus un pahrtahrtojumus. Šcho teši Rautškis šawā „Etikā“ ilustrē ar peemehru iš zilwezes pirmwehstures. Peekemšim, — wišch šaka —, tā šawairojees zilweku štaitš pahrauga peefneedšamo baribas daudšumu pirmatnes mešchos; waj ledus laikmetam usnahkot Widus-Asijas kalnu gletscherei (šchtuhdoni) šneedšās tahtu mešcheem peeaugušchās eelejās eelšchā un ijdšina zilwekus no mešcheem ahra tuwejos sahku klajumos; waj

atkal klimats, arween faufaks teektot, padarija meschu beesofaus retafus un pašchihra weetu plawam. Pirmatnejais zilweks, kas lihds ar pehrtifeem mitinajās galwenā kahrtā no fokū augleem, tagad nu bij spēests nokahpt no kofeem semē, nemt leetojchanā atmenus un rungās un palikt par medineeku. Pamasam zilweki arween tahtaf isnahza klajā no mescha ischuhfseena; par winu baribu tagad tika šamedita kustonū gafa, bet ari klajumos augoschee stahdi un graudi; pehž ilgeem daschadeem nowehrojumeem un peedfihwojumeem zilweki nonahza pee tam, ka tee pašchi šahka semē kaisit fehklas, lai šagaiditu sinamu raschu isaugam. Tad tahtaf: tropisko pirmatnes meschu atšahjot zilweks daudj wairaf šajuta temperaturās mainās (deenās karstumu un nakts wehsumu), krusās un leetus gahses; winšch bij spēests meklet šew kur patwehrumu un waj nu uszelt lapu un šaru telts juntu waj noglabatees alās. Medibās nogalinato lopu ahdas tas tagad šahka ussegt šew par apgehrbu. Un aissargaschanās pret auktumu bij galwenais dšenuis, kas zilweku spēeda atrast un leetot — u g u n i.*) Bet tīkai ar uguns atrašchanu zilweze wareja šawu meschonibu pahrwaret un staht uš žiwiliszijas zela. —

— Zilweks ir šabeedrišks dšihwneeks; ahrpus šabeedribās zilweks newar dšihwot un pastahwet; tīkai zilwezes kopibā wareja zilweks ari isaugt un attihstitees par atšewišchku, apsinigu individu. Wišs, ko zilweze šasneegufe žihnā ar ahrejo dabu pate attihstotees, ir tīkai kolektiwa darba un puškū panahkums. Pee pirmatnejo šabeedriško instinktu šaitem, kas šatureja kopā kustonisko zilweku barus un attihstijās arween plaschaf, peeweenojās wehlaķā zilwezes attihstibas pošmā mimika un waloda. Un waloda, protams, naw atšewišchku individu isgudrojums, bet zilwezes kopdšihwes darinajums. Waloda dewa zilwekeem eespehju šaprastees kopejā darbā un kopejā dšihwes gaitā; walodas attihstischanās netikween iskopa zilwezes kopšakaribas šajuhtas, bet reišē ar to ta tika par wiswarenako lihdsjekli reiš eeguhtās atšinas zilwezei paturet, isplatit tahtaf un atstaht nahkoschām paaudšem; tīkai walodai rodotees bij eespehjamš rādit jehdšeenus, šahkt šakarigi šinatniški domat, nodibinat un attihstit šinatni un pehžgalā kalpinat dabu zaur šinatni (Kautškis). Tīkai zaur walodu zilweks eeguwa šawu zilweziško pašchapsinu. —

Zilwezes wehštūre tā tad šahlās un turpinās tā kolektiwos zilwezes darba prozešs. Mehš jau redšejām, ka tas galwenā kahrtā

*) Sal. K. Kautšky. Ethik und materialistische Geschichtsauffassung. 83.—86. lapp.

fastahdas no zilwezes zihnas ar dabu, zilwezes augojcho wajadsibu apmeerinaschanas, winas raschoschanas spehku attihstibas. Bet raschoschanas prozefs aptwer netikween zilweku atteezibas pret dabu, bet ari paschu zilweku saw starpejas atteezibas r a s c h o s c h a n a (atgahdasimees Marksa formulejumu: „Sawas dsihwes ustura raschoschanas fabeedriksa prozesa zilweki nahf noteiktas, nepeezeeschamās, no winu gribas neatkarigās atteezibās — r a s c h o s c h a n a s a t t e e z i b ā s.“ Zur Kritik. Vorwort). Sem „raschoschanas atteezibam“ te, protams, naw domata raschoschanas teh n i s k ā, bet taisni winas soziala puse, newis daschadas kopdarbibas (kooperazijas) formas un darba dalischanas weids, bet eeguhto darba produktu isbalischana paschu raschotaju starpā un raschoschanas lihdsjektu ihpaschuma weidi. Rahda zita weetā Marksa scho domu isfaka schahdi: „Raschoschanā zilweki dara sawu eespaidu (wirken) netikween us dabu, bet ari paschi sawā starpā zits us zitu. Tee rascho tikai tad, ja tee sinamā noteiktā weidā kopā darbojas un sawu darbibu weens ar otru ismaina. Lai waretu raschot, teem jastahjas noteiktās atteezibās un sakaros weenam ar otru un tikai sem scho fabeedriksa atteezibu un sakaru kopibas noteekas winu darbibas eespaids us dabu, noteekas wispahrim raschoschana.“*) Scho „raschoschanas atteezibu“ kopiba soziala nosihmē (t. i. produktu isbalischana starp sinamas fabeedribas lozekteem jeb sinamas ihpaschuma atteezibas) ir tas, ko Marksa nosauz par fabeedribas „ekonomisksu strukturu“. Wina, protams, naw schkirama no raschoschanas technikas: ta peemehrojas katreijejai „raschoschanas spehku attihstibas pakahpei“.

Nemfim atkal kahbu peemehru is zilwezes senatnes wehstures. Pirmatneja medneezibas laikmeta zilweki kopeji eeguwa sawus usturas lihdsjektus (mescha dsihwneekus, fimis, kofu auglus) un kopeji tos ari isdalija un patehreja. Us schis raschoschanas pakahpes walba pirmatnejais komunisms: tiklab kopeji eeguhtais medijums, kā ari kopeji zeltais miteklis, isdobotās kofu laiwās u. z. peeder weenlihdsigi wisai gintai un teef weenlihdsigi no wiseem leetoi: gintas lozektu starpā wiseem weenadas teefibas, wisi weenadi strahda darbu un naw nekahdas zitas schkiroschanas kā tikai pehz wezuma un dsimuma (wihreeschi wairak klejo pa meschu, kamehr seeweetes mahjās sarga ugunsfuru, kopj behrnus u. t. t.). Bet zilweku skaitam sinamā

*) K. Marx, Lohnarbeit und Kapital. Berlin, 1907. 25. lapp.

apgabala pawairojotees wairs nebij eespehjams pahrtikt weenigi no medibas waj swesas: pamasam noteekas pahreja uf pimatnejo lopkopibu un semkopibu, kur dabas apstahkli israhdas preefch tam noderigi (peem. Widus-Asijas sahlainos klajumos). Rodas leelaka usturas lihdsjeku bagatiba un wehlat sahj jau attihstitees faraschoto produktu (lopi, labiba) ismaina daschado gintu un zilfchu starpā; pate raschoschanas tehnika, sahlihdsinot ar pimatnejo medneezibu, ir jau daudj sarefchgitaka un prafa sinamu darba dalifchanu; arween wairaf nostiprinās wihreescha wara gintas kopdsihwē un seeweete teef nospeesta uf leju no sawa lihdsiteefigā stahwofka; issuhd agrakā weenlihdsiba gintas lozeku starpā un gintas wezakam tā saheedrifkā darba nofahrrotajam, tā gintas eefschejo leetu schihrejām un winas intreschu aistahwim uf ahreeni, peekriht arween swarigaka loma. Produktu isdalifchana tagad wairs nenoteef pehz agrakā weenlihdsibas prinzipa, jo gintas un zilts wezakee un wiau dsintas peefawinas few leelaku dalu; tas fewifschki eeweefchas produktu mainai un pastahwigeem kara usbrukumeem attihstotees. Karā eeguhto laupijumu isdalot guhstefaus wairs neapfahwa, bet sahka wiau darba spehku ismantot un padarija tos par wehrgeem, kas sawufahrt atkal titai wairoja zilts wezako waj atfewifschko dsintu bagatibu un waru. Tā pahreja uf augstaku raschoschanas pakahpi rada toreisejā saheedribā — patriarchalo gintu waj saimju kopibā — p r i w a t a i h p a f c h u m a dihgltus, kas wehlat eesafkojotees un isplefchotees safrahdsina un isahrda pimatnejo saimneezifko eefahrtu — senatnes primitiwo komunifmu. Sadruhpe agrakā kopihpafchuma pamati: wispirms ganamo lopu bari, bet wehlat ari eestrahdatee tihrumi pahreet atfewifschku gimeau un atfewifschku individu pahrsinā un leetoschanā, papreefchu titai uf sinamu laiku, bet wehlat jau piluigā peederumā (daschas senatnes kopihpafchuma atleekas usglabajas wehl pa gadufimteneem). Lin tā raschoschanas teknikai attihstotees pahrgrofas ari raschoschanas atteezibas (— raschoschanas lihdsjekli pahreet privati ihpafchumā —), nobibinas jauna „ekonomifka struktura“, kurai peemehrojas jauna saheedrifka politifka eefahrti, jaunās saheedrifkas apfinas (ideologijas) formas.

Privata ihpafchuma izfelfchanās un swescha darba spehka ismantofchana eenefa neweenlihdsibu pimatnejā saheedribā, radija pamasam plaisas stary daschadām saheedrifkām grupam, kuras wehlat isdsifinajās par schkiru preteschibam. Tahlakā raschoschanas attihstibas gaitā wifa saheedriba faldas f c h k i r ā s, pee lam katras schkiras

wehsturiškā loma atkarajas no tam, kašdu weetu ta eenem šabeeđriškā raščošchanas prozefā. Un šchahdā nosihmē ari šaka Maršs un Engells: „Wišas lihđišchinejās šabeeđribas wehsture (— t. i. pehž pirmatneja kopihpaščuma ijnihščhanas, kā to Engells neaišmirst peebilst —) ir šchķiru zihnu wehsture. Drihwais pilsonis un wehrgs, patrizeetis un plebejeetis, barons un đsimtsemneeks, zunstes meistars un šellis, — wahrdu šakot, apšpeedeji un apšpeestee weenmehr šahweja weens pret otru nemitigā preteščķibā, weda waj nu šlehptu, waj klaju nepahtrauktu zihnu, kas katreis beidsās ar to, ka waj nu wiša šabeeđriba tika rewoluzionarā kahrtā pahrweidota jeb atkal šawstarpeji aptarojoščās šķķiras gahja kopeji bojā. Wehstures agrakos laikmetos mehs gandrihš wišur atrodam, ka šabeeđriba pilnigi šadalas daščadās kahrtās un ka šcho šabeeđriško grupu noščķiroščhanās usrahda daščadās palahpes. Senā Romā mehs šastopam patrizeesχus, brunineekus, plebejus, wehrgus; widus laikos — feodalos fungus, wasakus, zunstigos pilsonus, šekus, đsimtwehrgus un pee tam gandrihš katrā no šchim šķķiram mehs ušesam wehl šewišķkus palahpeniškus noščķirojumus. — Un taščak: „Tagadejā burščuasiškā šabeeđriba, kas iščehlušēs us feodalās šabeeđribas drupam, naw ijnihžinajuše šķķiru preteščķibas. Ta šahđijuše tika jaunās šķķiras, jaunus apšpeeschanas noteikumus, jaunus zihnas weidus agrako weetā. Wušju laikmets — burščuasišjas laikmets — atščķiras ii šewišķki ar to, ka šķķiru preteščķibas tikušās weenkahriščhalas. Wiša šabeeđriba škalbas arween wairak diwos leelos naidigos leģeros, diwās leelās, weena otram teeschi pretimšahwoščās šķķirās: „burščuasišjā un proletariatā“. (Šķ. „Romun. manifests“.)

Wehsture tā tad aptwer šewi netikween zilwezes zihnu ar dabu, dabās nemitigu eekaroščhanu un dabas špehku kalpināščhanu, bet ari zilwezes šabeeđribas eekšehjās šawstarpejās zihnas dehl šawas đsihwes ustura datas, dehl šawas šķķiras materialām intresēm. Waldoščās šķķiras šaro par šawas šaimneeziškās waras uštureščhanu un šawu bagatibu wairoščhanu, kamehr kalpinatās, apšpeesšās šķķiras zihnas par šawa materialā šahwoška pazelščhanu, par šawa liktena atweegliņāščhanu un atšwabinaščhanos no šaimneeziškā un politiškā juhga. Šchis šķķiru preteščķibas nefad newar tikt išlihđsinatas un išbeigtas, kamehr ween pastahw raščošchanas lihđšekku priwatais ihpaščhums; tās ari newar tikt šameerinatas zaur walsti, šaut gan ta šķķeetas šahwam pahri pār atšewišķto šķķiru intresēm un noturam šinamā lihđšwarā šķķiru zihnas. Šo walsts, — kā to tik špihđošchi ap-

rahda Engels —, naw nefas zits ka walboscho schkiru waras organs, kas tam sneeds titai jaunus lihdsjektus apspeesto tautas slahku issuhlschanai un kalpinaschanai. Ta antita walsis bij galwenā kohrtā wehrgu ihpaschneeku walsis, lai noslobsitu atkaribā wehrgus, feodalā walsis atkal muischneezisko dsimtungu organs dsimtpeederigu un klauschu jemneeku apspeeschanaī, modernā satwersmes walsis lihdsjellis olgas darba ijmantoschanai zaur kapitalu.*) Un nekur schkiru raksturs neatpogutojas tif redjami kā taisni tagadejās konstituzionalās walsis, kur katrreifejā politiskā eekahrta taisni isteiz pastahwošcho šabeedrisfo spehku šamehru un kur katrs parlamentā peekemts šwari-gaks likums apsihmē titai sinamu pameera lihgumu starp pretejām schkiram.

Schkiru zihnas war sinamas ekonomistas eekahrta laimetoš turpinatees gadusimteneem zauri, waj nu apatschejām raschotajām schkiram atnesot sinamus atweeglinajumus waj atkal nogruhschot tās wehl smagakas wehdsibas un atkaribas postā. Schkiru zihna war beigtees ar sozialu rewoluziju titai tad, ja raschoschanas technika jau tistahku attihstijusēs, ka ir teescham eespehjama jau pahreja us augstatu raschoschanas pakahpi, ja walboschās schkiras wairs neispilda agrakas šabeedriski derigas funzijas un pahrwehrtuschās par šabeedrisku parasitu grupu un ja apspeestais tautas wairums apsinas šawas schkiras stahwokli, šawas kopibas spehku un šawu nahkotnes usdewumu. Titai sem schahdeem apstahkleem lihdsj tam kalpinatā schkira war wezo kahrtibu gahst un šagrahbt šawās rotās šabeedrisfo un politisko waru. Wisgaischak mehs to waram redset pee feodalās eekahrta šabrulschanas: agrakā naturalā šaimneeziba feodalās komunas robeschās wairs newareja apmeerinat eedsihwotaju augoschās wajadšibas, klauschu kalpiba israhdijs par schkehrli darba raschigumam, feodalais dsimtfungs no agraka aissarga fara usbrukumos paleef tagad par weenkahrtschu plehsoni un issuhzeju un wina teešibas par nepanesamu privilegiju slogu, — nenowehrschama šaduršme starp tautu un feodalo dsimtkundšibu nowed pee uswaras un beidsjās ar pahreju us zitu šaimneezisku un šabeedrisku eekahrte, us buršchuasijas wirswaras laimetu (klasiskais peemehrs te frantschu rewoluzija 1789. gadā). Tas pats kas lauku draudsēs, bij ari pilsehtās, kur agrakā zunstes kahrtiba wehlfak tita par kawekli un slogu technikas tahlakai attihstibai, lihdsj manufakturas eeweeschanaš šadragaja zunstu likumus un aprobeschajumus un nolihdsinaja zelu kapitalistiskas leelruhpnenezibas gahjeenam.

*) St. Engels, Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats. 180. lapp.

0110 Sinama raschoschanas eefahrta ir katrreisejas wehsturiskas sabeedribas pamats: luhkojotees pehz tam, ka un kas sinama wehsturiska laikmeta teef raschots un ka saraschotee produkti teef ismainiti, noteef wifas sabeedribas usbuhwe, winas nogrupefchanas pehz schkiram. Bet schi sabeedribas usbuhwe nepaleefas nepahrgrosita stahwam us laiku laikem: raschoschanas technikas attihstiba pahrgrosa pastahwoschans raschoschanas atteezibas, pahrfahrto schkiru sawstarpejos sakarus un ta teef par zehloni wifas sabeedribas pahrweidoschanai. Raschoschanas atteezibas nosafa netikween katra laikmeta sabeedristo un politisko eefahrta, bet tahda pat zehloniska atfariba tam peemehrojās ari katra wehsturiska laikmeta zilweku atsihschanas un domaschanas weids, winau pasaules usskati, winau tikumiskee jehdseeni, winau mahkslas sajuchtas. Tas ir, ko Markss nelad nerimst atgahdinat: „Newis zilweku apfina nosafa winau dsihwes weidu, bet taisni otradi winau sabeedristas dsihwes weids nosafa winau apfina.“ Religija, morale, sinatne, mahksla — wifas tas ir zilweku darinajums sinama sabeedrista apfahrtne, us sinamas raschoschanas palahpes, wifas schis ideologiskas formas ir isauguschas no weena zelma, zil tahku daschreis ari neissteptos winau sari. Un tamdehl greeku mitologija un Kanta filosofija, Egiptes piramides un Membrandta glesnas ir tahdi pat wehsturisku apstahktu produkti, tapat isskaidrojami un saprotami sakara ar sawa laikmeta jaimneezisko un sabeedristo eefahrta ka wifis ziti zilwezes wehstures fakti. —

— Wehs pagaidam aprobeschofimees ar schim eepreefschizam peefihmem, jo par ideologijas sakaru ar ekonomiku mums nahskees runat turpma, un peegreesifimees tagad daschadam pret wehsturisko materialismu zeltam eerunam un eebildumeem. — Wispirms tad mums jau no pascha sleegschwa jaatraida apgalwojums, ka markfistiska wehstures teorija esot schablona, kura ar waru gribot eepihlet wiju zilwezes wehstures prozesu, pee kam wehsturiskas parahdibas, kas nelaujas eegulditees schahda wispahreja schemata isgreesuma, markfisti weenfahrschi atlaischot nost. Melas naw aplamaks un nebibinataks ka schahds usteepums: markfisma wehstures teorija — ka Plechanows saka — ir wehsturiskas attihstibas algebra un newis winas aritmetika, t. i. ta neusskaita un nedod mums tuhli roka katras konkretas wehsturiskas parahdibas zehlonus, bet ta rahda tikai, ka mums jastahjas pee scho zehlonu ispehtischanas.*) Markss ir formulejis sinatnisku metodi, kas mums dod eespehju ispehtit wehsturi winas zehloniska sakariba,

*) Г. Плехановъ, Основные вопросы марксизма, С.-Петербургъ, 1908, 28. Iapp.

bet wiščh naw ņastahdiņis tabulu, ņuru paščhirstot tuhliť useņi ľatra neiņprasta wehsturiņka ľakta iħsto noņihmi. Metode ir tiľai peħtiņĉhanas liħdņellis — un wehsturiņkaiņ materialiņms ir muħņu wiņdroņĉakaiņ un pareiņľakiņ liħdņellis—bet ta wehľ naw pats peħtiņĉhanas darbņ un wiņa ľon-
 ĉretee reņultati. Raħdā weetā, runajot par to, ľa raņĉoņĉhanas apņtaħľli ir wiņas ľabeedriņkas ľonņtrukziĆas un liħdņ ar to ľatreiņeĆas walņņ
 formas „eefņĉeĆaiņ noņlehpums“, Marľņs ľaka taħľať: „Bet tas nenoe-
 leedņ, ľa ņĉis pats eľonomiņkaiņ pamats, ľas ľawos galwenos noti-
 ľumos ir weens un tas pats, pateizotees neņķaitameem empiriņķeem
 apņtaħľķeem, dabiņķai apľahrtnei, rāľai, aħreĆeem wehsturiņķeem eespa-
 deem u. t. t. war uņraħdit beņgaligaņ daņĉ ad i b a ņ un p a ľ a ĉ-
 p e n i ņ k a ņ p a ĉ r e Ć a ņ, ľas teef ņaprotams tiľai Ćaur ľatreiņeĆo
 empiriņķo apņtaħľķu analiņi.“*) Ća ľaħda wehsturiņka teoriĆa nem weħrā
 wiņu realo ľaktu ľopibu, tad to dara taiņni wehsturiņkaiņ materialiņms,
 bet ņtarp i b a ņ ņtarp marľņiņteem un buņņĉuasiņķeem wehņturiņs ideologeem
 ir ta, ľa marľņiņti neapmeeriņas ar aħreĆo, ľabeedri b a ņ wirņpufņ ņtaħ-
 woņĉo ľaktu ľawiriņaņĉanu un aprakņtiņĉanu, bet ľa tee roľas daudņ
 dņiľať liħdņ paščhām ņaķnem un meľle augņĉā ľatras ņwarigakas weh-
 ņturiņkas parahdi b a ņ pirmĉĉlonus un ľabeedri b a ņ attihņtibas dņineĆus
 ņpeħľus. Će nepawiņam newar weegli un pawirņĉi peħĆ ņĉemata riħķo-
 tees, bet ľo marľņiņma pretineeki par „ņĉematu“ ņauĆ, tas ir taiņni
 ņinatniņka formuľa, pawedeens, pee ľura turetees weeniĆi eespeħĆamiņ
 nopeetnā un pamatiĆā darbā atriņiņot wehsturiņķo ľaktu mudņĉekli.
 Wehsturiņkaiņ materialiņms ir netiķween warenais arbaliņa punktiņ
 proletariata taĆadnes ľuņtibāņ un Ćiħuāņ, bet wiņa metode ir ľatreiņ
 dewuņe ņpiħdoņĉuņ panahľumus, Ća ta iņľeetota wehsturiņkas paĆaħnes
 iĉpeħtiņĉhanā (peemehra peħĆ war aiņraħdit uņ Ćauņľka, Meħringa,
 Ćunowa u. Ć. darbeem wahĆu wehsturiņka literaturā). Ćiņ reiņes Ćau
 naw wiĆadeem wehsturiņka materialiņma „kritiķeem“ atteiķts, ľai tee
 wiņpiriņms taiņĉu ņĉo metodi iņmeħĆina darbā, ľai tee raņĆa ņinamas
 wehsturiņkas pahrgroņi b a ņ iņņķaidrot no wiņu ņaimneeĆiķeem Ćĉlo-
 neem iņĉot, un Ća tee tad atduņtos uņ nepaħrwaramām pretrunam, tad
 weeniĆi teem buħtu eemeņľs teiķt, ľa ņĉi metode nepiľniĆa un nederiĆa.
 Bet weenmehņ Ćapeeredņ tiľai tas, ľa neweens no teem ņĉo eerozi
 newiħņĉo ne roľā panemt, bet tiľai no taħľeenes ņtaħwot nemiťas
 ņpreedelet un Ćauņtees par marľņiņma ņĉauro „ņĉablonu“. Un tā ari
 Ćandriħņ wiĆa marľņiņma kritiķa ņastahw no tiħņĉeem waj netiħņĉeem
 pahņpratumeeem, ņagroņiĆumeem un uņteepumeem.

*) Kapital, II. Ćheil, 325. ľapp.

„Das materialistische Weltstufen Theorien mußten den als isleeto,“ skandinaja šavā laikā Ed. Bernsteins, „tam peenahkas leetot winaš attihstītafo un newis winaš pirmatnejo formu, t. i. wīnam peenahkas lihds ar raschofchanas špehku un raschofchanas atteezību eespaidu un attihstību nemt ari wehrā teešību un morales jehdseenus, katra laikmeta wehsturiškās un religiošās tradizijas, geografiskūs un zītūs dabas apstahklus, pee kureem ari peeder pašča zilweka daba (?) un wīna garīgās špehjas.“*) Glušchi pareisi, peesihmē uš to Rautškis, tas jadara katram, kas ween grib leetā list kahdu wehsturišku teoriju. Bet kamehr burščuasišlee wehsturneeki nem katru no šcheem faktoreem šawruh, stahda tos weenlihdsigi weenu blakus otram un kà eflektiki šadrostalā wehstures prozesu, tamehr wehsturiškee materialisti apweeno wehstures parahdības stingra sinatniška monišma sistēmā, wed tās zeeschā šawstarpejā šakaribā un atwafina tās (kà peem. teešības un morales jehdseenus, tradizijas u. t. t.) no wīnu pirmā pamata — no sinamu laikmeta raschofchanas atteezībām.

Apluhkofim peemehra pehž apgalwojumu, ka wehsturiškais materialisms nepeegreeschot peenahzigu wehribu geografiskās apšahrtines eespaidam uš zilwezes wehsturi. Mehš redšejām jau, ka pehž Markša raschofchana teef usfatita kà atteezības starp zilweku un

*) St. Ed. Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus, 7. lapp. Bernsteina teizeemus — autoru, protams neminot — atfahrto M. Walters (šal. „Latw. kritika“, 23. un 27. lapp.), bet kamehr Bernsteins šweedreem waigā ispuhšas Markša formulas wišadi grošit, talmudiski tulkot un tanis zītadu nošhmi atrast, pee M. Waltera wīna „kritika“ ijnahš tīkai tahda ehromota lehkaschana gar šarautiteem un no wīna nepawīšam nejaprasteem Markša wahrdeem. Wīnšč peem. newar nobrihnetees ween gar šchahdu Markša teizeenu: „Ja nu jautā, kamdehš sinams prinzijs (— runa te eet par autoritates un individualisma prinzipeem, J. —) taišni parahdijees 11. waj 18. gadušimteni un newis kahdā zītā, tad mehš nepezeeschami esam špeesti atšewišchēi ispehtit, kahdi bij zilweki 11. gadušimteni un 18. gadušimteni, kahdas bij wīnu katreisejas wajadšības, wīnu raschotaji špehki wīnu raschofchanas weids, wīnu raschofchanas negatawee produkti, kahdas beidsot bij zilweku šawstarpejās, no wīšēem šcheem wīnu ehstīzenes apstahškeem zehluščās atteezības (M. Walters zītatu weetām nepareisi pahrtulkojšis un beigās atklaidis nost).“ Elend der Philosophie, 97. lapp. Ta ir štaidri un nepahrprotami formulēta wehsturiškā materialisma doma un „atšihtais ekonomists un atšihstamais estetika teoretikis“, mehginadams te uš šawu roku kritišet, eebrauzis — kà kreemu paruna šaka — taišni ar pirkšu debesis! Wīnam leekas, ka Markšs te esot teizis: wajagot ispehtit zilweku „kolektīwo psihologiju“ un „ari dabai peeder šawa loma“. Ne wahrds no tam tur nestahw, bet Markšs tīkai šaka, ka sinamu ideologijas mainu ispehtot jaateet atpakaļ uš raschofchanas špehku un raschofchanas atteezību pahrgrošībām.

dabu, ka raschoſchanas prozeſā zilweks ahrejās dabas ſneegtās weelas peemehro ſawām wajadſibam, ka raschoſchanas attihſtiba apſihmē dabas ſpehku taſlaku eelarochanu un kalpinaſchanu. Un tad ari, protams, newar runa buht par to, ka marſiſti gribetu noleegt ahrejas dabas apfahrtneſ noſihmi zilweku ſabeedribas wehſture. Wehſture ſahlas tikai tur, kur zilweks ſtahjas zihnā ar dabu: ja zilweki dſihwotu paradiſē, kur reem augli paſchi kriſtu mutē un kur nekahda paſchuſturas zihna naw wajadſiga, tad ari nebuhtu nekahdas wehſtures un zilwezes attihſtibas. Tamdeht ari zimiliſazijas ſahkums naw metlejamſ ekwatora karſtās un mitrās ſemēs, kur augu bagatiba gan ſneedſ zilwekam beſ kahdām puſlem wajadſigo uſturu, bet par to ari atſlahbina wina energiju un padara wina pilnigi atkarigu no ahrejo dabas ſpehku waras. Weelo wehſturifto kulturu awoti (Egipte, Afrija, Indija, ſina) zehluſchees Widus-Aſijas mehrenos ſemēs ſtrehtos un no ſchejeenes tad kulturās ſtraume wirſijusees arween wairaf uſ ſeemetreetumeem — uſ Widus juhru un tad pār Neetum-Eiropu lihdi SeemetAmerikai.*) Marſis ſata: „Newis ſemēs abſolutā augliba, bet winas diferenzehchanās, winas dabifko produktu daſchadiba ir dabifkaiſ pamats ſabeedrifkai darba dalifchanai: zaur dabas apſtahtku daſchadibu, kuros zilwekam jadsihwo, ta eeroſina wina padarit ari daſchadakas un pawairot ſawas paſcha wajadſibas, darba lihdiſtus un darba weidus.“ (Kapital. I, fünfte Auflage, 478. lapp.)

Tā tad dabifkā apfahrtne, ſneedſot zilwekeem weelu daſchadibu un bagatibu un eeroſinot zilweku darbības ſpehtus, ſtipri kriht ſwarā raschoſchanas tehnikās attihſtibā. Te wehl nahſ klahd dabiflee ſatitſmēs lihdiſekli (upes, juhras lihdiſchi u. t. t.), kaſ ſinamu tautu weh tirdſneeziſkā ſakarā ar zitām tautau, wairo winas bagatibu, attihſta winas kuluuru un pazel winas wehſturifto noſihmi (peem. ſenā Greekija). Bet dabifkā apfahrtne ir tikai meti, kuros zilweze ſawā kopdarbibā pate auſch wehſtures rakſtus: uſ ſinamas tautas ſaimneeziſko un garigo attihſtibu geografifkai apfahrtnei gan ir ſaws nenoleedſjams eeſpaids, bet taſ nenoteekas wiſ teeſchi un eereet katrreiſejā raschoſchanas tehnikā un ar to ſaiſtitās raschoſchanas atteezibās. Ka ar geografifkeem apſtahtkeem ween naw iſſklaidrojamas wehſturifkas parahdibas, to mehſ wiſlabaf redſjam, apluhtojot Greekijas likteni: ta pate muhſchigi ſilā debeſſ iſpleſchas pār wina, tee paſchi dſirſtoſchee juhras wilni apſkalo winas kraſtus, taſ patſ ſeedoniſ nolaiſchas uſ winas kalna-

*) ſal. L. Metchnikoff, La civilisation et les grandes fleuves, Paris, 1889. 55.—56. lapp.

jeem kà senà Heladà —, bet kas tagadejai panihkuschai, kuhtrai greeku tautai wairš kopejs ar sengreeku pilsonisto demokratiju, winaš mitologiju un filosofiju, winaš marmora mahtslu un tragisko dramu? Sengreekijas kulturās un mahtslas seedu laikmeis nahja pehž Utenu ekonomiskās un politiskās usplautššanas (pehž perseeschu kareem): Greekijas ekonomiskai warai šabruhtot tika sem drupam aprakta ari heleanu klasiskā mahtsla, kaut gan daba šawā muhšchigā krahšchumā palika nemainiga.*) Ka geografiska faktora eespaids us tautu wehsturi grosas lihds ar katreisejo raschoshšanas tehniku un šabeedriskeem apstahkeem, tur mums kautškis kà peemehru peewed Angliju. „Sawu pašauli pahrwaldoscho stahwokli 18. un 19. gadusimteni angli nebuhtu warejuschi šasneegt bes šawas semes dabas šawadibam, bes oglu un dšels rudas bagatibas un bes šawa šalas šahwokla. Bet kamehr tehnikā oglem un dšelsij nepeekrita twaika laikmeta waldoschā loma, šchim semes dabiskām bagatibam bij tikai neeziga nosihme. Un kamehr nebija atrašta Amerika un juhras zeksch us Indiju, buru kugneezibas tehnika nebij augsti attihstita, Spanija, Franziija, Bahziija nebij šasneeguschas eewehrojamu kulturās palahpi, un kamehr Angliija tika apdšihwota tikai no barbareem, un Eiropas tirdšneeziba bij konzentreta Widus juhrā, tur leetotas wairat tika airu laiwas —, Anglijas šalas stahwoklis bij faktors, kas to noslehdsja no Eiropas kulturās un notureja to barbarišmā un nespehžibā. Tā tad semes geografiskām ihpašchibam peekriht sem daschadeem šabeedriskeem apstahkeem gluschī daschada nosihme.“**)

Marššisms tā tad nebuht nenoleedj geografiskas apfahrtnes eespaidu, bet tas aprahda, ka šchis eespaids eet nete ešchi zaur katreisejas raschoshšanas eefahrtas prišmu (— šchim usstatam peeslejas ari jaunakee geografi V. Metšchukows, Elisejs Rekli, Rabels u. z. —), kamehr agrakee pehtneeki (Monteskje, Ritters, Aleksanders Humboldis, Bolls u. z.) pastahweja us to, ka dabiska apfahrtne darot teeschu eespaidu us šinamas tautas likteni, winaš wehsturisko raksturn, winaš šabeedrisko un garigo dšihwi. (Ka wehsturiska materialisma

*) Muhšu labinais Teodors ari loti ženschas eewehrot geografisko faktoru daschadu latweeschu rakstneeku dšihwes tehlojumos un tas tad pee wina išnahl tī wīšai naiwi. Par Blaumani runajot tas zildina Žehšu aprinta jauko dabu, uskaita daschus latweeschu dšejneekus, kas te dšimuschī, un tad išsauzas: „Šaprotams, ka šchahdā apgabalā war rastees dšeešmitneeki.“ (Jaunā Rašča, X.) Tā tad Žehšu aprinta daba pee tam wainiga, ja no šcheem dšejneekeem nekas labaks naw išnahjis. Kā Teodors domā: waj muhšu dšēja buhtu wairat zehlusēs, ja Gaujas kalni buhtu par pahri šimts pehdam augštati?...

**) K. Kautšty, Ursprung des Christentums, 189. lapp.

nodibinataji atsihstot „domu un sinamu juhtu ijselshanos ahrpus
faimneezisfeem apstahkeem — dabâ (?!)“, ta ir atkal M. Waltera
iffantafeta aplamiba jeb — kâ wiasch patš teiktu — wina „fawadâ
gariguma“ subjektiwifms.)

Mehds aijrahdit, ka wehsturisfee materialisti pahrat maj swara
peegreeschot râsu ih patnibam, un tas ari ir teesa. So kas tad
ihsti ir râsa? Meluhkojot us wiseem antropologu un etnologu puh-
lineem naw isdewees nodibinat noteiktu râsu klasifikaziju, ne ari atrast
neschaubamas anatomiskas maj zitas kahdas eesihmes, us kuzâm dibi-
notees waretu weenu „râsu“ atschkirt no otras. Te nelur naw drošcha
peeturas punkta, ne ari nodalitas robeschas, jo wisur weenâ un tani
paschâ râsâ mehš fastapim jau tikdaudš daschadibu un pahreju. Un
tas ari ir pilnigi saprotams, ja eegaumejam, kâ wehstures katlâ zil-
wezes paaudses pa gadu tuhstoscheem reisu reisem weena zaur otru
swaiditas un jauktas. Metschnikows sawâ grahmatâ „La civilisation
et les grandes fleuves“ peewed antropologa Topinara domas, ka
râsu pehtneeki par pilnigi isoletâm tautam war weenigi usskatit Gren-
landes eskimosus un Wan-Dimenas tasmaneeschus, jo wisur zitur
Asijâ, Afrikâ un Amerikâ (par Ciropu nemas nerunajot) tihru pirmatneju
râsu nemas naw, bet gau tikai neskaitamu krustojumu un sakausesumu
pehznahzejās ziltis. Tahlak polemisejot pret daschu antropologu
(Seturnó u. ž.) aisspreedumeem, ka daschas râsas (peem. Afrikas
melnajo ziltis) jau no paschas dabas esot noliktas us senata pa-
kahpeena un tadehš nespehjugas kultureli attihstitees, Metschnikows pee-
wed tahdus etnologiskus faktus, ka weena no zilwezes wiswezakâm
kulturam Mesopotamijâ taisni zelta no melnajeem „kuschiteem“, ka
Indijas kulturu galwenâ kahrtâ darinajuschi tahdi pat melnaje
„drawidi“ un ka Egiptes kultura ir triju „râsu“ (baltās, melnās un
dseltenās) wehsturiskas kopdarbības rezultats. Ka râsu išschiribam ne-
peekriht nekahda noteizoscha loma wehsture, to mehš redsam jau no
tam, ka us weenadas wehsturiskas attihstības pakahpes mehš pee wisâm
pirmatnejâm meschonu tautam tilkab Asijâ, kâ Afrikâ un Amerikâ
fastapim weenadus kopdsihwes weidus, weenadas paroschas un tik-
mus, weenadus darba rihkus, pat weenadus pirmatnejās mahklas
raščojumus. Protams, ja sinama zilšchu kopiba palika atpafal me-
schonibâ un utra atkal zaur gadutuhstoscheem ilgu wehsturisku attih-
stibu pazehlās us kulturas augstumeem, tad garigo spehju sinâ starpiba
starp abâm buhs leela, un schahdâ nosihmē ari Kautskis schkiro boto-
kudus no heleneem (Neue Zeit, XV. Jahrgang, I. Bd., 262. lapp.).

Bet wehsturistais materialisms schis no agrafam paaudsem mantotās fīfistās un garīgās šawadibas neusskata par kautko no paščas dabas jau noliktu un negrošamu, kas tahdi nebuhtu padotas wehsturistās attihstibas likumam; ari tā šauktās rāsu ihpatnibas ir radušchās finamā zilwezes attihstibas pošmā, kurās tad wehstures tahlakā gaitā šakuhst un issuhd un kurām tā tad nepeekriht pirmatnejā wehsturiska faktora loma. *)

Beeschi dsird šuhdsamees par to, ka wehsturiskais materialisms neatšihstot tradiziju lomu wehsturē. No šakhta gala jau tas is-
klausas šawadi, ka markfisti buhtu aismiršuschi tradiziju waru, kur wineem pašcheem kà attiwēem šabeedriškeem zihnitajeem taišni uš katra šoka šafadurās ar wezo eefahrtu, ar wezeem likumeem, ar wezeem dogmateem, ar tradiziju šlogeem. To tatiču wehsturiskais materialisms taišni mahza, ka wišs pašahwošchais nemitigi pahrgrošas un attihstas, ka wehsture ir zihna starp nowezojušchām, šawu nošihmi šaudejušchām dšihwes formam un jaunu, augošču dšihwes šaturu. „Kapitāla“ eewadā Markša peefihmē par toreisejo Bahziju un kontinentalo Reetum-
Eiropu, ka to špaida netikween kapitalistiskās raschošchanas attihstiba, bet ari schis attihstibas truhšums, t. i. jau pahrdšihwotas raschošchanas eefahrtas paleekas (šho Markša toreisejo špredumu kreemu markfisti wareja šawufahrti-atteezinat ari uš Kreewiju, kur taišni nepeeteekošas

*) Pee mums par rāsu teoriju wispirms šakhta klagat Haralds Eldgasts, kas reišē ar dšimuma instinkteem tikpat aišgrahbts ari no „rāsu instinkteem“. Uš šcheem instinkteem atšauzotees wišch ari šudina latweešču jaunakā dšejai un mahšklai leelisku nahkotni, jo „mehs esam areešchi“ un „mušju rāšas instinkti mušs reij peeweenoš germaniskai Eiropai“. Neehrti nu gan, ka „rāšas peederiba“ — tā wišch šata — „naw, protams, ar matematisku pareišibu noteizama, ne ar galwas kaušu mehrišchanu, ne ar filologiskeem pehtijumeem,“ bet par to te pee rošas tik plaščas frajes kà „šlawu religiskais orgiašms“ un „germanu intelektuališms“. Šawu rāsu teoriju Šar. Eldgasts tuhliit nemas ari isleetot šawus dšejneezistos tolegus un pašinas klašifizejot: Needra, Seltmatis u. š. ešot wairal germaniski, Wikl. Eglits, Auštrinsch un Akuraters turpretim wairal šlawiski šawos tišos, bet Škalbe un Šalltišs gruhst kur peeweetojami (pee šahdas rāšas deesin šewi peefkaita Šar. Eldgasts pašs?). Št. Seltmata isdoto „Rakstneezibas Almanachu“, II, 1908. g. Šafata, ka parasti pehž rāšam un šugam mehšj štatit titai lauffaimneezibas ištahdēs, bet nu Šar. Eldgasts griib šho prinziipu ari eewest latweešču jaunakā dšejā. Ar šaweem islašiteem rāsu ekšemplareem wišch tomehr Eiropā negriib palikt, jo te winam atreebees „soziališms — iskropoto instinktu un histeriska intelekta produktš“. Tamdehkt: „Uš Ušiju!“ šubina Haralds Eldgasts, „pa Alešandra Leelā pehdam, jahšchus uš balta elefanta, ar alloranu rotās.“ Št. „Wišchni“, 73. lapp. Tas jau buhtu leelists škats, bet tamdehkt taišni „uš balta elefanta“? waj nepeetitku jau ar šoka širdšinu un behrnu krahgiti?

kapitalistiškas attihstibas dehl tik ilgi un fihlsti war turetes wezà fahrtiba). Marks tad turpina: „Bes moderneem truhkumeem muhs špeesch wefela rinda mantotu truhkumu, kuzi zelas no tam, ka wehl arween wegetè tahtlak šenakee, pahrdsihwotee raschošchanas weidi un wiau ar tagadni pretrunà stahwošcho šabeedristu un politišku apstahtku pawadoniba. Wehs zeescham netikween no dšihwajeem, bet ari no miruščheem. Le mort saisit le viif! (Mironis tur šagrahbtu dšihwo).“ Kapital, I., VII. lapp. Kà agrako nowezojušchos raschošchanas weidu eefahrtrojumi war kawet un nošpeest pašču raschošchanas attihstibu, tur kà peemehru waram nemit feodalo zunstu statutus un nolegumus, kuzi šawà lailà bij dšihwes wajadšibam peemehroti, bet wehlat leeliskà mehrà nošlodsija un aistureja tirdšneeziskà kapitala un manufakturas ušnehmumu ispleščanos, lihbi pehžgalà wezo zunstu likumu noahrdischana paščihra brihwu zeku kapitalistiškai leelruhpnēezibai. No „raschošchanas špehku attihstibas formam“ zunstes pehžgalà bij iswehrtušchās par wiau „wascham“.

Agrako laimmetu paleefam — tradizijam — peeder šmaga loma tiklab šaimneeziskà, kà ari politiškà un garigà zilwezes wehsture. „Zilweki darina pašči šawu wehsturi, bet tee to nedarina brihwi un nepeespeesti (aus freien Stücken), newis sem pašču iswehleteem, bet gan sem teeschi preekščà atrasteem, doteem un mantoteem apstahktem. Wišu mirušcho paaudšču tradizija nošpeesch kà leetuwens dšihwajo šmadšenes.“*) Un pat tad, — šaka tahtlak Marks, — kad zilweki patlaban traužas šewi un apstahktus pahrgrosit un radit kautko jaunu un wehsture wehl nebijušču, taišni šchahdu revoluzionaru krišu laimmetà tee šauz šew palihgà pagahšnes ehnas. Atminešim tikai widus laiku šemneeku karus un komunistiško šektu zihnas, kur apšpeestee tautas šlahni šawas prašibas neušstahdija teeschi kà pašču realàs dšihwes wajadšibas, bet atšauzās uš pirmo křistito draudšču mahžibam un šawus kara šauzeenus mekleja ewangelija un wezās deribas praweeschu rakštos (peem. Tomašs Mūnzers wahžu šemneeku karà 1525. g.). Te wišur parahdas tradiziju wara wehl pa gadušimteneem zauri: pat štraujako šabeedriško kustiibu laimmetos laudim šchkeet, ka tee zensčas ko wezu peepildit, newis ko jaunu radit. „Kamehr ekonomiskà attihstiba nekad neštahw uš weetas meerà,“ šaka Kautskis, „zilweziskà apstunà eemihšt zenschanās palikt reiš eeguštās domaščhanas formās; ka nešeko teeschi ekonomiskai attihstibai, bet pahratmenojas un šastingst

*) R. Marx. Der Achtzehnte Brumaire, vierte Auflage, 7. lapp.

wezās formās, kad jau sen ijsudusčas ekonomiskās un ņabeedriškās atteezibas, kas ņchis formas radija." Ekonomiskai attihstibai wajaga jau deesgan tahlu buht aigahjuschai preekschā, winas wajadsibam un winas iszeltām jaunām ņabeedriškām atteezibam jau wajaga buht nah- luschām stiprā pretrunā ar pagahnes mantotām teeņibam un morales formam, ar tradizionaleem domaschanas un juschanas weideem, ar pastahwoņcho ņabeedriņko eefahrtu, pirms war rastees jauni usskati, jauni teeņibu un morales jehdņeeni, jauni ņabeedriņki ideali. Starp wezeem un jauneem ņabeedribas elementeem jau wajaga buht jo dsikai plaiņai, pirms jauno ideju neņeji gaischi un ņklaidri apņinas, ka tee stahw neņameerinamā ņadurņmē ar wiņu wezo pagahni: ņchķiru prete- ņchķibam jau wajaga tiht jo aņām, ņchķiru zihnam jau dsiki jaņawilko un jaņafustina maņas, lihds tās ņahņ ņaprast un aistahwet jaunos ņabeedriņkos usskatus. *) Titlab sozials, kā ari politiskās un garigās tradizijas wehl ilgi wellas kā ņaruhņejuņchi keshchu gabali pee kashjam lihds jaunā ņabeedribā, tās war wehl ilgi turetees zaur ņawu „inerzijas ņpehtu“, un te wajadsiga ilga attihstibas gaita un pamatiga pahrgro- ņibu zihna, lihds no tām galigi atņwabinajas. Tradiziju waru wehsturē neweenam nenahņs prahtā noleegt; bet tradizijam ir un war tikai buht wehsturē konņerwatiwa, aisturoņcha un pat desorganisejoņcha faktora noņihme (atgahdaņimees tikai Baltijas tagadejo ņaimueezislo un kultu- relo stahwokli un muhsu muiņchneeziskās leelgruntneezibas nowezojuņchās ņeodalās privilegijas). Nadoschais un wehsturi dsenoschais ņpehņs ir raņchoschanas attihstiba, kurai zelā gultas miruņchās un mirstoņchas agrako laimetu dsihwes formas; tās ir nokrituņchas, ņapuwuņchās ņeekstas, kas nelauj uņ augņchu fleetees jauno loku galotnem. — Bet ja nu mehņs jantajam, kas „tradizijas“ ihsti ir — isņkaidrojumu te wee- nigi dod wehsturiskais materialisms — tad jaatbild, ka tās ir „eepreekschejo ekonomiskās attihstibas palahpeenu pahrdņihwojumi“. Uņ to tad wehsturiskā materialisma „kritiki“ ar ņlabhu gihmi paņala, ka „tas naw no ņwara“ („Latweeņchu kritika“, 26. lapp.), bet kapehņz tas naw no ņwara un kas tad ir no ņwara, to tee pateikt nemahņ.

Safarā ar tradizijam jamin ari daschi wahrdi par ideologi- ja s noņihmi wispahw wehsturē. Ja ņem „ekonomikas“ mehņs ņaprotam titlab materialā dsihwes ustura raņchoschanas techniku, kā ari paņchas raņchoschanas atteezibas, tad par „ideologiju“ mums — ihņi ņatot — buhs janosauz uņ ņchim raņchoschanas atteezibam dibinatas ņabeedribas

*) St. Rantņu, Die materialistische Geschichtsauffassung und der psycholo- gische Antrieb, Neue Zeit, XIV. Jahrg., II. Bd. Nr. 48.

atpoguļojums zilvēku apšīnā (teofības, morale, religija, finatne, mahtīla). Kā ražošanas tehnika — zīnā ar dabu — zilvēku darbība peemehrojas ahrejeem dabas apstākļiem, tā daščadās ideologijas formas ļawufahrt atkal peemehrojas katreisejai šabeeeribas „ekonomiskai strukturai“, aptwer un šastano sinamā sistemā zilwezes kolektīwo peedšihwojumu un pahrdšihwojumu kopsumu un atrod peemehrotu išteiksmi šabeeeribas „psihologijai“ sinamā wehstures laikmetā (t. i. šchis šabeeeribas juhtam un usskateem, tūmeem un idealeem u. t. t.).

Maršļa wahrbi, ka „newis zilweku apšina nošaka wīnu dšihwes weidu, bet taisni otradi wīnu šabeeeriskās dšihwes weids nošaka wīnu apšīnu“, daudseem un daščadeem maršisma kritikeem tūfuschī par peedaufišchanas akmeni. Kā? wīni waiza leelā nesaprašchanā — kā no kautka „materiala“ war rastees kas „garigs“, kā no sinamas ražošanas eefahrtas, no sinama šabeeeriska dšihwes weida war atwafinat zilwezes daščadās apšinas formas? Šchi nesaprašchana zelas no tam, ka wehsturiska materialisma pretineeki nepawīšam nestahdas škadri šew preekščā, ko ihsti nosihmē „ražošchanas eefahrtā“. Wīneem tas štan pehž maščinu mekanisma klawdieeneem un wahrds „ekonomika“ teem isleekas kā kautkas „materials“ fīfiskā nosihmē; wīni needomajas un nesajehdi, ka minot „šaimnezīškos apstākļus“ mehš šaprotam šem teem zilweku kopdšihwes atteezibas, newis kaħdu fīfisku ķermenu ihpaušchibas. Pat uš paščas pirmatnejās atihstības pakahpes zilwekeem šawu dšihwes ušturu eeguhstot bij jaisleeto šawas prahta špehjas, bij ļawirja šawa griba uš sinamu mehīki, un tā tad tiklab te, kā wīfur ražošanas prozešā darbojas zilweku psihika. Tā tad eedomatās plaišas starp „materialo“ un „garigo“ te nepawīšam naw, jo te tikai šchīro pašchus pirmatnejos un elementaros zilweku kopdarbības prozešus no wehlat atwafinateem un šarešgitakeem. Kaħds no jaunakeem maršisma teoretikeem īššakas šchahdi: „Ekonomsiskais elements ir wehsture darbojošchais garīgais elements pats, tikai uš katrisejās šabeeeriskās šakarības apakšchejas pakahpes, kur tas teeschī stahw šafarā ar fīfisko pašchusturu, t. i. ar lihdselku šagahdaščhanu dšihwes ražošanai un uštūrešanai... Wehstures šadališčhana leetiščkā, materialā faktorā un ideālā faktorā ir tā tad gluschī nekritiska.“*) Wehstures prozešs ir weens — zilwezes kolektīwā atihstība —, un tā tad war runa huht tikai par pirmatnejeem zehloneem un no teem īželtām šabeeeriskām parahdibam, newis par kaħdu eedomatu „materijas“ (ekonomikas) un „gara“

*) Max Adler, Das Formalpsychische im historischen Materialismus, Neue Zeit, XXVI. Jahrg. I. Bd., Nr. 2.

(ideju) nesāveenojamo preiſtatu wehſtūrē. Un ja to mehſ eegaumejam, tad ari mums ſkaidri un gaiſchi ſtahdas preekſchā, kā Markſs domajis un ſapratis ſarvus wahrduſ par ekonomiſko „pamatu“ un ideologiſko „uſbuhwī“. Markſs toſ leeto kā ſalihdſinajumu un tamdehl tee narw hurtiſki nemami: daſchadās ideologiſkās formas neteel wiſ mekaniſti uſzeltas kā keegeļu rindas uſ eemuhreta fundamenta, bet tāſ iſaug un attihſtas organiſki kā ſari no ſoka ſtumbura.

„Materialās dſihwes raſchoſchanas weids noteiz ſozialo, politiſko un garigo dſihwes prozeſu“ t. i. ſinama raſchoſchanas tehnika un raſchoſchanas atteezibas wehl robeſchu linijas, kurās eetweras katrreiſejas ſabeedribas pſichika, winaſ domas un juhtas, zenteeni un ſapri. Sinamās raſchoſchanas atteezibās ſtahwot zilweki darina ſarvus jehdſeenus par to, kaſ ir pareiſs un nepareiſs, kaſ ir labſ un nelabſ, kaſ ir daiſch un nedaiſch —, un no wiſeem ſcheem jehdſeeneem un atſinaam kopā ſaſtahdas ſinama wehſturiſta laikmeta paſaules glejna, kaſ katrreiſ weidota pehz waldoſcho ekonomiſko apſtahlku „gihmja un lihdbibas“. Fiſiſka paſchustura oſenulis ir zilweta pſichikaſ galwenais elements, bet taſ, protams, wehl neiſſmel wiſu zilweta buhtibu ar winaſ logiſkās atſihſchanas, etiſkās wehrteſchanas un eſtetiſka haudi- juma dſinaam. Bet ſchis logiſkās ſiſtemas, etiſkās normas un eſtetiſkee dailes raſchojumi neekſiſtē paſchi par ſewi ſarwruh — tee ir ſinamas ſabeedriſkās kopibas produkti, tee iſaug, attihſtas un peeklaujas ſina- mam raſchoſchanas weidam, tee atrodas zehloniſkā atkaribā no ſinamas raſchoſchanas eelahrtaſ, jo pahrgroſotees materialam dſihwes pamatam pahrweidojaſ ari ſchi pamata ideologiſkee attehlojumi. To mums rahda wehſtūre uſ katras lapas puſeſ, ka katrreiſeja ekonomiſka eelahrta noſaka ſawa laikmeta ſinatneſ, morales, mahkſlas ſaturu un wir- ſeenu. Par ſchahdu atſinu muhſu dekadenti un wina „atſihtais teoretikiſ“ zel leelaſ waimanas un atſauzaſ uſ „zilweta pehtiſoſchu prahtu“, uſ ſinatneſ un mahkſlas „eekſchejeem attihſtibas likumeem“ un tamlihdfigām jaukām un neſinatniſkām fraſem. Mums par to buhſ plaſchak jarunā nahtoſchās nodalās, tagad tikaſ pahriſ ihſi waižajumi. Ja „zilweta pehtiſoſchais prahtſ“ darbojaſ patſ par ſewi gluſchi ne- atſarigi no ſawas ſabeedriſkās apſahrineſ, tad kamdehl taſ newar iſſchirt ſinamus problemus uſ reiſ un to atriſinajumi nahk tikaſ pehz gaduſimteni attihſtibas ſaſneegumeem? Kamdehl katrs pehtneekſ un ſinatau wihrſ, ziſ uniwersalſ un genialſ taſ ari nebuhſtu, nekad ne- ſpehji aiſzeltees pahri pār ſinamā laikmeta wilkiām robeſcham? Kamdehl kahds Ariſtotelſ newareja neta wairal ka tikaſ apweenot un ſaſſanot

sistemā atšihšanas materialu, kahdu tam šneedja toreijeja grieķu šabeedriba (tāpat arī Leonarda da Vintschi renesanšes laikmetā)? Un ja ir tahda pašchdenošcha „eekšēja logikas wara“, tad kamdehl ta daščreij pilnigi eemeeg us weseleem gadušteneem (peem. feodaloš widus laikos, kad pehz romeeschu un grieķu ziwilifazijas šagrauššanas lihds renesanšes atšimschanai wišu šinatniško domašchanu un pehtišchanu šastindšina křistigais barbarišms) un kas tad ištī wianu usmodina un eekustina? Kantšis polemikā ar Belfortu Bafšu kahdreij tašija joku par Minčansenu, kas purwā eestidšis šewi pašchu aij bišes išwelf ahrā, un muhšu deladenti arī šwehti tiž, ka „paščdenošchai logikas warai“ tas pilnigi eepšjams...

Wišas mainas un pahrgrōšibas šabeedribas ideologija šahtas no apatščas, no raščoššanas tehnikas, — šabeedribas ekonomiskā attihštiba eet pa preeščhu un eerosina šew lihds wiršejos ideologijas šlahšus. Ideologiskās formas „newar attihštitees kā pirmzehlonis, paščas no šewis,“ — raksta kreemu markšists Bogdanows, — „katrai progrefiwai pahrmainai pee tām ir šaws šaškuma punktis ahrpus wianam — tehnikšā prozeša šferā, un tas war tiht išpehtis ejot daščreij zaur ištaku, daščreij zaur garaku šarplozeklu wirtni.“*) (Ekonomika ir pirmatnejais, ideologija — no winas atwafinatāis faktors wehšturē.***) Šchi zehloniskā šakariba wiššaidrak pahrredšama pirmatnejas zilwezes šabeedribas robeščās, kur wiša zilweku garigā dšihwe, wišs wianu truhzigais atšiau krahjums, wianu mitologija, paraščas un tikumi u. t. t. tiht zeešči kā apenu wihtne ap maikšti peeslejas un wijas ap pirmatnes zilweku nepilnigo raščoššanas tehniku, ap wianu wehl tiht newarigo žihau ar dabu. Raščoššanas išpehteem attihštotees aug arī zilwezes atšina un arween plaščaks, augštaks un gaiščaks teek winas redšes

*) Богдановъ, Изъ психологiи общества, С.-Петербургъ, 1906, 99. lapp.

**) Šr tahdi ļautini pee numšs, kas wišweenfahrščakai un wiššaidratāi domai tiž tītai tad, ja to ištaka kahds birgelišks profesors. Teem tad par preechu un patišchanu peenedišim te wahžu tagadeja eewehrojamatā wehšturneeeta Šamprechta wahrduš: „... tā tad „idejas“, kuras reiž ižehluščās un attihštijuščās no leetu apštahškeem, war wešt pee tam, ka wehšturiskās darbības warbuhtiba teek grolita. Wet šchi šawštarpēja šakariba netad nedrihtē pehtneekam liht aišmiršt pirmatnejo pamata faktu, ka šchis „idejas“ rodas un ištang tītai tahdā kahtā, ka zilweku domašchana un darboščanās peemešprojas paštahuošchām darbības warbuhtīdam, un ka wehšturiskās attihštības leelajos topšataros ... idejas ir šejojšchais posterius, newis pirmatnejais prius zehlonis.“ Št. R. Šamprecht, Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft, Berlin, 1896. 56. lapp.

apwahrjnis. Ari tur wehsture safars starp ekonomiku un ideologiju gaudrihs waj rotam taustams, tur raschoschanas weids pahrgrosas wisai lehnitkam pa gadufimteneem un tur lihds ar to sabeedriksa dsihwe eegulstas konserwativas, gluschi waj fastinguschas formas: schahda laikmeta ideologija eeflehds wisu garigo dsihwi ka klostera welwe, atsihschana un domaschana te ir statiska un wisi jehdseeni un usskati par dabu un zilwezes sabeedribu stahdas to few preeksha ka muhschigi negrosamu un nemainigu leetu sistemu. Un tikai tad, kad raschoschanas tehnika — kapitalisma laikmeta — strauji schaka pahgrofitees un atsihstitees, kad wezas raschoschanas metodes tika ka nederigas atmestas un jauni raschoschanas lihdsjekti, jauni ijudrojumi un atradumi nepeeredseta ahtrumā un plashumā pahrweidoja turpat azu preeksha wezas eefahrtas pasauli —, tikai tad zilwezes atsihstischanas elementos wisgaram schak eespeestees domas, ka tiklab dabā, ka zilwezes sabeedribā wis neemitigi pahrgrosas un atsihstias, un zilweku apsinā pasauļe wairs neisrahdas par negrosamu, no muhschibas noliktu leetu sistemu, bet par neemitigi grosigu prozesu kopibu (kompleksu). „Atsihschana te peemehrojas jaunam raschoschanas weidam un pate nosahrtomas pehs schi jaunā weida“ (Bogdanows). Bet pee jaunlaiku warenās, milsigās raschoschanas tehnikas wija zilwezes sabeedribas kopdsihwe tikuse tik dajchada un farschgita, tik strauja un pretrunu bagata, un reisē ar to tikpat dajchada, farschgita un nesafahrtota ir tikuse ari sabeedribas ideologija: ta plehtujs augstumā un plashumā un starp ekonomisko zelmu un sakuplojuscham ideologiskam nosarem wairs naw ia isredsami zeeschi sakari us pirmo azu usmeteenu. Bet ja cri scho starplozeklu wirtne tikuse jo gara un farschgita, tomehr schee organissee sakari nekad newar ijniht un ijsust, tee pastahw weenmehr un wisur wehsture.

Mehs atkal iinahkam us muhsu agrateem slehdjeeneem: zil leela un plasha ari naw ideologijas nosihme zilwezes dsihwe, tikpat mums jaatfihst, ka sabeedriksas atsihstibas prozesā winas loma naw patstahwiga. Mehš redsejam jau, zil loti war noslodfit un kawet wehstures gaitu mirstoschas ideologiskas formas (tradizijas), — tahda pat mehrā war wehstures progresu sawufahrt atkal wezinat ideologija, ja tani isteizas us preekshu ejoschas schkiras wehsturiskee usdewumi un mehrki. Sinamos wehsturisku kriju laikmetos „idejas“ sagrahbj plashas mafas, pee lam tas war peenemt religioju eetehrpu (ka tas peem. tik beeschi notikas 15.—17. gadufimteku semneeku dumpjos un pilsehtu rotpeku komunistsko sektu zihnās, it fewischki Anglijas pilsoniskā rewo-

luzijā 1646.—48. g.), var isteiltees sinamā filosofiskā virseenā (frantschu enziklopedisti un materialisti pirms 1789. gada), var ispluhst dailliteraturas raščojumos un liriskos pantos (tā peem. Wahzijā pirms 1848. g.). Tā tad „idejas“ var tikt ušķatitas kā wehsturiski dšenuki, bet ņawu eekustinoscho un aistraujoņcho waru tās nerada paņčas no ņewis, tās to ņanem no aij wiām ņahwoschām realām ņchķiru atteezibam, no ņabeedribas ekonomisķas attihstibas eeroņinajumeem. Kunajot par agrako filosofisko materialismu Engels pahrmet tam, ka tas naht patš ar ņewi pretrunā, ja tas wehsturē darbojoņchos „idealos dšinejus ņpehķus noņtahda kā pehdejos zehļowus, kur toišni jaiņpehta, kas tad aij teem ņahw, kas dšen ņchos dšinejus ņpehķus. Un newis eekņch tam paņtahw nekonsētwenze, ka teek atņihiti i d e a l i dšineji ņpehķi, bet eekņch tam, ka no ņcheem ņpehķeem neet tahtat atpaķat uņ wiāus eekustinoschēem zehļoneem.“*) To dara wehsturiskais materialisms zaur konkreto wehsturisko faktu analiņi aiklahjot ņakarū ņtarp kaķra laimeta ekonomiku un ideologiju un pee tam ņinatniņki iņķķaidrojot un iņtulkjot ņchās ideologijas ņaturu un wirseenu, wiāus iņzelņchanos un iņnihķchānu; reiņē ar to wehsturiskais materialisms beņ ņchēhlastibas iņaķrda un iņmeħņch aħrā wiņas tenķas un fraĆes, ka ņinamas ideologisķas formas (morale, maħķķla, ņinatne) eņot kas paħrdabiņķs, miņtiņķs un irazionels, ka tās nepawiņam neeĶot padotas zehļoniņķas ņakaribas liķumam!...

Weiģās wehļ japaķaweĶas pee eerunas, ka wehsturiskais materialisms nolēedsjot i n d i w i d a (geniju, „leelo wiħru“) noņihmi wehsturē.***) Žilweki darina wehsturi — ar to jau ir teiķts, ka wehstures progresa newar buħt beņ aktiwu, apņinigu indiwidu kopdarbības. Bet kaħeħr agrakee burņchuaņiņķee wehsturneeķi (peem. Leopolds Kanke un wiāa ņķola) par wehstures subjekteem uņņtatija tiķai waldneekus, paħwestus, kaķa wadokus, ministrus, no kuru personiņķām ihpaņchibam, ņawņtarpejām intrigam, diplomatiņķeem lihgumeem, laimigeem waj nelaimigeem kaķu planeem atķarajolees wehstures gaita — wehsturiskā materialisma

*) Engels, Ludwig Feuerbach, 45. lapp.

**) Ķntresanti nowehrot, ka pee mums par indiwida un wiāa iņķķiroņchās lomas neatņihķchānu wiņwairak gauchas muħņu deķadentiņķee niħķuki. Žo maķat teem paņcheem gara ņpeħju un griķas ņtīpruma, jo beħdigati ņahw ar wiāu eedomateem talanteem, jo wairak tee ņķandina par „geniju“ un „indiwidu“ wiņwarenibu. Deņings kaħdā weetā ņaka, ka dšelņu pods labpraħt wehļetos, ka to iņ uģunņwehļes iņķel ņudraba ņtangam, lai tad eedomatos ņewi par ņudraba podu. De waretu tiķai to wehļ peeņihmet, ka muħņu deķadentiņķee „podi“ naw no dšelņs un ka tee parasti ņahw kaħdā žitā weetā, newis uģunt...

peetriteji ſchahdus ufftatus atraida fà pilnigi nefinatniſtus un aplamus. Wehture ir zilwezes kolektiva darba un zihniu prozeſs, wehturi darina un wehturiſkas pahrgroſibas rada tikai leeliſkas maſu kuſtibas — ſchëiru zihnas —, kas atkarigas no ſinamàs ſabeedribas ekono- miſkam atteezibam. Ka wehturiſkàs ſinatnes preelſchmets war tikai buht maſu kuſtibas (reſp. ſchëiru zihnas), to atſiſt arī daudſi bur- ſchuafiſkee wehturneeſi un ſoziologi, kas lihds ar to individa noſihmi ſaſchaurina un ſamaſina par uhdens pileenu wiſpahrejā wehtures ſtraumē. Daſchi no wiaceem eet ſchini ſinā daudſ tahtlat nekā wehtu- riſkee materialisti. Tā peem. L. Gumploviſchs: „Uſ ſawa atſinas altara ſoziologija upurē — zilweku!... Teefchā pretſtatā pret weh- ſturneeſku tehlojumeem pat wiſwarenatais walſtewihrs ir pehz ſoziologu uffſateem tikai atls rihts (!) ſawas ſozialās grupas neredſamā, bet pahſpehzigā rokā, kura atkal tikai ſeko neaiſturamam ſozialam dabas likumam.“*) Zeb atminet agralā markſiſta un tagadejā nazionalistiſki- kriſtigā liberatā Struwes ſlaweno teizeenu: „Soziologija weenfahſchi ignore individu (perſonibu) fà ſoziologiſkā ſinā neezigu leelumu (une quantité negligeeable).“ Критическія замѣтки, СПб., 1894. — Wehturiſktais materializms iſſchëiroſcho noſihmi wehturiſkàs kuſtibās un pahrgroſibās atſiſt, protams, tikai maſam, ſozialām ſchëiram un grupam, bet tas nebuht nedomā realo zilweka perſonibu iſnihzinat un to noſtahdit par nulli. Te waretum peewest ortodokſā markſiſta Kaufſka iſteizeenu, ka „atſewiſchki individi war ſawam laikmetam daudſ, loti daudſ ſneegt,“ gan fà domataji un mahſlineeki, gan fà organiſatori un tahtiki, fà ſawas ſchëiras wadoni.**)

*) L. Gumplovicz. Soziologie und Politik, Leipzig, 1892., 54. lapp.

**) K. Kaufsky, Neue Zeit, XV. Jahrg., I., 235. lapp. Un tahtlat Kaufſkis rakſta: „Protams, ka katrs individs ir apſahſku produkts, ka tas ſawa organiſma ihpatnibas mantojis un ka tam par ſawu ſewiſchko attihstibu japateizas ſewiſchlai ſabeedriſkai apſahrtnei (milieu), kurā tas atradees. Tas naw genijs nopelns, ka wiſch ir genijs. Bet tas wehl naw nekahds gemelis, ka kuram katram alus fili- ſtrim manās azis buhtu tahda pat noſihme un intreſe fà domatajam, kas pah- walda ſawa gaduſimtena ſinatni un kas manu garigo apwahſni beſgalīgi pa- pſaſchinajis, jeb ka es kura fatra politiſka eeſahzeja (rekruta) ſpreedumam peegreestu titpat daudſ wehribas, fà peedſihwojuſcha politiſka ſlehdſeeneem, kas weſelu zilweka muhſchu zauri ar nekaitamām politiſkām uſwaram peerahdijis ſawas ſewiſchās ſpehjas. — Mums nepawiſam naw jaatwainojas muhſu „perſonu kulta“ dehſ, ja mehſ godinam Baſala waj Markſa peemiku... Ja, mums ir wadoni, un tas pa leelai dakai atkarajas no muhſu wadonu ſpehjam, waj muhſu zehſch uſ uſwaru garaks waj ihfaks, waj tas wed muhſ zaur ehſchſkeem, jeb pa iſ- brihwetu ſtigu.“

Bet to, ko šhee atsewischkee genialee indiwidi šawam laifmetam šneeds, tee atrod šawâ wehsturiškâ apfahrtnè: tur ir jau usstahditt usdemumi un nosprausts ari darbības wirseens, tur ir jau nogatawo-jušchās šabeedribas politiskās un garīgās wajadšibas, par kuru galweneem isteizeem teem lemts buht. Leels buhs tikai tahds wadonis, kas šawas šchīras waj tautas šlahau preešchgalâ isbihdits wisgaischaf aptwers šawu šabeedriško tagadni un winaš tuwejo nahotni un kas zentifees šawas šchīras špehkus šakopot šchi mehrka aissneegšchanai; leels buhs domatajs waj sinatau wihrs, kad tas šawa laifmeta šabeedribas wehl iškaidetās, nesāstānotās atšinas, peeredšejumus un nowehrojumus apweenos un ištaltos par jauneem pašales usskateem, par jaunām sinatniškām teorijām; leels buhs dšejneeks waj mahšli-neeks, kad tas šawas šabeedribas dšikalās domās un juhtas pahrwehrtis par konkreteem dailes darbeem. Kreewu markšists Šušchlewitschšs šoti šihmigi „leelos wihrus“ šalihdina ar degleem, kas leet leesmās usschautees uskrahtai šabeedribas energijai, kas atraisa winaš lihdi tam wehl šaištitos špehkus. Bet zik gaischš ari nebuhtu šcho geniale indiwidu škats un zik štips wiau gribas špehks, katrreijeja šabeedriškās attihštibas pakahpe welt wiau darbības plaschumam robeschas, par kuru pahri šneegtees tee ari nespehji: tas nestahw indiwida warâ apturet waj pehzi šawa prahta wirsit šabeedriškās attihštibas gaitu, bet weenigi wiašch war palihdset šchis gaitas pašhtrināšchanai. Plechānawšs šcho domu formulē šchahdi: „Indiwidi ar šawam gara un rakštura špehjam war pahrweidot wehsturiško notikumu i n d i w i d u a l o f i j i o n o m i j u un dāschas wiau atšewiškās šelas, bet tee newar grosit wehštures notikumu wispašrejo wirseenu, kas teef noteikts no ziteem špehkeem.“*)

Frantschu leelās rewoluzijas waroni ir Mirabó, Dantonš, Robespjers, turâ wišam šchim laifmetam peedod šinamu dramatisku špojchumu un dšihwibu, bet ja šhee wihri buhtu kritušchi par dāšcheem gadeem agraf, — wiau weeta buhtu eenemta no ziteem, rewoluzija buhtu gahjuše tilpat tahšaf lihdi tahdās šabeedriškās un politiskās eekahrtas nodibināšchanai Frantsijā, kas šāškanēja ar winaš ekonomiskās attihštibas pakahpi. Šeb tahds diktators šā Napoleons ar šawu teescham apbrihnojamo dšelšš energiju: ja wiau peem. buhtu lode šehrufe kaujā pee Artoles tilta, wina weetā tāpat tahds ziks špehzišš generalš (tahdu Frantsijā toreis nebij truhkums) buhtu wadijīs Frantsijas aisstahwešchanos pret Širopas patwaldneeku kara

*) Ш. Бельтовъ, За двадцать лѣтъ (Къ вопросу о роли личности въ исторіи), СПб., 1908., 472. стр.

pulkeem: nebuhtu tad warbuht daschu wehlatu kara gahjeenu, nebuhtu ari Borodinas kaujas un Heleņas salas, istruktu tā tad daudzas dramatisķas ņenas un wehsturiskās anekdotes, bet atteezotees uŝ FranĶijas eekŝeĶo nokahrtoŝĶanos un Ķiropas wiŝpahreĶo ŝozialpolitisko ŝtaħwolkli (kaħds tas biĶ wehlat 30-toŝ gadus) pee ŝĶahħdas warbuħtibas gala iŝnaħtums nekahħdā ŝinā nebuhtu biĶis preteĶs wehstures faktiskam rezultatam (ŝteħanows). (Pee tahħdam neĶehħŝibam, ka weens patŝ zilwekŝ warot radit „jaunu poŝmu paŝaulē (!), wiŝā domasħanā un juŝħanā“, ka weens patŝ zilwekŝ „teet par zehloni nepahrredŝamai atŝinu paŝaulei un eewelk ari ŝaimneeziŝķai dŝihwei jaunas ŝtigas“, ka weena paŝĶa zilweķa kautkaħds atradums „ar weenu rahweenu eerauj technologijai jaunus zelus un pahrgroŝa raŝĶoŝĶanas prozeŝu (!) ar wiŝām wiņas ŝabeedriŝķām peedewam“ u. t. t., naw weħrts nemas apŝtaħtees un weħl wahrduŝ tehret: peeteek, ja atŝihmeĶam, ka tās produzē „Dr.“ M. Walters, kaŝ mistisku murgu ŝinā war ŝazenstees ar paŝĶu Wiŝt. Egliti.)

Behsture kā ŝinatne nodarboĶas ar ŝabeedribas kolektiwā attihŝtibas prozeŝā, ar leelo ŝabeedriŝķo pahrgroŝibu un wiņu zehlonisko ŝafaru iŝpeħtiŝĶanu. Indiwidam ta peegreesħ tika tikdaudŝ weħribas, ziĶ taħtu wiņa darbiba ŝĶahħdā waj tahħdā ŝinā atweras ŝĶini kolektiwā prozeŝā: leelu tautas wadonu, ŝinatku wiħru, maħŝlineeku noŝiħmi apluħķojot weħsturiskā materialisma peekriteĶi zensħas iŝpeħtit un pahrbaudit, ko tee no ŝawa laikmeta ŝakeħmuŝĶi un ko tee atŝtaħjuŝĶi turpmāķam paardsem kā mantojumu, kaŝ biĶuŝĶas wiņu wadoŝĶas ideĶas, kaħdos ŝabeedriŝķos apŝtaħķtos meķķejama ŝĶo ideĶu iŝzelsħanās un ziĶ taħtu tās wiņu darbos tikuŝĶas peepilditas. Bet noŝazit, kaħdeħķ taiŝni taħds un taħds indiwids weltits genialām ihpaŝħibam, kaħdeħķ ŝĶeħŝpiŗs biĶis dramatisķis un Bethowens — komponists un newis otradi, — to, protams, neŝpeħĶ neweena ŝinatne, un weħsturiskā peħtiŝĶanā tas ari nepawiŝam naw no ŝwara. „Materialistiskās wehstures peħtiŝĶanas objekts“, ŝaka Ķautiskis, „naw wiŝpahŗ zilweĶiskais, kaŝ zilweķeem wiŝos laikos koĶeĶs (— tas naw weħsturiskās, bet biologiskās ŝinatnes uŝdewums, Ķ. —), bet gan weħsturiski ŝawadais, kaŝ dasħadu laikmetu zilweķus weenu no otra ŝĶķir. Bet no otras puŝes nemot wiņas preeŝĶĶemets ir tas, kaŝ ŝinama laikmeta, tautas waj ŝĶķiras zilweķeem koĶeĶs, newis tas, kaŝ atŝewiŝķķu indiwidu ŝĶķir no pahreĶo indiwidu koĶibas, ar kureem tas koĶā dŝihwo un darboĶas. . . Materialistiskais wehstures uŝŝlats nebuħt nekemās taħduŝ faktus iŝŝķaidrot un pilnigi atteezinat uŝ eko-

nomistkeem apstahkteem, kà peem. kamdehl Besaram nebij behrnu un tas adopteja Oktavianu, kamdehl Antonijs samihlejàs Kleopatrà un kamdehl Lepids bij nespehzigis wahrgulis. Bet wehsturiskais materialisms gan domà, ka tas spehji isfkaidrot Romas republikas fabrukšhanu un zesarisma iszelschanos.“*) Wisu, kas atteezas us sinamu wehsturisku personu gluschi indiwiduelàm šawadibam, wianu privatàs dšihwes leetam u. t. t., wehsturiskais materialisms atstahji biograseemportretistkeem un wehsturisku anekdotu krahejeem.

Par genialu indiwidu nosihmi wispahr runajot nedrihkt aismirst, ka wianu pahrmehrigà deewinaščana un apbrihnosčana nebuht nesaeetas ar konkreto wehsturisko ihstenibu, ka — ziteem wahrdeem — šchee leelee gari tik leeli un weentuli nemaj naw, kà to pausch wianu šlawas škandinataji un kà to tiz wehštures nepašineji. Genijs naw nekahds pusdeews waj deews, bet tikai arfahrteji apdahwinats zilweks, un tas mums katrreiz atklahsees, ja mehš sinasim wina garigos šafarus ar šawu aplahrtui, wina tikpat no eepreekšejàm paaušsem, kà ari no šawa laikmeta lihdszilwekeem mantotos idejstos eespaidus un eerosinajumus. Šrakstisim te kahda jaunlaidu leelakà sinatku wihra Ernsta Macha pašchleezinajumu: „Mehš nemaldišimees, ja genijs redšesim tikai neleelu atšchkirtibu no widejàm zilweka špehjam — drusku leelaku šmadšenu reakziju juhtelibu un reakziju aštrumu.“ Un tahlak Machs šaka par matematisko sinatni, ka ta tikai lehnam aug un tikai wehlu pa daudseem malbu zekeem nonahl lihds sinatništai pateesibai, ka „wisam jabuht eepreekšch šagatawotam, lihds jaunà pateesibas atšina rodas kà deewišchkas nepeezeeschamibas dšihša — tas šakams par katru sinatni“.***) Par šcho jautajumu (t. i. par sinatnes attihstibu un genijsa lomu sinatniškos atradumos) mums buhs jarunà nahkofčhà nodakà, tagad wehl tikai greešisim wehribu us to, ka „lelee wihri“ nebuht nestahw tik weentuli šawa laikmeta lihdsbeedru widù. Pašihštams ir Tèna aishrahbijums, ka Šchešpirs nebuht naw no debesim nokritis, ne ari no zitas pašaules telpam nolidojis meteors: ap to stahw wefels duzis eewehrojumu dramatisku rakstneeku (Websters, Fords, Mesindšchers, Marlo, Ben-Dšchonjons, Fletšchers, Bjumonts), kas raksta tahdà pat stilà un garà. „Gluschi tàpat leekas, itkà Rubensam ari nebuhtu ne preekšchetschu, ne palak-

*) R. Kautsky, Was will und kann die materialistische Geschichtsauffassung leisten? Neue zeit, XV. Jahrg., I Bd., 228.—229. Iapp.

**) E. Mach, Populär-wissenschaftliche Vorlesungen, Leipzig, 1896, 296. Iapp.

darinataju. Bet aishbrauzet us Belgiju, eeejeet Gentes, Briseles, Briges un Antwerpenes basnizās un juhs tuhlin pahrlēezinafatees par wefelu grupu glesnotaju, kureem tahds pats talants kà Rubensam. . .
 St. Taine, Philosophie de l'art. Tas pats šakams par Italijas renesansa leelo mahkšlas laikmetu: weenā gadusimtena laikā (apmehram no 15. gadusimtena beigam lihds 16. gadusimtena widum) toreis dsihwoja un radija šawus nemirstigos darbus tahdi geniji kà Leonardo de Wintschi, Rafaels, Mikel Andschelo, Tizians, Dschorbščone, Koredschio, Weronese, Andreas del Sarto u. z. Ptechanovs te atrod par wajadšigu peesihmet: „Ja aish kaut kahdeem mekaniškeem waj fisiologiskeem zehlonēem, kas nebuhtu šaistiti ar sošialpolitiskās un garigās attihstibas wispahrejo gaitu, jau behrnibā buhtu beigushees Rafaels, Mikel Andschelo un Leonardo da Wintschi, tad italeešču mahkšlagan nebuhtu til pilniga, bet wispahrejais attihstibas wirseens renesansa laikmetā buhtu palizis tas pats.“ Ja jau mahkšlā, kur titbaudš kriht šwarā mahkšleneeka indiwiduelās špehjas, sinama laikmeta un sinama wirseena dšejneeki, glesnotaji u. t. t. stahw zeeschi plezu pee pleza, papildina weens otru, kopeji rada sinamu wirseenu mahkšlā jeb — labaki šatot — teek no šchi wirseena izželti —, tad ko gan teikt par sinatni, kur jau wišeem preešchdarbeem jahuht šagatawoteem sinama jautajuma išchkirščanai un kur pee weenodeem šehdšeneem sinamā laikmetā nonahš wairaf pehtneeki reišē. Par leeleem šabee-driškeem darbineekeem nemaj te nerunajim, jo to atkariba no šawa laikmeta ekonomiskeem un politiskeem apstahkleem, no šawas wehšturiskās aptahrtines, no šawas šchiras kopdarbibas ir katram išredjama, kas ween wehšturi jel žif nežil pašihst. Tas wišs tikai apstiprina to, ka katra laikmeta šabee-driškās un garigās wajadsibas weenmehr atrod šawus išteizejus un ka „leele wihri“ nerada wiš leelus laikmetus, bet pašchi teek no šcheem laikmeteem raditi.

Naw nemaj tahdas dšilas plaišas starp genialeem indiwideem un widejo mirstigo mašam, kà tas parašti zaur wezo aishpreedumu miglu, zaur optišku pašchamahnišchanos daudšeem wehl tagad mehds išliktees. Žilweti naw šchirojami retos dimantos (atšewišchšos genialos indiwidos) un ogu laudšēs („aklā, melnā pušli“), kà to dara burščuasiške indiwidualisti.*) Žilweti — išnemot garigi kropšos un šlimos — usškatami wišā šawā kopibā par neapstrahdateem, nešlihpe-teem dahrgakmeem: jo pee tagabejās šabee-dribas eekahrtas tikai at-

*) Sal. Heinrich Rickert, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Tübingen, 1902, IV. Kap. Das historische Individuum.

wini ſamos ſrakstos tikdaudj neminetu par ſķķiru zihau radito politiſko eefahrtu, par politiſkām, juridiskām, religioziskām u. z. ideoloģiskām sistēmām wiſpahr, tad wini ſawā teorijā weenfahrſchi ignoretu ideoloģijas noſihmi un lomu wehstūrē. Bet leeta pastahtw eefſch tam, ka wehsturiſkais materialisms ideoloģijas „uſbuhwi“ neatſihst par wehsturiſkās attihstibas pirmzehloni, ka ideoloģisko formu iſzſchānos un pahrgroſſchānos tas iſſkaidro no katrreifejām raſchoſchānas weida pahrmainam iſejot un ka tapeh3, nebuht nenoleedjot ideoloģiſkos ſakarūs un ſareſchgijumus wehstūrē, par galweno noteizoſcho un iſſchēroſcho elementu wehstures gaitā tas uſſkata raſchoſchānas atteezibu pahrgroſſibas. (St ſewiſchēi Engels ſerimst wairakthart atgahdinat ideoloģisko sistēmu un tradiziju noſihmi wehstūrē, pee ſam etonomika tomehr paleef pehdejais noteizoſchais moments [das in letzter Inſtanz beſtimmende Moment], ſf. wina eewadu „Ursprung der Familie“ un „Anti-Dühring“.) Jautajums te groſas ap to, waj wehsture ir ſinatne, t. i. waj mums ir eefpehjams zilwezes kopdſihwes wehsturiſkās parahdibas weſt ſawſtarpejā zehloniſkā ſakaribā un daſchado zehlonu ſareſchgijumus atteezinat atpakaļ u3 weenu noteiktu pirmzehloni? Wehsturiſkais materialisms te atbild ar droſchu „ja“ un par ſchahdu pirmzehloni, par wehstures dſineju ſpehku tas noſtahda zilweku paſchusturas zihau, wina materialo dſihwes lihdsjeklu raſchoſchānu. Burſchuafiſkeem wehsturneefkeem-eflektiſkeem ſchahdas atbildes truhtft — wini parati mehds aiſrahdit u3 wairakeem „faktoreem“, kas wiſi weenlihdsigi un weens no otra neatkarigi wehstūrē darbojotees: tur ir „waldoſchās idejas“, tur ir ari (loti neezigā mehrā) „ſaimneezifke apſtahkti“, tur ir „geografiſkā apfahrtne“ waj atkal „rāſu un tantibas ihpatnibas“, tur ir „lelee gari“ un beſ tam wehl (peem. ſinatnē, mahtſlā) kaſdi miſtiſki „eefſcheji attihstibas likumi“ u. t. t. Te nu buhtu loti raiba daudjpuſibu un metodu daſchadiba, bet lihds ar to ta ir atteiſchānās ſaprast un iſſkaidrot wehsturiſkās attihstibas prozeſu wina wiſumā: ja wehstūrē roſas weens otram blakus wairaki, ſawſtarpeji neatkarigi „faktori“, tad, protams, tos newar apweenot nekahdā zehloniſkās ſakaribas sistēmā, tad wehsturiſkā attihstibā naw nekahda likumiba meklejama un wiſa wehsture pahrwehrſchās par aplamu, neiſprotamu nejauschibu rotatu. Wehsture tad wairs naw organiſkās attihstibas wirkne, bet mekanifki ſaſchķetinats notikumumu un faktu ſamol3, kura atſewiſchķos, krahjainos dſihparus pat iſriſinat naw eefpehjams, jo tos titai pa gabalam war iſraustit (tahdi ſragmenti teeſcham ari ir labako burſchuafiſko wehsturneeku darbi). Wehs redſjam, ka ar zildinatu

„daudspuſību“ nekas nav eefahkams, jo tad tuhlit ūj weetas jaſapi-
nas neglahbjamās pretrunās: newar tatschu teikt, ka ſeme lido ap
ſauli, un turpat atkal apgalwot, ka ſaule greeſčas ap ſemi; tāpat ari
newar wehſturiskā pehtiſchanā atſiht, ka „ſaimneeziſkee apſtahki“ noſaka
„ibeju“ attihſtibu, un turpat atkal weenā laida runat par to, ka
„idejas“ wiſa un groſa wehſturi! Bet muſſu rakſtneezišā ir ſautini,
ſas logiku wiſpahr uſſlata par leeku apgreuhtinajamu un ſas te ne-
lahdas pretrunas nepamana.

Wehſturiskais materialisms turas pee ſtingri ſinatniſka monisma,
i. i. wiſch iſpehta un iſſlaidro wehſturiskās parahdibas no weena
pamata prinzipa ijeot. Wehſturiskais materialisms, kā mehš redſe-
jam, pee tam nebuht nenoleedš zitu wehlat atwaſinatu (— galwenā
ſahrtā ideologiſku —) zehlonu lihdsdalibu un lihdsdarbibu wehſtures
prozeſā, bet tas ſchos wehſtures elementus ſarindo zeeſchā zehloniſkā
ſakaribā, eet atpakaļ lihds ſcho zehlonu ſabhūmam un rahda, ka tee
teel eekſtinati un dſihtu no weena wehſturiskās attihſtibas pirmſpehta.
Bet tišlihdš tas teel darits, tišlihdš daſchadeem ideologiſkeem ſaktoreem
teel eerahdita peenahzigā weeta, tad muſſu pretineeki atkal uſtraugas
no jauna. Ba weenām durwim iſraiditi, tee nahk pa otrām atpakaļ
un eeteepigi tagad paſtahw ūj to, ka wehſturiskais materialisms at-
lahpjotees no ſinatniſka monisma prinzipa, ja tas wehſtures progrefā
peelaiſch „wairalus aktiwus zehlonus“. Rā jautajums te ihſtenibā no
wehſturiskā materialisma teoretikeem teel noſtahdits, kā te wiſas ſchkee-
tamās pretrunas ar ſinatniſku logiku teel iſlihdšſinatas un iſſchķirtas,
to mehš eſam zentufchees aprahdit eepreeſchejās lappuſēs un mums
nav nekahda eemeſla pee ſchi tuſchā ſoſisma wehl uſkawetees. Da-
ſchadeem neſapraſcheem „kritikeem“ wehl titai to par eewehribu:
ſcheem wehlateem zehloneem, pirms tee wehſtures prozeſa ſareſchgi-
jumos ſahk lihdsdarbotees, wjadſeja — kā Engelfs ſaka — eepreeſch
paſcheem paſaulē nahſt, un tee katrreiš ir raduſchees un iſauguſchi no
ſinamu ekonomiſku apſtahku pamata. Un tad lai to ari neaiſmirſt,
ka ſchee daſchadee atwaſinatee zehloni, ſchee ritexi un ritentini weh-
ſtures meſaniſmā, nerit un nedarbojas paſchi no ſewis, bet teel eero-
ſinati un dſihtu no wehſturiskās attihſtibas pirmzehlona — no ſabee-
driſkeem raſchoſchanas ſpehkeem.

Un ja ar ſchim eerunam nekur newar tiſt, tad W. Walters
wehl no ſabatās ahra kahdu ſaburſitu papiru, kur melns ūj balta
ſtahwot rakſtits, ka wehſturiskā materialisma teorijas nobibinataji paſchi

neesot wehlať atsinuſchi weenigi ekonomikas noteizosĉho prinzipu wehsture. Schis ſwarigais papirs ir divas Engelſa privatas wehstules, rakſtitas 1890. un 1894. gadā, kaš pehž wina nahwes tifa nodrukatas ſĉurnalā „Sozialistiſcher Akademiker“ (1895. g. oktobri). Ar ſcheem dokumenteem jau gadus 11 atpakať Ed. Bernsteins ſawā paſiſtamā polemikā prahwojās pret marſiſmu, bet krita pilnigi zauri; tagad ſawu laimi grib iſmehginat muhſu originalais defadentu teoretikiš, kaš ſawu argumentaziju atka tā paľluſam aiſnemas no Bernsteina, bet — droſĉhibas pehž — nezitē wiš ſakarigi wehstules tekſtu un iſwell un parahda reiſeš iſĉhetras tikaš kahdu ſtuhriti, tikaš daſĉhus wahrbus waj ſarauſtituš teizeenuš. Wišpirms jau waretum lihđj ar Kautſki atteikt, ka jautajums, waj un ziktaľlu ir pareišs materialistiſkais wehstures uſſkats, neatkarajas no Marſa un Engelſa wehstulem un artiķeķeem, bet to war tikaš iſĉĉkirt paſĉhā wehſturiſkas pehtiſĉhanas darbā (t. i. tikaš ſinamu pehtiſĉhanas metodi praktiſki iſleetojot mehš waram teikt, waj ta muhš wed pee pareiſeem rezultateem jeb nē).*) Bet, kā ſinams, uš wehstures pehtiſĉhanu un pat uš marſiſtu wehſturiſko ſazerejumu kritiku muhſu pretineeki nemehđj eelaiſtees, un kā tee to lai ari iſdara, ja teem padomā tikaš daſĉhas „ſentenzes un aforiſmi“?

Bet mehš waram ari praſit, lai ſĉho ſtrihbus dokumentu noleek uš galba un lai tad pahrleezinas, waj teeſĉham Engelſš uš wezuma deenam buhtu atteizees no paſĉha lihđsnodibinatās wehſturiſka materialiſma teorijas un peegreesees „eķlektiſkai ubagu ſupai“, kuru taš wiſu muhſĉhu zauri uš wiaſako noſodijis. Minetā wehstulē teiktš: „Politikaš, teeſibu, filoſofijas, religijas, literaturas, maĉſſlas u. t. t. attihſtiba pamatojas uš ekonomiſko attihſtibu. Wiſi ſĉee elementi dara eeſpaidu (reagē) weenš uš otru un uš ekonomiſko pamatu (bāſi). Naw taiſniba, ka ſaimneeziſkais ſtahwolkis buhtu weenigais aktiwais zehlonis un wiſš zits tikaš paſiws rezultats.“ Sawā laikā Bernsteins publejās eeſtaſtit, ka ſĉee wahđi ſtanot zitadi nekā Marſa preeſĉwahrđš „Zur Kritik der politi. Oekonomie“, un M. Walters lez winam tagad pakā, ka te wehſturiſkā materialiſma „eeſĉejeje ſazereſĉgijumi iſteizās jo ſpilgti, tiť ſpilgti“! Bet kaš ihſti te „ſtan zitadi“ un kur te ir kahđi „jo ſpilgti, tiť ſpilgti eeſĉejeji ſareſĉgi-

*) St. K. Kautſky, Bernstein und die materialistiſche Geſchichtsauffaſſung, Neue Zeit, 1899. II, 5. Lapp. ſĉini paſĉhā „N. B.“ gadagahjumā (1899., II) atrodas ari Kautſka un Bernsteina polemika; Kautſka atbilde Bernsteina wehlať iſdota atſewiĉĉkā grahmatā „Bernstein und das ſozialdemokratiſche Programm“, Stuttgart, 1899.

jumi" ? Engels šata, ka politiskā, teesību un zitu ideoloģisku elementu attīstība pamatojas uz ekonomisko attīstību, un tas šāpat uz mata ar Maršā vārdeem, ka „raščoššanas atteezību kopība ir šabedribas realais pamats (bāse), uz kura pazēlas juridiskā un politiskā ušbuhve un kuzam peemehrojās noteiktas šabedribiskās apstīnas formas“.) Bernsteins te grībeja peekertees pee vārdeem, ka ideoloģiskiem elementiem esot arī šaws eespaids uz ekonomisko pamatu, bet nemeens nav wainigs pee tam, ja wīnšch un wīna pakaltēšchi Maršā wehstures teoriju šapratušchi pavīsam greīši. Ša šabedribiskai „ušbuhwei“ ir šaws eespaids uz ekonomisko „pamatu“, to Maršs īššata turpat tašlak, ka uz šinamas attīstības pakahpes raščoššanas špehti šaduras ar raščoššanas atteezībam (t. i. ar šabedribas ekonomisko strukturu un wīnai peemehroto ideoloģiju), šas no šcho špehku attīstības formam pahrwehščas tagad par wīnu waščam. Ša upes straume īššalo akmenus un šmiltis un tos lihdsi raujot pate aīššehrē šawu agrato gultni, lihdsi tad īšroš un īšrauj šew jaunu īsteku, bet šchee akmeni un šmiltis bij pašchu upes uhdenu šauesti. Nemsim weenkahrščhu peemehru īš wehstures: uz šinamas šabedribiskās attīstības pakahpes, šad šarā šaguhštītos wairs neapšahwa, bet šahka īšmantot wīnu darba špehku, wehrdsības eeweschana šatrā šinā weīzinaja raščoššanas špehku attīstību, bet wehšlak pats wehrdsības īnstituts un wīnam peemehrotee teesīškee, religīškee un morališkee ušškati teek par pilnīgu šchēhršli šaimneezīški-šabedribiskai attīstībai. Še luhš, parahdas „pamata“ un „ušbuhwes“ šawstarpejais šakars wehštūrē.

Bet minetās Engelsa wehštulēs turpat arī wehš šahw, ka šaimneezīškee apstahški ir galu galā noteīzošchee un īššchēīroschēe, ka ideoloģiskie elementi gan atstahj šawu eespaīdu uz wehšturīškās zīhņas gaitu, bet „galwenā šahrīdā (vorwiegend) nošafa wīnu formu“ (tā tad tīkai zīhņas formu, newīs wīnas šaturu). Un tad wehš šchahda weeta: „... šas nav šašaprot tā, ša šas dašcheem īšleekas, t. i. īškā pats ekonomīškais šahwollis darbotos automatīski, bet gan šahdā šahrīdā, ša zīlweki pašchi darīna šawu wehšturi, bet darīna to dotā, wīnus pašchus jau noteīzošchā šabedribiskā apšahrtnē (in einem gegebenen, sie bedingenden Milieu) uz pašahwofschu šaktīšku atteezību pamata, štarp kuzām ekonomīškās atteezības (— zīš štīprs arī nebuhtu uz

*) Engelsa škadri un gaischi īšteīkto domu newar nekahdā šinā šagrosti, pat ja M. Walters teīkumus šaraušta un pahršahda zītadi. Šas ir tīš behrnīšchki nāwos līhdsjēktītīs šašumdit teīzeenu šahrībū un tad eedomatees, ka nu „wairak wīšpahrejam teīkumam loģīškais šaturš gandriš pavīsam īšuhd“ ?

winām eespaids no politiskō un ideologiskō atteezibu pušes —) weenmeh̄r israh̄das peh̄dejā kahrtā par wišspeh̄zigakām, un kuras ir tā farlans pawedeens, kas eet zauri zaur wišām pahrejām atteezibam un dod eespeh̄ju winas šaprašt.“*) Te nu jāprasa, kur te jel ir kašda mašakā pretruna, starp pirmejo weh̄sturiskā materialisma formulējumū („Komun. manifest“ 1847. g. un „Zur kritik der polit. Dekonomie“, preešchwahrds, 1859. g.) un weh̄lakām Engelsa privatām weh̄stulem no 1890. un 1894. gada? Pat ar wairojamu glah̄ši tās te neatradīši, un ja kas te parah̄das „jo špilgti, tik špilgti“, tad weenigi dašchu markšisma „kritiku“ beh̄digā nešaprašhana. —

Un kad newar usdabūt logiskūs argumentūs, kad ar kaktu adwokatū kēhreeneem un wahrdu šagrosijumeem nekās naw isdarams pret markšisma teoriju, tad weenmeh̄r weh̄l atleek gaubigā jeremiade, zif beh̄digu „fatalismu“ šludinot weh̄sturiskais materialisms, ka tas nonah̄wejot wišu drošmi un energiju un atņemot zilwezei wišu gribu zenstees un zih̄nitees u. t. t. u. t. t. Protams, ka ari M. Walters ziteem defadenteem lih̄dši wišā sparā greesch šcho iškhih̄stoscho lejerkaštes meldiāu („if weh̄stures teek išdih̄ta peh̄dejā iniziatiwa un išdseh̄ts peh̄dejais apšinas akts, išrauts peh̄dejais apšinigi radoschais speh̄ts!“), Latweeschu kritika, 28. lapp.). Nūdeen, breešmu leetas! Deescham intresanti pah̄rmetumi jāusklausā latweeschu markšisteem: weetejo junkuru organi nemitigi šlandina, ka tee esot „barbari“, „kulturas un humanitates naidneeki“, Weinbergis ar šaweem kalpeem newar beigt šuh̄rotees, ka teem neesot „morales“ un „wih̄riščkās duh̄ščas“, defadenteem atkal ar nopuhtam jāšaka, ka tee gribot išnihadet „waronibu“ un „apšinigu zih̄nu“... Tagad wišpah̄rim ir tah̄di laiki, kur muh̄šu pretireeki war melst, zif un kas tik ween teem patih̄klas. Bet tad ari nedrih̄st iškrist no lomas, ka tas deemšchehl noteekas ar M. Walteri: patlaban wišč ar pilnu muti štah̄sta, ka markšisms „nowed pee patih̄kama aištrah̄šnes fatalisma, kurā war atdušetees fatra loziga, wijiga dweh̄sele“, bet tad wišč nelaiķā pamet azis aplahrt, kur tad ih̄sti wišč pats ar šaweem beedreem seh̄šč, un ar wišu šawu rutineto droščibu apjuh̄t. Tas ir — wišč štomas — „tah̄das ir muh̄šu šetonu materialistu logiskās konsekwenzes, ar ko naw šazits, ka ari praktiskās...“ Te nu bij: ja tah̄das naw markšisma „praktiskās konsekwenzes“, tad ari wiš apdšeedatais fatalisms weh̄jā.

*) Ziteju peh̄z Pleščanowa „Основные вопросы марксизма“, 63. lih̄di 64. lapp.

Naw wehrts te wehl to plaschat minet par schim apnitscham „fatalisma“ tenkam. Wehsturi darina zilweki un neweena wehsturiska pahrgrosiba newar notikt bes zilweku aktiwās lihdsdalibas. Atgahdinātimees te Martša peesihmes par Feierbachu, ka tas nesaprot „rewo-luzionaras“, praktiski-kritiskas darbības nosihmi, ka tas, ujskatot zilwekus par apstahku un audsinaschanas produkteem, aismirst pee tam, ka „apstahki taišni teel no zilwekeem pahrgrositi un ka audsinatajam pascham jateel audsinatam“. (Engels, Ludwig Feuerbach, Anhang.) Un ja mehš sakam, ka wehstures gaitu nosaka raschoschanas spehku attihstiba, tad schinis raschoschanas spehkos tatschu eetweras eefschā paschas zilweku šabeedribas intelektis un darbīgā griba, zif tahku ta sinamā laikmetā spehji un war pahrwaldit dabu un nolahrtot šabeedriško raschoschānu. Ja ekonomiskā attihstiba nenowehrschami wed pee sinameem wehsturiskeem šasneegumeem, pee wišas šabeedriškās eefahrtas pahrgrosibas, tad, protams, tas newar notikt automatiski, bet weenigi tikai zaur to, ka paschas šabeedribas wairums apsinigi to grib un apsinigi zenschas pehž sinama mehrka, pehž labatas šabeedriškās nahlotnes.*) Bet šawu zenieenu eerosinajumus, šawas gribas djenulus

*) Kautskis kahdā no šaweem jaunakeem darbeem raksta schahdi: „Wiša ekonomiskā teorija paleel katra rokās par tushču jehdseenu rotakoschanos, ja ta neizeet no atšinas, ka katra ekonomiska prozesa dšinejs spehks ir zilweku griba. Protams, newis kahda brihwā griba, newis griba pate par ņewi, bet sinamu zehlonu noteikta griba. Wispehdejā kahrtā gribā dšihwot (der Wille zu leben) ir wišas šaimneeziskās eefahrtas (ekonomijas) pamats... Bet kahdus ihpatnejus weidus peenem šchi griba dšihwot katrā atšewiškā gadījumā, tas atkarajas no šchis dšihwes ihpatnejeem apstahkeem: dšihwes apstahki nosaka šchis gribas weidu, winas darbības formas un winas panahtumus.“ Tahkat Kautskis analise šabeedriško schkiru zihnas un aprahda, ka „schkiru pretešchibas ir gribu pretešchibas“. Kapitalistu griba uš dšihwi atrod ņew preteščā apstahkus, kas to džen lozit strahdneeku gribu un kalpinat šawā labā, lai guhtu ņew profitu. Strahdneeku griba uš dšihwi speesch tos atkal šawuhahrt šazeltees pret kapitalistu gribu. Un tā rodas schkiru zihnas. Griba tā tad ir wiša ekonomiskā prozesa dšinejs spehks: ta ir wina išejas puntts, ta ori išteizas katrā ekonomiska prozesa parahdibā. Ekonomiskā nepezeeschamiba tamdehl ari nenosihmē gribas truhkumu, gribas besdarbibu: šchi nepezeeschamiba rodas no dšihwu buhtau gribas dšihwot, pee kam tās nenowehrschami speestas isleetot pretešč tam pastahwošchos dšihwes apstahkus. Un tamdehl ari paplaschinot un padškinot atšinu par pastahwošcheem dšihwes apstahkeem, par waldoschām šabeedriškām atteezibām, mums teel eespehjamš išdarit sinamu eespaidu uš proletariata gribas weidu un waitot wina energiju. Tikai atšina par šabeedriško prozesu, par wina tendenzem un mehrkeem, spehji galu darit leekai spehku isšchleeschānai, spehji konzentret proletariata spehkus un šakopot leelās organizāzijas, kas apweenotas zaur leeleem mehrkeem un

sinama šabeedriška kopiba, sinama ščkirā šanem no pastahwošcheem ekonomiskeem apstahkeem, un šawus šprauštos mehrkus ta war šaneegt tilai tad, ja tehniskais progresš jau tiktahtu attihstijees, ka ir eespehjams pahreet uš augstaku šabeedriškas rajchošchanas pakahpi.]

Šilwezes wehstures gaita norit pehz nenowehršchameem, winā eemihtošcheem (imanenteem) attihstibas likumeem. Mehs jau minejam reis Markša wahrduš, ka dabiski nepeezeešchamos attihstibas pošmus šabeedriba newar ne pahrlieht, ne ari zaur lehmumu atzelt, bet gan šchos pošmus šaiššinat un šabeedribas pahreju uš augstaku pakahpi paahtrināt un atweeglināt. Tas eespehjams tilai tad, ja šabeedribas wairums atšinis un išpratis šabeedriškās attihstibas tendenzes, ja tas apšinigi darbojas lihdi preekšchā stahwošcho wehsturiško mehrku šašneegšchanai. Weenigi tilai wehsturiškais materializms šneedi šcho atšiau par noteekošcho šabeedriškās attihstibas gaitu, atmodina apšpeesto, nomahkto ščkiru apšiau un dod winām eespehju apšinigi darinaš wehsturi. Kur ir wehl wehsture peeredseta tahda nešalauschama apšina, tahds špehts un drošme, šahdu tiklab mašās, ka ari atšewiškšos indiwidos atraiša proletariata šinatniškā teorija! Kas par šmeekligu nejehdšibu mehgināt „fatalizmu“ uštept partijai, kuras programā rakšitš: „Strahdneeku ščkiras zihnu padarit par apšinigu un zeešchi weenotu, škaidrot strahdneeku ščkirai wiaas preekšchā stahwošcho wehsturiško ušdewumu un west to pretim wiaas gala mehrkim.“ Ar pilnu teešibu war markšizms teikt, ka tas netikween pašauli grib išškadrot, bet ari to pahrgrošit...

Ar to mehs šcho nodalu beidsam. Wehsturiškā materializma teoriju paškaidrojot un pret to zeltos eebildumus atšpehšojot, zentos pehz eespehjas wišur peewest pašcha Markša un Engelša wahrduš, lai atkal kautkahdeem „kritikeem“, kas markšizma teoriju pašihst tilai wahrda pehz, nenahktu prahtā Markša teizeenu šakropiojumus un išešmojumus un šawas paššigudrotās aplamibas nošaukt par wehsturiško materializmu „wina ihštā weidā“. Tas, ko šchee lungi šauz par „wehsturiško materializmu“, ir wiau pašchu darinaš šalmu kuhliš, kuru tee ar leelu šparu gahšch apšahri, un ja tee pašchi pee tam klup, tad tas jau beeshchi gadās — šcharlatanu mahkšlā.

Šas pehz kopeja plana personiškās un azumirkligas rihzibas strahdā sem ilgstošchu pašahwigu ščkiras interešchu wiršwadibas, pee kam šchis ščkiras interešes šawukahrt kalpo wišai šabeedriškai attihstibai.“ St. K. Kautšky, Der Weg zur Macht, Berlin, 1909. Kap. Die ökonomische Entwicklung und der Wille.

III.

„Ar wehsturiškà materialis̄ma metodi mehs̄ is̄skaidrotum wehstures̄ prozeshu loti nepilnigi“ — „ko wehsturiškà materialis̄ma autori sinatnei atstahja, tee ir as̄prah̄tibu pilni fragmenti, domu gabali, bet tee ir patees̄ibà wehl̄ tilai materials̄, pee kura sinatnei jastrahdà, kuru tai japapildina, jaf̄ijà“ — „Marx̄s̄ un Engels̄s̄ netika par šcho zehlonu daschadibu š̄kaidribà un tee ari negahdaja ar peeteekošchu ruh̄pibu par šawu eesklatu is̄kopšchanu“ u. t. t. Ja ds̄ird̄ tif leeligi balamutejam par wehsturiško materialis̄mu, ja usdrošchinas̄ wina nobibinatajus̄ no stahdit par newihjchigeem flinkeem un neprash̄am, tad no schahdeem „š̄jatajeem“ un „papildinatajeem“ mehs̄ waram ari šawufahrt̄ praf̄it, lai wini „nederigai un nepilnigai“ marx̄is̄ma teorijai tats̄chu stahda pretim šawu „pilnigi“ wehsturiškàs̄ pehtis̄chanas̄ metodi. Bet kà par nelaimi schahdas̄ noslehgtas̄ un šastanotas̄ sinatnis̄kas̄ teorijas̄ tem naw: neta zita tee tad nesin atteikt, ka tif tuts̄chi nenofihmigo frasi, ka wehsture darbojotees̄ „daschdaschadakee zehloni“. Kas un kahdi ih̄sti ir šchee „daschdaschadakee zehloni“, kahdi š̄tarp̄ teem šawštarpeji šakari un waj tee naw atwaf̄inami no raschošchanas̄ špeh̄ku attihstibas̄ pirmzehlona, kahdà mehrà tee nosaka wehstures̄ drozeshu — gar to teem naw dalas̄. Pehz̄ schahdu daschdaschadu, weenu no otra šawruh̄p̄ stahwošchu elementu rezep̄tes̄ war ar labeem panah̄kumeem rih̄kotees̄ — pawahru mah̄šlā (nem̄t̄ tif un tiskauds̄ miltus̄, peelet̄ tif un tiskauds̄ kreh̄juma u. t. t.), bet ar to nekàs̄ naw is̄darams̄ wehstures̄ pehtis̄chanà, jo zilwezes̄ wehsture ir organiska weeniba un ta aug un is̄pleschas̄ no weena zelma — no materialàs̄ ds̄ihwes̄ raschošchanas̄ pamata. Peenemot daschadu, atsch̄kirtu zehlonu darbibu wehsture mums̄ lih̄dj̄ ar to jaatšakas̄ no wehstures̄ kopšakaru is̄praschanas̄, no wehstures̄ ds̄ineju špeh̄ku is̄bibinaschanas̄; wehsture tad wairs̄ naw sinatne par zilwezes̄ attihstibas̄ un kopdarbibas̄ gaitu, kas norišinas̄ pehz̄ tan̄i eemih̄tošcheem zehlonibas̄ likumeem, bet raiba nesafariga bilšchu un anekdotu grah̄mata, kuru war sch̄kirstit̄ uš̄ preešchu un atpakal̄.

Kas par aplamibu wirumu is̄nah̄t̄ no schahda ekk̄tis̄ma, ja ar to wehl̄ šah̄t̄ rih̄kotees̄ wehstures̄ nepratejs̄ un logikas̄ neats̄inejs̄, to mehs̄ waram redset̄ no minetà Waltera gara raschojuma. Weenu leetu wiasch̄ tilai sin̄ zeeti, ka wiam wehsturiškais̄ materialis̄ms̄ par katru genu janoleeds̄ un jaapgah̄sch̄ un ka wiasch̄ nedriht̄st̄ ekonomis̄keem zehlonem̄ uštant̄ ne masako nosih̄mi, ne pat neezigako lih̄ds̄dalibu wehstures̄ prozeshà; tamdehl̄ wiasch̄ tad ari neapkuh̄st̄ daudsinat, ka peem. sinatnes̄ attihstiba es̄ot̄ gluschi neatariga no katra wehsturiška laitmeta

faimneeziskàs ðsihwes un winas praðbam. Un nu winasch well no maiða ahrà ðawus daudjus un daschados „faktorus“. Duhf, 1) „klimatam un ràðu ihpaðchibam“ peekrihtot jo ðwariga loma sinatnes at-tihstibà, bet tikai neweenu wehsturiðku faktu M. Walters newar peewest ðawu domu apstiprinajumam (tà wehsturiðkais materialijms iðskaidro geografiskàs apfahrtnes un ràðu ðawadibu nosihmi un ðaskano ar ekonomiskò pamatzehloni, to mehð jau iðlikàm eepreekschejà nobatà). Tad nahf 2) „sozial-psiðologiskèe liðumi“, par kureem mehð deemjschehl neka wairaf nedabujam ðsirdet, ka tee esot „koti ðareðhgiti“. Lai nu ari ðchi sozial-psiðologija buhtu zit ðareðhgita, tomehr domatees mehð sem tàs ðew waram fatrreijesjàs wehsturiðkàs ðabeedribas kolektivòs uðskatus, domas un juhtas, wahrdu ðafot, fatra laikmeta „garigo ap-fahrtmi“ (milieu — tà Dens to nosauz), kuras ðaturs un tahlakà pahrweidoðchanàs mums wehsturiðkà pehtischanà taiðni jaiðskaidro no fatrreijesjàm raschoðchanas atteezibam ijejot. Bet turpat atkal M. Walters gaðch ðawus „sozial-psiðologiskòs liðumus“ apfahrt un us-stahda jaunu teoriju, ka wehsture noteizoschais zehlonis esot 3) at-ðewiðchks zilweks („zilweks-raditajs, zilweks=genijs“). Gluschi neatkarigi no ðawas wehsturiðki-ðabeedriðkàs apfahrtnes, no ðawa laikmeta eeguhtà kolektivà atsinu kraðjuma, ðchahðs atðewiðchks zilweks warot — beð kahðas atbalstischanàs uð jau ðasneegteem pehtijumeem — weens patð no ðawas galwas radit jaunàs sinatniðkas atsinas, „tik par zehloni nepahrðpehjamai atsinu paðaulei un eewilkt ari ðaimneeziskai ðsihwei jaunàs stigas“ (M. Walters, Latweeschu kritita, 44. lapp.). Tà at-ðewiðchks zilweks „top par leelako zehloni, no kura ðahðas wehsture jauni ðpehti. . . jauns posms paðaulè, wiðà domaschanà un juðchanà“ (42. lapp.). Tas ðkan leeliðki, ka weens patð zilweks war „ar weenu rahweenu eeraut technologijà jaunus zelus un pahrgrofit raschoðchanas prozeju ar wiðàm wina ðabeedriðkàm peedewam“, — titai wehsture ðchahðs eksperimentis wehl nekad un nekur naw iðdarits (ari uð M. Walteri deemjschehl newaram ðchini ðinà likt nekahðas zeribas, jo winasch — tà wahzu paruna ðaka — wiðpahre naw pulweri atrabis). Ta atðewiðchkam indiwidam peemiht tik leela wara, ka tas wehsturi war weidot pehð ðawas eegribas tà miðkstu mahlu gabalu, tad, protams, wehsture naw un ari newar buht nekahðas zeeschi noteiktas (un liððs ar to sinatniðsti ipehtamas) zehloniðkas ðakaribas, tad ta ir tikai nesakarigis un neiðprotams notikumumu mudjschellis, kam ari Walters pilnigi peekriht, paðafot, ka „te ir robeschas un ðahðums beð ahreja zehlona, te zehlonis ir atðewiðchks zilweks“. Bet tad atkal iðrahðas, ka ðchos zilwekus

rihto un wada 4) gluschi ahrpus un pahri par wineem stahwoſchi „ſawadi, miſtiſki atſihſchanas zenteeni“, pee kam tad muhſu autors daudſ un patetiſki runà var „logikas eekſhejo dſenoſcho waru“, par „pehtiſoſchà, neapmeerinamà prahſa zihau“ u t. t. Tàs ir jaukas fraſes un waretu rotat daſcha laba dekadentiſka ſchurnala lappuſes (kà peem. ſawà laikà kahda zita „doſtora“ P. Sahliſcha „gaisma, pateefiba un ſiltums“), tikai wehſturikſas pehtiſchanas darbà tam naw nekahdas wehrtibas, jo te taiſni ir jaiſdibina un jaiſſkaidro, kahdi ahreji zehloni un kahdas apſtahſku mainas ſpeeſch uſ ſinamas wehſturikſas attihtibas pakahpes „pehtiſoſcho prahſu“ wairs neapmeerinatees ar paſtahwoſcho uſſklatu un ſinatniſku atſiau ſiſtemu un meklet jaunus pehtiſchanas zelus, jaunu aptweroſchu paſaules mihtku iſtulkojumu. Bet tas neet ilgi, kad ſchis uſnehmigais wehſturikſà materialisma ſijatajs greeſch muguru „miſtiſkeem atſihſchanas zenteeneem“, keraſ pee ſinatniſka poſitiwiſma un determiniſma un nahſ klaja 5) ar pahrſteidoſochi originelu antropologiſku teoriju. Ta ſkan ſchahdi: „Walodas organiſazija (?) un ſchis organiſazijas eekſhejàs pahrgroſibas eekpaids uſ galwas formu (!), zilweka ſtahwu (!), ſmadſeju un nerwu ſatwerſmi (!) un lihdi ar to uſ weſelu tautu garigo, ſaimneeziſko un politiſko likteni (!) iſrahdiſees warbuhſt par weenu no ſtipraſkeem faktoreem dſihwes prozeſà un lihdi ar to ari mahſſlà“ (ſatweeſchu kritika, 95. lapp.). Ka no tam, kahdas walodas ſkanas, kahdus ſilbu un wahrdu ſakopojumus zilwekſ leeto, atſaras wina galwas forma, wina augums un weſelu tautu liktenis, tas te neleek teikſis kà nelaimigs aprika joſs, bet kà jaunatraſta dſiki ſinatniſka pateefiba, un tamdeht ari laſitaji teet luhgti atturetees no ſobgaligi aiſſtarochàm peefihmem par ſchis teorijas autora „ſmadſeju ſatwerſmi“. Bet neluhkojot uſ to, ka winsch uſgahjis paſchu „ſtipraſko faktoru“, M. Walters tomehr wehl neleekas meerà, un, lai tam newaretu pahrmehſt, ka tas weenpuſigi ſchaurſ un negahdà ar peeteekochu ruhpihu par ſawu uſſklatu iſtopſchanu, kemas wehſturikſtai pehtiſchanai eerihſot wehl 6) ſchahdu plaſchu rubriku: „Daſchudajchadaſke eekpaids, zehloni un ſakari“, kà ari wiſadas „neſauſchibas“. Tahda nu iſſklatas iſſijata un ar jauneem elementeem papilbinatà wehſturuſ teorija! Muhſu dekadenti (Wikt. Egliſ) wainagoja M. Walteri kà ſawu „atſihtu ekonomistu“ un loſa zelus wina „dſilàs un wiſpuſigàs erudizijas“ preekſchà, muhſu naiwee laikraſtu rezenti („Dſiant. Wehſtueſt“ un „Dſihwe“) godinaja wina par „mahzitu wiſru“ un „ſoti gudru zilweku“, bet waj tee newaretu pateiki, eekſch kam iſhti paſtahw wina nobibinatà „kriſtaikſkaidrà ſiniſkà metode“ un kur ta iſhti leetojama? —

— Ir gluschi neauglign un weltigs darbš spreedelet apfahrt par wehturiskā materialisma teoriju, gaustees par winaš weenpušibu un nepilnibu un pee tam nepawišam nemehginat šcho teoriju praktiski pahrbaudit sinatniškā pehtiščanas darbā. Ja gribam naht skaidribā, waj sinamā wehturiskas pehtiščanas metode pareiša jeb nē, tad par to japahrleezinas analisejot empiriskos wehtures faktus; zitadi — kā Lafargš šaka — sinatniška domu ismainā iswehrščas par tufschu šcholastisku disputu, kur faktus atstahj pee malas un strihdas tikai ap wahrdeem un jehdseeneem. Tā tas peem. bij ar Bernsteinu, kuršč wehturisko materialismu apfarojot nepeeweda neweenu weenigu faktu ij wehtures, bet raubšija tikai wišadi isgrosit Markša un Engelša atšewiščkos teizeenus un wahrduš. Un tā tas gandriš weenmehr bijis ar markšistiskās wehtures teorijas „kritikeem“. Ja muhsu birgeliskee effektiki un dekadentiskee individualisti juht šewi šwehtu dšiau wehturisko materialismu apgahst, šijat un papilbinat, tad lai tee nemas pašči isstrahdat kahdu wehturisku pehtijumu, kur markšisma teorija buhtu israhdijušes par nepeeteekofchu un nederigu. Lai tee peerahda mums, ša, peem. antikās pašaules šabrufščana waj reformazija waj 1789. gada revoluzija waj zits kahds leels wehturiskš laikmets isšaidrojams newiš ar ekonomiskeem zehlonem, bet ar wiwu mineteem „faktoreem“. Un ja teem pašahwigs pehtiščanas darbš israhdas par grūhtu, nu lai tad tee šawus kritiskos laušchamos dšelščus ismehgina gar jau uszelteem markšistu wehturiskeem šazereju-meem, lai šadragā „Kapitala“ wehturiskās nodatas waj Markša ščširu zihnu anališi Franzijā un Wahzijā is 1848. g. revoluzijas laikmeta, lai isahrda Engelša wehturiskos šlehdsseenus par gimenes, priwatā ihpaščuma un walšš zelščanos! Markša un Engelša aistahio darbu weduščhi tahlak wiwa pehznahzeji netikween tagadnes wehturiskās zihnās, bet ari bijuščhās wehturiskās pagahtnes isdibinaščanā — uš wišam pušem špeesčas tahlak markšistiskā wehtures analise un tā isžirtufe jau plaščas un gaisčas štigas (minešim te tikai Kautška un Mehringa darbus).*) Nu, ja tas ari neeet, tad kas waretu buht

*) Kautškis un Mehriņš nemitigi usšwer, tahdi ištēhrščhi un lawekki wišpahrim tagad wehl stahjas zelā markšistiskai wehtures pehtiščanai, kahdā mehrā tagad strahdneeku partijas teoretiki ašnemti no tagadnes praktiskām zihnam, kur teem teeščam neatleek laita nogremdetees wairak šahnuš stahwoščhās pagahtnes studijās. Wehl 1906. g. Kautškis rakstija šawas „Etikas“ preekšwahrdā: „Mehš ešam laikmetam pretim, kur deešin žil ilgi neweenam markšistam nebuš eepēhjamš meertigi strahdat, kur muhsu darbida buš pašahwigi zihna“. Šchos wahrduš war wiš eelakā mehrā atteezinat uš šewi latweeščhu markšisti.

parozigat, ka nemi un kritiski isnihzinat latveeschu markistu mehginajumus, kur tee rauga muhsu dsimtenes wehsturi istulkot un isskaidrot ar wehsturiskā materialisma metodi (peem. Rosina „Latveeschu semeeneeks“ u z.)? Neomuligs klujums pehz schahda usaizinajuma — lihds tab ar leelisku rokas mahjeenu mums atbild: „Muhs nowestu par tahlu, pehtit pehz atsewischka zilweka nosihmes zitās wehstures parahdibās, peem. politikā“ (Latveeschu kritika, 55. lapp.). Kamdeyftas juhs ihsti „nowestu par tahlu“, zeen. doktora fgs? Teescham schehl, ka tikdaudj grazijas eet sushanā: Dubura projektetos kursos no M. Waltera warbuht deenās isnahltu kreetns spehks, bet sinatniskā polemikā ar schahdām teatraliskām schestem it nelas naw safneedsams.

Kā tā? dsirdu usbudinati šafam Waltera peekriteju un deewinataju baru — waj Walters naw dewis „faktu un domu bagatu“ pehtijumu par sinatnes attihstibu? waj wiensch nezitē „75 solidas sinatniskas grahmatas“ (kā to Wikt. Eglits isskaitijis)? Apmeerinatees, mani kungi, wispirms tas naw nelahds wehsturisks pahrskats par sinatnes attihstibu, bet tikai daschadu israustitu faktu nesakarigs šawahrstijums un, otrahrt, tas nepeeder M. Walterim, bet ir weenkahrschi sahsināts noraksts resp. tulkojums no kahdas šweschas broschuras. Originalā ta šauzas „Экономический материализмъ и исторія науки“, to šarakstijis kahds Delewskis (Делевский) un isbewis 1907. g., pehz kam tab Dr. M. Walters par 30 kap. to eegumis par šawu garigo ihpašchumu. Wispah Dr. M. Walterim peemihht ahrkahrtēja mihlestiba us šweschu garderobi: pagahjuschā nodalā wehsturiskā materialisma teoriju kritisejot tas lepojas ar Ed. Bernsteina zaurajeem, šaschihduscheem jahbakeem, tagad atkal, kur eet runa par wehsturisko faktu materialu, wiensch paklusam welf kahjās zitam peederigu apgehriba gabalu. Netikween tas, ka wiensch zeeschi turās pee Delewskā domu gaitas, peewed Delewskā islasītos faktus un peemehrus, wahrdiski atkahrtō Delewskā teizeenus, bet gadaš ari wehl tā, ka wiensch zitē tās pašchas sinatniskās autoritates un taisni tās pašchas meetas kā Delewskis (peem. Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik, 457. lapp. un „Mathematische Beiträge zum Kulturleben der Völker“, 98. lapp., waj atkal Tannery, Pour l'histoire de la science helléne, 63.—64. lapp., un Recherches sur l'histoire de l'Astronomie, 281. lapp., waj atkal Laplace, Exposition du système du monde, Oeuvres, t. VI, 444. lapp., waj atkal Bec, Geschichte des Eisens, 509. lapp.). Te teescham war

issauktees: „Kahdi dihwaini fakari, bet tomehr kahda dsila eeksheja likumiba schinis fakaros, kahds brihnischkigs spehks wiinu patstahwigâ (?) logiskâ attihstibâ!“ (Latw. kritika, 52. lapp.). (Bet tomehr buhtu nepatishkami, ja Witt. Eglits pehz schahdeem „dihwaineem fakareem“ sahltu, warbuht, schaubitees par autora „dsilo un wispufigo erudiziju“ un wina iksatâm 75 grahamtam.) Delewiska gahdiba par M. Walteri sneedsas til tahlu, ka wiasch issihmè ahra wifus atteezigos zitatus is Marksa, Engelsa un Kautska raksteem un tos jau kâ islobitus us taleka pasneeds muhsu sijatajam.*) Tomehr jaatsihst, ka M. Walters ari no sawas puses tatschu ko darijis pee schis nodatas: wiasch ijdshchis ahra wifas weetas, kur Delewiskis tomehr speests atsicht ekonomijas eespaidu us sinatnes attihstibu (peem. technologijâ), wiasch schai nodatai kâ ar sahba ku wifsi dewis sinamu „spilgtumu“ un to ijpuchkojis daudseem patetiskeem issaukumeem, iâ kâ Delewiskis war teescham buht wiram patezigis.

Ar „atsichto ekonomistu“ te notifikuses — kâ kreewi jata — nesimuka anekdote, bet par to mehš eeminejamees tilai garam ejot un peegreeschamees atkal pahrrunajamam tematam.

Sa wehsturiskais materialisms j i n a t n i — tikpat kâ kuru katru zitu ideologijas formu — usklata par wehsturiski-fabeedristu parahdibu, kura peemehrojas katra laikmeta ekonomiskai eekahrtai, tad kâ no raschoschanas spehku attihstibas ijesot issklaidrot wifu scho daschado faktu gubu, kahdu te noklahj preekschâ Delewiskis? Kâ lai istulko to ar ekonomiskeem zchloneem, ka pee foinikeescheem matematisks sinaschanas stahwejuſchas til jemu, un iâpat ari pee romeescheem? Kapehz greeki war usrahdit tahdus panahkumus geometrijâ un kamdehl teem tomehr palika fweſcha algebra? Kapehz arabeeschi mihleja nodarbotees ar optikas parahdibam u. t. t. u. t. t. Ta ir tihra behrnischkiba stahdit tamlihdfigus jautajumus un gribet us teem tuhliit atibildi! Dai apdomâ labi, ko te prafa no wehsturiskâ materialisma: us weetas tam

*) Sawâ norastischanas darbâ M. Walters rishtojees deesgan apfatigi, tilai daschreit tas eelaidis nepeedodami rupjas kuhdas. Tâ peem. 14. lapp. tas kahdu loti pasihstamu Marksa zitatu („Technologija atklahj zilweta aktivâs atteezibas pret dabu, wina dshwes teescho — un lihds ar to wina fabeedristo dshwes apstahlu un no teem ifreetoscho garigo jehdseenu — raschoschanas prozeju“) peeraksta Kautskim un lepni norahda kâ amotu „Neue Zeit“, 1897, I. Bd, 234. lapp. Deemischehl, tur schi zitata naw, jo tas atrodas Marksa „Kapital“, I., 336. lapp. Schi pahrkatischanas issklaidrojas loti meentahrschi: pee Delewiska (1. lapp.) abi Kautska un Marksa zitati stahw lihdsas, un muhsu „sinatnu wihrs“ norastot tos sajazuis. Wairat usmanibas pee norastischanas, Waltera Igs!

jaſneedj wiſplafchafà un wiſpamatigafà ſinatnu attiſtibas wehſture, tam wiſos ſihkumos jaiſſkaidro matematikas, astronomijas, mekanikas, fiſikas, kimijas un ž. ſinatnu iſzeliſchanàs un attiſtiſchanàs pee daſchadàm tautam un daſchados laikmetos, tam jadod 24 ſtundu laikà wehſturifku pehtiſjumu analiſe par žilwezes gara dſihwi gaduſimtenu un gadutuhſtoſchu plafchumà! Tikai žilweks, kam naw nekahdas jehgas ne par wehſturifko materialifmu, ne par wehſturi paſchu, war mehta-tees ar tamlihdſigeem jautajumeem: no uſſtahditas ſinatniſkas metode te praſa, lai ta jau buhtu uſminejuſe it wiſas miħklas un ſareſch-gijumus, lai ta jau buhtu pilnigi galà ar wiſu wehſtures pehtiſchanu, lai ta wiſus žilwezes wehſtures faktus jau buhtu alfabetiſki ſakaħrtu-juſe un kà adreſu kalendari eeweduſe!? Wajag tatſchu eegaumet, ka wehl nebuht naw ſawahkti kopà wiſi wajadſigeem materiali par mums tuwu ſtahwoſcheem ſwarigeem wehſturifkeem notikumem: tà peem. frantiſchu wehſturneeki (Olars) žel wehl tagad aħrà no arkiwu dſilumeem jaunus faktus un datus, kas iſſkaidro un apgaiſmo ſabeedriſko grupu un partiju žihnas Franziyas leelajà revoluzijà, tàpat naw wehl nebuht peeteekoſchi ſkaidri iſpeħtiti ſaimneeziſke-ſabeedriſke apſtahkti, kas eeroſinaja 60-to gadu reformu pahrmainas Kreewijà u. t. t., — un te nu uſbahſchas, lai tuhliť nemas kà uſ delnas iſliť un marť-fiſtiſki analiſet kaldeeſchu ſwaigſchnu ſihleſchanas mahſflu... Wehl reiſ jaatkahrto, ka wehſturifkaiſ materialifms naw punktirgrahmata, bet ſinatniſkas pehtiſchanas metode: wiſs nepaħſlatamaiſ pehtiſchanas lauks ſtahw wehl preekſchà, bet ſpihdoschee, neſchaubamee rezultati, kahduſ mums marťfiſtiſkà teorija jau demuſe, peerahda un apſtiprina neapgahſchami, ka weenigi un titai wehſturifkà materialifma metode wehſturi padara par ſinatni un ka ar ſcho eerozi wehſturifkas pehtiſchanas miſu darbs tiſs reiſ nahkotonè weiķis. Un ja tagad truhzigà ſinatniſkà materiala dehl daſchà weetà neiſdotos wiſos ſihkumos uſrahdit ſakarus ſtarp ekonomifko pirmzehloni un weenu waj otru faktu iſ ſinatnes attiſtibas, tad taſ nepawiſam neleezina pret wehſturifkà materialifma teoriju; ari darwinifms žugu zeliſchanos nn attiſtiſchanos iſſkaidrojot newar ſtahdit preekſchà wiſas truhſtoſchàs, iſmiruſchàs ſtarpformas, un tomehr neweenam nopeetnam žilwekam nenahſs tagad praħtà ſchaubitees par darwinifma teorijas pareiſibu.

Mehs tamdehl waretum ar dibinatu teeſibu atraidit ſchahduſ preekſchà liťtus jautajumus, bet mehſ to nedomajam darit un gribam ar daſcheem wehſturifkeem peemehreem rahdit, kà wehſturifkaiſ materialifms ſtahjas pee ſchahdu problemu ſinatniſkas iſtirſaſchanas.

novs — Wispirms tad mums ihjuntā jaatbild: kas sinatne ir un ka h d u s u s d e w u m u s w i n a š e w s t a h d a? Pasaule (uniwersums) nav mums dota kā wēfela noslēgta weeniba: tas ir taifni muhsu atfikas darbs orientetees šhini dāschado parahdibu chaofā, isprast leetu un parahdibu šafarus pehz wīnu noteikteem, nepezeeschaameem zehloneem un šefam, šawest šchis eeguhtās atfikas šawstarpeji šafkanotā sistemā un šneegt mums par pašauli noslēgti aptweramu un šaprotamu glesnu. Šhi šakot, sinatne nodarbojas ar uniwersumā noteekofcho prozefu (waj tee nu buhtu fīfīfki waj pšchīfki waj šabeebrīfki) iškaidrošchanu; sinatnes usdewums ir dot mums pehz eefpehjas leetiškfu (t. i. ar ihštenibu šafkanofchu) un ekonofmīfku (t. i. no pašcheem galwenafkeem un šwarigakeem elementeem šastahwofchu) muhsu prahtam peeejamo parahdibu apraftu un lihds ar to apweenot un sistematīfki šafahrtot zilwezes kolektīwi eeguhto atfiku un peeredsejumu krajjumu. Sinatni rakfturo galwenā kahrtā tas, ka tā wīfās ispehtamās parahdībās, zil šareschgitas un dāschadas ari nebuhtu wīnu atteezibas, zenšchas atraft noteiktu, pašahwīgu lifumibu — zehlonašakarību. Pehz šcheem paškaidrojumeem mums ari tiks šaprotama Ernsta Macha klafīfkā formula, ka sinatnīfkā pehtīfchana ir „d o m u (atfiku) peeme h r o f c h a n a f a k t e e m u n p a f c h u a t f i k u p e e m e h r o f c h a n a (š a f k a n o f c h a n a) š a w ā s t a r p ā“ (Anpassung der Vorstellungen an die Tatsachen und Anpassung der Vorstellungen aneinander), glufchi tapat kā biologīfkā attīhībā organīfmu peeme h r o f c h a n ā s a p k a h r t n e i u n o r g a n i f m a d a t u p e e m e h r o f c h a n ā s š a w ā s t a r p ā. *) Un no šchahda stahwokka šlatotees sinatnīfkā atfīhīfchana un pehtīfchana ir zilwezes šwarigakais eerozis wīnas pašchufsturas zīhnā: sinatne netikween dod mums eefpehju orientetees uniwersuma parahdibu pluhdos un ar wīšneezigako domu puhlem aptwert wīšplafchako peeredsejumu sumu, bet reišē ar to tā dod zilwezei eefpehju waldit par šcho parahdibu pašauli, kalpinat afkos dabās špehkus zilwezes labā un

*) Šchos ufkatus par sinatnes lomū un usdewumu zilwezes dšhwē Machs jau īfšazījis šawos agrakos rakftos (peem. „Die ökonomische Natur der physikalischen Forschung“ un „Ueber Umbildung und Anpassung im naturwissenschaftlichen Denken“, 1882. un 1883. g.), bet šewīfški plafchi wīfšch tos īfkīzīs grahtatā „Erkenntnis und Irrtum“, Leipzig, 1906. Šreewu literatūrā Macha ufkatus wīšwairaf popularīfējis un tahtaf attīhīfkijs Bogdanows (šf. wīna darbus „Познание съ истор. точки зрѣнія, Эмпириомонизмъ, кн. I, II, III, Изъ психологiи общества и. з.). Latwīfki par šcho tematu rakftījis Šalktis („Sinatne tā šabeebrīfka parahdība“, Mehnešchrafsts, 1908., 5. burtn.), bet wīna īntrefantais apzerejums palīzīs nepabeigts.

peh3 apfiniga plana darinat zilwezes sabedrifto kopdsihwi. Savoir pour prévoir, prévoir pour agir (t. i. sinat, lai eepreefsch waretu paredset, paredset, lai waretu aktiwi darbotees) — netikween „iffkaidrot“ ahrpafuli, bet ari to „pahweidot“. Sinatnei peefriht organijeofcha aparata loma zilwezes zihna ar dabu, ta ir atkariga no rafchofchanas techniska prozesa gaitas, ta aug un attihstas fakara ar rafchofchanas spehlu attihstibu.

Katra sinatne (matematika, mehanika, fisika, kimija u. z.) ir zehlupees no zilweku kopdsihwes praktiska wajadsibam. Nachs kahda weetâ raksta: „Meschonim ir loti daschadas sinaschanas. Wiasch pasihst gigtigos un baribai berigos augus, wiasch selo medijamo kusto3u pehdam un sin isfargatees no plehfigeem swehreem un gigtigam ischuhskam. Wiasch prot uguini un uhdeni isleetot saweem mehrkeem, atmenus un lokus islastitees saweem eerotfcheem, wiasch mahzas metalus kauset un apstrahdat. Wiasch mahzas ar pirkfieem flaitit un rehkinat un ar sawu roku un kahju palihdsibu mehrit. Ka behrns wiasch luhkojas us debesu welwi, nowehro wias greeschanos un faules un planetu pahrgrosibas. Wisus waj wismas leelo dafu no saweem nowehrojumeem wiasch isdara pee gadijuma waj ari ar noluhku tos leetderigi ismantot sawam wajadsibam. Schee primitiwee nowehrojumi un peeredsejumi ir daschado sinatnu dihgli. Sinatne pate tikai tad war rastees, tad zaur dsihwes materialo nodroschinaschanu eeguh3a peeteefofcha swabadiba un brihws laiks un tad zaur pastahwigu wingrinaschanos intelektis tik tahlu attihstits, ka nowehroschana pate par jewi manto wajadsigo intrefi bes teefchas praktiskas isleetofchanas. Tagad teef sinama faitmeta zilweku un wina preefschgahjeju nowehrojumi krahti, kahrtoti, pahrbauditi, pee lam zaur apstah3tu gadijumu eelaitas kuhdas teef ismestas ahra un tahda kahrtâ ijdibinats nowehroto parahdibu fakars. . . Daschas sinatnes nojares, ka mehanika, mahziba par fiktumu u. z., ir sewischki pamahzofchas, tamdeht, ka tur jo flaidri parahdas sinatnes isaugschana no amata, no proktiska darba. Te war redset, ka materialas, techniskas wajadsibas, kas pirmâ fahumâ dewa eerosinajumus, tikai loti pamasam atdod sawu weetu tihri intelektualam intrefem.“*)

Bet ari pazelotees tihras teorijas augstumos, kur ta wairs nekalso teefchi praktiskam wajadsibam un kur ta nodarbojas ar eeguh3to nowehrojumu fakahrtofchanu un fakano3chanu, sinatne, profams, nekad

*) E. Mach, Erkenntnis und Irrtum, 84.—85. lapp.

nepar saudet šawu šakaru ar šabeedribas materialās dšihwes pamatu. Wehs te nerunāsim par to, kāhdā mehrā sinatne teef spēesta teeschi stahtees waldoščo šchīru beeneštā, bet ari tur, kur ta paleef — tā šafot — autonoma šawas teoretiskās pehtišchanas laukā, sinatne tomehr ir atfariga no šawa laikmeta raschošchanas tehnikas, jo ta war tikai isdibinat parahdibu šakarus un sistematīset atšinu materialu, kas eeguhts zilwezes teeschā zihnā ar dabu. Wišus eerošinajumus sinatne šawā attihstības gaitā šanem no apakščas, no raschošchanas prozesa mainam un pahrgrōsibam. Un tas ari šaprotams pats par šewi: zilweku pšichofīsiškā organizāzija pahrredsamā wehštures laikā gandrīš nemas naw grōsijusēs, waj ari til wišai neezigā mehrā, zilweku šmadšenu eetaise un domašchanas darbiba palikuse ta pate, kas gadušimtenus agrak, — tā tad te wajag buht ahrejeem zehloneem, kas radijuschi un rada tik leelīskas pahrmainas zilweku ušfatos par pašauli un dšihwi. Frajes par kāhdeem „mistīškeem atšihšchanas zenteeneem“ un šewišcheem „gara atšihšchanas likumeem“ ir un paleef tikai frajes, jo tās it nefa nenofihmē un it nefa neišstaidro: ja paškatamees zilwezes kulturas wehšturē, tad redšam, ka pee daschadām tautam un daschados wehšturīstos laikmetos šchee isdaudšinatee „atšihšchanas zenteeni“ un „gara attihstības likumi“ pawījam išjuduschi. Afrītas mešchonū ziltis wehl tagad pašauli išstaidro ar teem pašcheem „fetišcheem“, kā wīnu šenschi diwdesmit un wairak gadušimtenus atpafak; Ķīna, kur Hoangho un Dangšekianga upju lihdsenumos šawā laikā nodibinājs jo leelīši kulturas šahfumi (Konfuzija laikmets), šastinga šawā ašiatīsti-patriarchalā eekahrā un nošlehdšās šawos muhros, lihds tagad pehdeja laikmeta pahrmainas to ušmodinājusčas; Greeķija pehš klasīskās helenu kulturas šabrulšchanas šlihdeja atpafak barbarīsmā; Spanija, kuras ušnehmigeē kugotaji 15. gadušimteni atwehra zilwezei „jaunas pašaulēs“, jau nahkošchā gadušimteni pamira šeodālā katolīzīšma wajchās. Ša nu jautajam, kamdeht muhšchigi neapmeerinamāis „pehtījošchais prahts“ te apmeerinājas un nogrimst pilnigā bešdarbibā, tad atbilde war tikai buht šchahda: te wišur šabeedribas raschošchanas tehnika neattihstijās tahlak un aptureja lihds ar to ari kulturas un sinatnes attihstību, tautu ekonomīškee spēhti iššika (kā peem. Greeķijā un Spanijā) un nepeewadija wairs dšihwības šulu ušplaukštoschai kultūrelai ideologijai, kura nu nonihka un nokalta.

Waj atkal nemt kā peemehrū Ķiropas gara dšihwi šeodalos wīdus laikos, kas lihds, 13. gadušimtenim bij pilnigi teologīskās šcholaštīkas warā: par pošitiwu sinatīšku pehtīšchanu toreij newareja buht

ne runas, jo wišas domu špehjas bij wehrstas itai uš to — šaškanot katolu bāsnizas dogmatu ar Aristotela logiku regulam jeb ari otradi. Neaugligais verbalisms (jehdseenu un wahrdu istulkošana) un tulkšana dialektiskās domu rotas šaha pamājam atdot šāwu weetu sinatniskai faktu krāššanai un sinatniskam eksperimentam (Kodšers Bekons 1214.—1294. g.), kad šahās jau dšilas pahrmainas Ciropas šaimneeziskā dšihwē, kad ar krusa šāwu laiķem šahot tirdšneeziskais šawitals atklahj Ciropai netikween jaunās šemes, bet ari jaunu gara pašauli (Kopernika un Galileja laikmets). Tā tas ir wišgaram zilwezes attihstibas wehsture, waj nu mehš nemam Kopernika astronomisko sistemu, waj Darwina ewoluzijas teoriju, waj Marška un Engelša dialektisko materialismu: wišpirms materialās dšihwes praktika („die menschliche Praxis“ — tā Maršks to šaka) eerauj jaunās štigas, pa šurām tad špeesčas pašak teoretiskā atšina, papreelšchu noteekas leeliskās pahrmainās rašchosšanas tehnikā, šurām tad šeko rewoluzijas waldošchos sinatniskos ušskatos. Materialās dšihwes rašchosšanas prozeš šawā attihstibā šneedi jaunus empiriskus faktus, jaunus peerešejumus un nowehrojumus, kas wairs neetilpt lihdišchinezās atšinu konstrukzijās un rada tagad nešakšanu plaišu; šchahdu faktu krāhjas arween wairak, lihdiš beidsot teel šašprahdšinata un pahrtauta konšerwativās ideologijas sistema un zilweze ir špeesia no jauna pahrwehretet, pahršahrtot un — tā šahot — pahršuhwet šāwu ušskatu un jehdseenu pašauli. Tā — Marška wahrdeem runajot — lihdi ar ekonomistā pamata pahrgrošchanoš lehnak waj ahtrak pahrweidojas ari wiša ideologiskā ušbuhwe. Un jaunās sinatniski-teoretiskās pahršuhwes ušdewums tagad ir: organijet no jauna wišu parahdibu kopibu, kas jau bij šahahrtotas agrako atšinu sistemā, peeweenojot tām klahš jauno parahdibu grupu, kas agrakā sistemā newareja tift eeslehgta un tamdehl to isahrdija.*) Protams, ka šchi jaunuszeltā atšinu pašāule ari naw muhšchiga un winaš pašchums ar laitu israhdas pašchauru, jo naw nošakamas robesčas, ne gals zilwezes materialās un garigās kulturaš attihstibai.

„Katra sinatne zetas šahšumā no dšihwes wajadšibam“ — šchos wahrduš šaka newiš wehšturiske materialisti Maršks un Engelšs ween, bet ari jaunlaiku leelakais dabas sinatneekš (E. Machs.***) Tam, pro-

*) Cf. Очерки по философии марксизма, СПб., 1908 г., 38. Iapp. (Базаровъ, Мистицизмъ и реализмъ нашего времени.)

**) E. Mach, Die Mechanik in ihrer Entwicklung, Leipzig, 1883, 475. Iapp.)

tams, nedrihtst peekriht M. Walters, un tas nahf ar saweem „pehtijumeem“ klajâ: „Matematikas sahkumu aplahj tumšiba: waj winas izšelfchanas iškaidrojama ekonomiskam wajadsibam jeb waj winas pirmee dihgli ir instinkta dabas, par to matematikas wehsturneekt (kahdi tad?) ir daschadâs domâs“ (Latweeschu kritika, 34. lapp.). Wispirms jajautâ: ko pehz Waltera sajehgas te nosihmê wahrdi „ekonomiskas wajadsibas“ un „instinkta daba“? Waj winsch domâ, ka te ir kahda pretruna un ka instinktiwas nojautas (t. i. no apšinas wehl nesaprastas un neanalifetas) un instinktiwa rihtofchanas (t. i. tahda, kas škaidri neapšwer šakaru starp sinamu darbibu un winas izšeltâm šekam) naw biologiski zaur materialeem apšahkeem pamatotas un nešaklan ar indiwida dšihwes praktiskâm wajadsibam? Un kas uš to „tumšibu“ par matematikas sahkumu atteezas, tad par to tilkab wispahrejas kulturâs, kâ ari špezialo matematisko sinatru wehsturneekti šen škaidribâ, ka matematika zehlfusês un attihstijusês no zilwezes praktiskâm dšihwes wajadsibam, no preekšchetu škaitišchanas, no liniju, išplatijumu un wolumu mehrišchanas. Weidsot ari Walterim japeekahpjâs (glušchi weenkahrschi tamdehl, ka ari Defewskis tâ šaka un dara), ka uš matematikas attihstibu „ekonomiskas wejadšibas nenoleebjami sinamâ mehrâ darijuschas ešpaidu“, bet tad winsch atkal sahf stihwetees, ka ekonomiskais ešpajds ešot „pats neezigakais“ un ka matematikas attihstibâ galwenâ loma peekrihtot „religiskâm (?) un filozofiskâm dšinam“. Protams, to ar fakteem peerahdit un iškaidrot winsch newar, bet sinatnišku pehtijumu fakti — leetojot wina parasto ehrtu teizeenu — „naw te no tik leela šwara“, kâ wina škatâs deflamazijas par wehsturiskâ materialisma nederigumu.

1878. gadâ Engelfs par matematiku rakstija šchahdi: „Tihrâ matematikâ prahts nebuht nenodarbojas tikai ar pašcha rabitâm formulam un simboleem. Zehdšeeni par škaitleem un figuram naw netur zitur nenti, kâ no realâs ihštenibas. Dešmit pirkti, pee kureem zilweki mahzijâs škaitit un tâ tad išdarit pirmo arimetisko operaziju, ir wišs kas zits, tikai ne prahta brihws darinajums. Pee škaitišchanas peeder netikween škaitamee preekšcheti, bet ari jau špehja pee šcho preekšchetu apluhkofchanas atzeltees nost (abstrahet) no wišâm winau pahrejâm ihpahšibam, iškemot tikai winau škaitu — un šchi špehja ir ilgâs wehsturiskas, empiriskas attihstibas rezultats. Kâ zehdšeens „škaitlis“, tâ ari zehdšeens „figura“ ir nenti tikai no ahrpajaules, newis zehlfuschees galwâ no tihras domâšchanas. Wajadsjeja buht tahdeem preekšcheteem, kureem bij šaws weids un kuru weidus šawâ

starpā šalīhdsinaja, lihdj wareja usnahkt us jehdseenu „figura“. Tihrās matematikas preekschmets ir konkretās pasaules telpiskās formas un daudsuma atteezibas — tā tad loti reāla weela. Kā šči weela parahdas wišai abstraktā formā, tas tikai pawiršči war aišfegt wīnas izjelšchanos no ahrpasaules. Un ari ščheetamā matematiško leelumu atwafinaschana weenu no otra nepeerahda, ka šchee jehdseeni zehluschees a priori, bet ka tee stahw razioneļā šakarā. Lihdj wareja nahkt us jehdseenu, ka zilindra forma atwafinama greeščot tšhetrstuhri ap weenu no šawām pusem, wjadseja ispehtit sinamu škaitu konketru tšhetrstuhru un zilindru, kaut ari zit nepilnigā formā. Kā wišas zitas sinatnes, tā ari matematika zehlusēs no zilweku wjadšibam: no jemes un trauku šatura mehriščanas, no laika škaitiščanas un mehanikas.“*)

Un 1906. gadā Mačš ar šaweem pehtijumeem apstiprina Engelsa šlehdseenus: „Škaitus loti beesči apsihmē kā „zilweka gara patwafīgus darinajumus“. Šči zilweka gara apbriņnoschana, kas te išfakas, ir loti dabiski šaprotama, luhkojotees us aritmetikas gatawo, imposanto buhwi. Bet ščo darinajumu šaprašchana teel daudj wairak weizinata, ja ispehta wīnu instinktiwos šahlumus un nem wehrā apstahklus, kas radija wjadšibu pehz šcheem darinajumeem... Satikšme un tirdsneeziba, pirkščana un pahrdoščana praša aritmetikas attihstību!“ Tahtak Mačš peewed pirmos škaitamos šauliaus (abacus, freemu счеты) pee romeescheem un kineescheem, kas primitiwo škaitiščanu leeliškā mehrā atweegloja, tāpat ari arabeesču (indeesču) škaitli un desmitu sistēma. Mačš turpina: „Materialai apkahrtnei tā tad nepawīšam naw tik maš dafas pee aritmetiško jehdseenu attihstiščanās, kā to dajchreij peenem. Ja filiškee peedšihwojumi nemahzitu, ka efektē ekwivalentu, negrošigu pastahwigu leetu daudšiba, ja biologiskā wjadšiba nespeestu tās aptwert grupās, tad škaitiščanai nebuhtu mehrka un nošihmes. Ja direkta škaitiščana leelatu škaitlu noteiščanai neišrahditos par praktiski neespehjamu laika un darba tehriņa dehl, tad nebuhtu ušpeedušchees rehkinaščanas — t. i. neteesčas škaitiščanas — atradumi. Ar direkto škaitiščanu mehš konstatejam tikai to, kas faktiski konketri dots. Tā ka rehkinaščana ir tikai indirekta škaitiščana, tad zaur to ištēnibā mehš neka jauna nedabujam sinat par konketro pašauli, kas nebuhtu šašneefsams ari zaur direkto škaitiščanu.

*) Engels. Dührings Umwälzung der Wissenschaft, fünfte Auflage. Stuttgart, 1905, 25.—26. lapp. Šchis grahmatas pirmais išbewums išnahza 1878. gadā.

Nā lai matemātika rakstītu à priori dabai preekščā litumus, tur tai tatschu jaaprobeshojas ar to, tā — isleetojot peedsihwojumus par rehkinataja pascha kahrtoščanas darbibu — peerahdit rehķina gala isnahkuma šastaneshanu ar wina šahkuma (isejas) dateem?... Aritmetikas weenkahršchee šahkumi attihstijušchees praktiskās dšihwes deestā. Tahkati panahkumi radās tad, kad aritmetika teef par sewišķķu dšihwes darbu. Kam jo beeschi gadas isdarit weenadas rehķinu operazijas, tās sewišķķi tiks weedinats uš to — rehķinu operazijas padarit weenkahrščakas un ihšakas. Tā isželas algebra, kuras wispahrejee simboli neapsihmē kahbus sewišķķus škaitlus, bet kura šawukahrt wešribu greešč uš operaziju formu. Ta isščķir uš weenrei wisaš pehž šawas formas šastanosčas operazijas un tā alleelas wehltikai pahri atlikušo darba dalu isrehķinat ar atsewiščķeem škaitkeem.***) Tā teef nu ar algebraisko sihmju palihdsibu leeliskā mehrā atweeglinata žilweļu gara darbiba pee rehķinaschanas, jo šchahdā zela nedaudsu minutu laikā teef isdaritas tahdas rehķinaschanas operazijas, tur nepeetktu wiš žilweļa muhšchs, ja tās gribetu iswest galā ar teefķu škaitišchanu. Bet pee šchahdeem šafneegumeem matemātika nonahža tikai pehž ilga attihstibas zela, kad žilweze jau bij eeguwiše plaščus peedsihwojumu un atšiku krahjumus un tad — šakarā ar zitu šinatru attihstibu — praktiskās dšihwes wajadsibas (newis kahdas „religiškas un filosofiškas dšikas“!) špeestin špeeda atrast it weenkahršču, it ekonomišku un tomehr it aptverošču rehķinaschanas metodi.**)

Kahdā tahlakā nodalā („Zur Psychologie und natürlichen Entwicklung der Geometrie“) Mačš apškata geometrijaš isželščanos un attihstišchanos. Wiščš aprahda, ka geometriju radijuse newis nodarboschanās ar idealu matemātisku konstrukciju objekteem, bet praktiskās intreses par fišisko ķermenu telpiškām atteezibam un sewišķķi par wianu materialām ihpaščibam, ka pirmee wolumu mehrijumi laikam notišķi ar isdoboeteem mehreem preekšč augleem un šķķidram weelam. Tāpat ari isplatijumu nowehrteščana pehž derigu waj baribas augu

*) St. Mač, Erkenntnis und Irrtum, * (Zahl und Maß), 327.—330. lapp.

**) Žil nepilnigi un negatawi wehļ bij algebras šahkumi pee indeeščķeem (Walters atkal apgalwo: „pahršteidsošča attihstiba!“), kuri pat neprata leetot matemātikas sihmes + un —, tā algebra wehļat zaur arabeesķeem pahrnahža uš Ēiropu un 17. gadušimteni zaur Dekarti, Ņutonu un Leibnižu tika par „augštās matemātikas“ šinatni, — par to minets ari Teilora (Taylor) „Antropologijā“, (latwišķi tulkojums isnahžis Derigu Grahm. Nodalas awgahšeenā, 1904. g.), III. dalā, 14.—15. lapp. Nodalā „Sinatne“ III. dalā šneedš daudš šaktu par šinalnes attihstibu.

daudsuma, pehz issehtās sehklas wairuma, daschreij ari pehz darba daudsuma, zif prasija lauka apstrahdaschana. Weena isplatijuma ismehrischana zaur otru te radās jo weegli, ja blakus atradās lihdsiga leeluma un lihdsiga isstata lauki. Deelu attahstumu nowehroschana tifa skaitita pehz deenu zekojumeem, pehz stundu gahjeena u. t. t., — tā tad par mehrauklu teef nemis laika un darba puhlu ilgums. Zitadi garums tifa mehrits wairakfahrt leefot weenu pee otras kahju, rōku eltoni, mehrijamo speeki waj kehdi, tā ka te ihsti nemot bij wolumu mehrischana, jo mehrits tifa ar lihdsigu kermenu isskaitischanu. Pirnee geometriskee jehdseeni radās nemekleti un nejauschji zaur praktisku darbu waj amatneezibas nowehrojumeem: tā peem. meschonu ziltis isstrahda wifadus pinumus, kur tās, tāpat kā pee saweem simejumeem un isrobojumeem, galwenā kahrtā leeto ornamentalus motiwus, fastahwoschus no weentahrischalām geometriskām formam. Te loti weegli wारेja rastees nowehrojumi par geometrisko figuru (trijstuhri, par lelogramu) un wianu lenku ihpaschibam; schee nowehrojumi nekahdā sinā newareja palikt sweschi afireeschu, egipteeschu, kineeschu, greeku u. z. afmenu kalejeem, muhrneekem un podneekem, ja teem is weenadu formu un daschadu krahstu afmeneem nahzās fastahdit mojaiwu waj nobruget kahdu laukumu (Euklida teorema par paralelām linijam wारेja tift atrasta ar lihdsiga leeluma un lihdsigas formas trijstuhru afmeneem brucejot. *) Wispahrim — šaka Nachs — „asi noteikta

*) „Nehs nedrihtstam domat, ka weentahrschā geometrija tikuse atrasta un usstahdita definiziju, aksiomu un logisku peerahbijumu zelā. kā tas islikts Euklida grahmatā. Geometrijas pirnee schstumi sehntinām isstrahdasjās semes mehritaju, muhrneeku, namdaru un stroderu praktiskā, isdeenischā darbā“, šaka Teilors (Antropologija, III., 12. lapp.). Kā te nu paleef, Waltera fgs. ar „religiskām un filosofiskām dšinām“? Teilors pat Pitagoram negriw atstahst sinamās teoremas atradeja slawu, ka trijstuhra hipotenusas kwadrats lihdsinas abu katetu kwadratu sumai, jo — pehz wina domam — to „nebij gruhiti atrast kautzil attapigam eelu brucetajam waj muhrneekam, kuri strahdā ar ischetekantaineem afmeneem, keegekeem waj daskineem“ (13. lapp.). — Te waretu wehl peeweit kahdu jaktu is astronomia Keplera biograffijas, kā taišni praktiskās dšihwes peemehri eerosina teoretisku pehtischanu. Vinzā dšihwojot Keplers reis redseja, ka kahds wišna tirgotajs muzinu šatura leelumu ismehrija ar weentahrschu dšelis rihtsi. Schahds mehrischanas weids eintreseja Kepleru un wišsch uf šcha eerosinajuma pamata isšakihra daschus jo gruhitus ušdewumus is augstakās stereometrijas. Keplers pehz tam raksta: „Waj pehz tam wehl ir eespehjams nollegt, ka pate daba teefchi, bes kahdas prahzneezibas, war eemahzit geometriju, kā wina to eemahzija muzineekeem, kas rihtojas tikai pehz azumehra un pehz sawa estetiskā instinkta un kas tomehr isdomajuschji formu.

robešča starp geometrisko jehdseenu instinktiweem, amatneeziskem un finatniškem eegumumeem newar tikt wilka. War gan saziit, ka lihds ar fainneezisko usdewumu dalischanu, tad sahkās nodarbošchanās ar fewisškem objekteem, sinaschanu instinktiwā eeguhšhana teel atbihdita atpatal un sahkās finatnišku atsinu peesawinašchanās amatneezibas zela. Za beidsot mehrischanā pate teel pār mehrki, tad ari safariba starp atfewisškām mehrischanās operacijām manto stipru ekonomisku intresi un mehš nonahkam geometrijas finatniškās attihstibas periodā." (Erkenntnis und Irrtum, 372. lapp.)

Bet ari palekot par „tihru finatni“ matematika, protams, nefad newar pahrrant jawus safarus ar praktisko dšihwi, jo ta ir weens no zilwezes stiprašem un ašateem eerotschem tagadejās rašhošchanās tehnikā (peem. maščinu industrijā, buhweezibā, satikšmes zeku tehnikā u. t. t.). Kautiškis šaka: „Sem finama laikmeta tehniskem apstahleem naw jašaprot tikai wina darba rihki un maščinās. Šimijas modernās pehlišchanās metodes un modernā matematika ir tagadejās tehnikas neatnemamas saštahwdalas. Šai pamehgina ušbuhwet twaikoni waj dšelszela tiltu beš matematikas. Beš matematikas kapitalistiskā šabeedriba naw eespehšama. Matematikas tagadejais šahwollis peeder tāpat pee pašahwošhās šabeedribas, šā tagadejās maščinu tehnikas waj pašales tirdšneezibas šahwollis. Wišs tās šahw uš wišzeeshato weens ar otru šakarā.“*)

Te tuwat janofšaidro šahds kluhdains pahrratums, kurā šapinas daudši, kas dabas šinatnes (matematiku, mehaniku, ķimiju, fišiku, astronomiju) griš išdalit ahrā no rašhošchanās tehnikas kopšafara un eerindot tās tihro ideologisko dokrinu nodalā. Za mehš sem plašhā un šarešgītā jehdšeeņa „rašhošchanās špehti“ šaprotam dabu ar winaš bagatibām + zilweku un wina šabeedriškā darba formas + darba rihkus un tehnisko paehmeenu kopibu, ar šahdeem zilweks išmanto dabas bagatibas un šalpina dabas špehtus — tad mehš redšam, ka pee šcheem „tehniskem paehmeeneem“ katrā šinā peeder šairrešejais „šinibas attihstibas un winaš tehnologiškās išlee-tošchanās pašahpeens“. Tehnologijā atšahjas zilweka atirwās atteezibas pret dabu (Maršs): te parahdas, žik šahlu zilweks neween dabu pašihst, bet ari to pahrwalda un šalpina šaweem mehrkeem.

wišnoderigatu pareijai išmehrišchanai.* Št. Предтеченский, Кеплеръ, изд. Павленкова, 63.—64. lapp.

*) Št. Neue Zeit, 1897, I. Bd., 234. lapp.

Prattiskās dabas zinātnes, tehniskie atradumi un izgudrojumi tā tad — pēc Marša terminoloģijas — peeder pēc jābeedribas „realā pamata” (bāsis), nēwis pēc winas „usbuhwes”, — te mums ir darišchana ar raschoschanas tehniku, nēwis ar winas ideoloģiju, t. i. ar raschoschanas atteezibu atspogulojumu weenas waj otras schēiras apsinā (kā peem. jābeedriškās zinātnēs). Katras atšewišchās tehniskās zinātnes attihstibu mehš waram ispehtit tikai šakarā ar wīšas raschoschanas tehnikas attihstibu. „Sinams panahkums weenā tehnikas un zinātnes laukā dara eespehjamus panahkumus winas zitos laukos. Bet schahda progresa dšinejs spēhks ir schēiras waja dšibas. Katreij majakais ir weena schēira, preesch kuras darba rihtu uslaboschana nosihmē dšihwes apstahku uslaboschānu. Šcho nemitigo schēiras wajadsibu apmeerinaschana pastahw tehnisko apstahku pahrgrosišchānā, kuri tad šawās tahlatās šelās spēh pahrgrofit schēiru atteezibas un jābeedriško „usbuhwi”.*)

Kreewu marksišts Bogdanows iškatas schahdi: „Katrš zinātniškš progressš šahlas tehnisko nowehrojumu un peeredšejumu šferā, kur zilwešš stahw teeschās atteezibās pret dabu. Schahdi tehniski peeredšejumi un eeguwumi ir weenadā mehrā tišpat peeredšejumi darbnizā, šabrikā, lauku darbos, — kā ari peeredšejumi laboratorijā, fišikas kabinetā, obserwatorijā, geoloģiškos iškakumos, dabas zinātnēeku šawahktu stahdu un šakertu putnu kolekcijās. Ka teeschee mehrki te ir dāschadi, tas nekahdi negroša pašchu darbības weidu (tipu), kuršch tišlab te, kā tur ir glušchi weens un tas patš — proti, teeschā zihna ar dabu. Tāpehž zinātniškš-tehniškās atšinas (peeredšejumi) nebuht wehl naw „ideoloģiškās” atšinas — ideoloģija te šahlas tikai ar jeh dšee neem, kas teek raditi us tehnisko atšinu pamata. Un kad peem. Kiri (Curies) šawā zinātniškā darbībā atrada radiju, kura isleetoschana laikam pahrgrojis plašchās šozialās tehnikas nošares, tad wini to panahza nēwis tihrās domāschanas ideoloģiškā, bet weelu anališes tehniškā zelā. Ne šimiskā anališe, ne ari špektrālā anališe naw ideoloģiškš prozēš, bet gan tehniškš prozēš. . . Zinātniškš-tehniškš eksperimenti atšchēiras no išbeenišchki-tehniškšem nowehrojumeem tikai zaur to, ka te pehž šinamas sistemas un pehž eepreeschēja plana teek išlāšiti apstahkti, šahdos šcheem eksperimenteem janorišinas.”**)

*) Št. Fišler, Materialištische Geschichtsauffassung und Mathematik, Neue Zeit, 1905, II Bd., 226. Iapp.

**) Št. Богдановъ, Эмпириомонизмъ, кн. III, СПб., 1906. 66 lišbj 67. Iapp.

Ja mehš eegaumejam šho domu, ka ekštās dabas sinatnes peeder pee šabeebriskās raščoššanas tehnikas, tad daudsi pārpratumu šhini jautajumā ijsuhd pašči no šewis, tad šaplof newajadšigee frašču burbuki, ka sinatniškeem atradumeem un iģudrojumeem (peem. mekaniķā, ķimijā u. z.) ešot eespaids uš praktiķo šaimneeziķo dšihwi. Kā lai teem nebuhu „eespaids“, kā lai tee newiritu uš preeķšču raščoššanas tehniku, ja tee pašči ir šchis tehnikas šastahwdata! Te naw un newar buht nekahda starpiba, waj peem. Ķimista laboratorija atrodas politehnikas institutā jeb ta eerihkota kahdā kapitalistiķā leelruhpneezibas ušnehmumā, jo tikpat te, kā tur ta darbojas praktiķlās dšihwes deeneštā. Nemas newar tatschu atščķirt tihri teoretišķo sinatni no winas praktiķteem ijmehģinajumeem un iķleetojumeem. Kā lai peem. nošata: kas bij Arhimeds klasiķkā šenatnē un Leonardo da Wintšči renešansja laimētā, waj atkal trwaiķa maščinas iģudrotajs Uatts 18. gadušimterā beigās — teoretišķi pehtneeki waj praktišķi tehniki? Un waj Markoni un Zepelinu zeen. Waltera lģs atķauj peesķaitit pee „sinatnu wihreem“ jeb nē?

Wehšturiķkā materiališma peekritejeem, protams, ne prahtā nenahķ noleegt teoretišķlās pehtiššanas nošihmi, un tamdehķ tahbi ļaušini, kā M. Walters, war atštaht mahjās šawus paštarojumus par „zilweķu neapmeerinamā prahta zihau“, par wina „pehtiššanas dšinam“ u. t. t. To wehšturiķtee materiališti sin pašči it labi, ka sinatnes attihštiba nenoteek automatiķti, beš zilweķu intelekta liħdšdarbibas, bet tee aprahda, ka šho pehtiššanas dšinā eerošina un wirša praktišķā dšihwe wišā winas kopibā. Un ja mehš šakam, ka „praktišķlās dšihwes wajadšibas“ radija sinatniķkus iģudrojumus un atradumus, tad ar to, protams, mehš nedomajam teikt, ka katrs pehtneeks darbojas tikai tamdehķ, lai ar šaweem atradumeem šapelnitu naudu (ķaut gan Edisonš uš šaweem iģudrojumeem iķnehma patentu, ķaut gan Zepelina un Raita gaisa lugi teek šmagi šamalšati no walšis liħdšķeem, ķaut gan no kapitaliķtu dotām šumam teek šarihķotas sinatniķķas ekšpediģijas uš Widus-Ūritu waj polareem apgabaleem u. t. t.). Peewediģim te Ūautišta wahrduš: „Gars eekustina un dšen šabeebribu, tikai newiš kā ekonomišķo atteeģibu ķungs, bet kā wiau ķalps. Tās (t. i. ekonomišķlās atteeģibas) šahda winam uš dewumus, ķurus tam ķatŗeiģ jaiščķir; tās ari winam dod liħdšķķkus šho ušdewumu iščķiršanasai. Un tapeģz ari winas (ekonomišķlās atteeģibas) nošata rezultatus, ķahdus zilweķa gars sem doteem wehšturiķteem apštahķteem

war fašneegt un kaħduš tam wajag fašneegt.“*) Tas ir diametrali pretejs ušflats „špilgtam“ apgalwojumam, ka „šiniba dewa pašaulei jaunu špeħtu un jaunu weħtūres laifmetu, jaunūs apstahklus un jaunu šabeedribu“ (Watw. Kriřka, 53. lapp.)

Peegreešifimees tagad konkreteem fakteem iš sinatnu weħtūres un aemšim peemeħra deħl tahdu sinatni. Ķā astronomiju, kuronij pa-wiršchu azu ujmēteena waretu liktees, Ķā starp šchis sinaines attihstibu un Ķātra laifmeta ekonomiku nepastahw nekahdi tuwaki zehloniški fakari. Marķšs kaħdā peešimē (Kapital, I, 478. lapp.), dibinotees uš Kivjē (Cuvier) šata, Ķā nepezeeschamiba apreħšinat Nilupes pluhdu perio-dus radija Egiptes astronomiju un lihdi ar to preesteru Ķātes fun-dsibu, Ķāš wadija un riħfoja šemkopibu (agrikulturu). To nu M. Walters šparojas apgaħst, un wiwšch loti lepns uš to, Ķā tas wiwam ešot ari išdewees. Meħs te ešam špeesti mašleet pakawetees pee šchi defadentu atsihta egiptologa un astrologa „kristalkaidrās šiniškas metodes“. Wiwšch eesahł ar kategorišku paweħstijunu, Ķā — peħz „jaunakeem peħtijumeem“ — ešot jašchaubās, waj astronomišķās sinat-nes šahkumi jel maš mellejami Egiptē un waj tā neešot pahrwešta uš tureeni no Mesopotamijas. Ķāš tee par tahdeem „jaunakeem peħti-jumeem“, uš kaħdeem fakteem tad dibinas šchahda hipoteša, kaħdi sinatnu wiħri to uštur špeħkā, — Ķāš nu peħz tahdeem neswarigeem neekeem ees taujat! Tad nahł dšildomigs praħtojums, waj astrono-mija naw wispahrim jaunaka par astrologiju (tas atgahdina šawā šinā striħdu, Ķāš pirmał bijis pašaulē: wišta waj ola?), un ar „jaunako peħtijumu“ palihdsibu M. Walters tuhli iššchir, Ķā astrologijai dodama preešchrofa. Tahlak atkal šchee pašchi „jaunakee peħtijumi“ peerahdot, Ķā astrologija uš Egipti pahrnahkuse no babiloneešcheem, un tamideħt ešot japeenam, Ķā šenee egipteeschi nemaš neešot til tahku jau tikušchi astronomijā, Ķā to agral domaja. Un tapeħz Marķja ušflats, Ķā astronomija Egiptē zehlušes šem praktišķās dšihwes wajadsibu eespaida, „paleeł bej atbalsta!“ Žit „špilgti“ tomehr tahds Walters prot pee-

*) St. „Neue Zeit“, 1897, I, 231. lapp. Remaru palitt neatšimejis šchahdu raksturigu šihkumu: Delewitiš šcho žitatu pahrulkojis mašleet Ķahdaini (tas šata: „wini“ — tas biħtu „liħdsekti“? — nošata rezultatus, kaħduš žilweka gars“ u. t. l.) un uš mata šchi pate Ķahda atkahrojas Dr. M. Waltera šinat-nišķā darbā. Deescham mištišķs gadijums!)

rahdit: ne ar wahrdu winsch neaisnem paschu jautajumu (t. i. šakaru starp Nilupes pluhdu periodeem un swaigšchou nowehrojumeem), eeminas fautko par astrologiju un tad pašlubina, ka „jaunatee pehtijumi“ Marksa domas apgahšhot. Was für ein Fagke! ka berlineets teiftu, bet daschu naiwaku latweeschu lasitaju Walters ar šawu „jaunatee pehtijumu“ fraši un ar daschadeem nesakarigeem un kluhdaineem zitateem prot šabaidit ka ar grabošchu puhšli. Bet šcharlataniška leelmutiba un sinama pirkstu isweiziba wehl nebuht naw sinatniška argumentazija. *)

War teift, ka astronomija isniruse no Nilupes pluhdeem. Ka sinams, Egiptes semkopiba, winas pasakainā rāšcha pilnigi atkarajas no Nilupes, kuras uhdeni pahrluhstot noklahj semi ar ahrfahrteji augligu duhan fahrtu; tropiškās leetus gahšes Abisinijas kalns šakalo Baltā Nilā mineralu dalas un no „Gafelu upju“ purwainā referwuara straume nes few lihds puhstoschu augu atleelas (tā fautko sedd). No Nilupes pluhdu stahwokka — it fewiškhi kamehr apuhdenošchana wehl nebij regulēta zaur zilweku šabeedriško darbu, zaur kanaleem, dambjeem un šluhšcham — atkarajas wišas Egiptes lab-

*) Teesa, M. Walters šķeetas atšauzamees uš Franza Bolla „Sphaera“ Leipzig, 1903, bet ta nemaš uš šcho jautajumu neatteezas. Bolla darbā nemaš naw runas par astronomijas šakumeem Egiptē: winsch publiže un kometē daschus jaunatrashtus greeku astrologiškus tekstus par šenatnes swaigšchou bildem. Wina grahmata, ka winsch pats šaka, ir tikai pehtijumu materials „par swaigšchou bilšchu wešturi — un tikai otrā linijā par astrologijas wešturi“ (st. Sphaera, Wort, 7. lapp.). Winsch pahris weatās (190. un 372. lapp.) gan ijmēt teizeenus, ka astrologija šenā Egiptē bijuše nepašhtama un ka ta pahre- nesta uš tureenti no Babilonas (zīt tablu šchai hipotejai pamats, par to warēs špreest tikai špezialisti), bet winsch ari šaka, ka egipteišchu astrologija, pehz šawa eekščeja šatura, esot patšahwiga (373. lapp.). Domehr runa te ir tikai par astrologiju, newis par astronomiju (weem. par Nilupi un par Sirija usreete- šchanu te nestahw ne wahrda). Bolls griid ušwehrt, ka astrologu tradizijas pehti- šchanā tāpat isleetojamas, ka astronomijas sinatniške šakumi, un šchahdā šakārā winsch ari šaka, ka astrologija warbuht wezata par astronomiju. Bet turpat winsch peebilšt, ka tas šausnem cum grano salis (t. i. ar šinamu šchambu eerobeichoju meem) un turpina: „Newis pahrshteidšigi šlehdšeeni no tikai pa pusei pašhtameem šakteem war mums daret, bet weenigi materiala wišpušiga šagatawošchana un ispeht- iškšana“ (Durchbringung). Sphaera, 461. lapp. Tahda ir Dr. M. Waltera atšautšchanās uš sinatniškām autoritatem un „jaunateem pehtijumeem“. Žeb šchi nešaprašchana isštaidrojama ar to, ka Bolla grahmata waj katrā lappuše nāht preekšhā greeku teksti, un Dr. M. Walters (tāpat ka Heines apšcedatais Mašmans!) tatišchu greekiški neprot? „Fremdwörter blieben ihm immer fremd. Grie- chisch zumal und Lateinisch...“

flahjiba: ne welta tautas šenà himna flawè Nilu, ka winas uhdeneem zekotees „wiša seme pildas gawilem, katra dšihwiba preezajas, katra buhne šanem šawu baribu, katraš sobš šadrupina to“.) Bet ari draudošču poštu šlešpa šewi šwehtà upe: pahraš par mehru ušpluštót ta wareja šemi padarit par purwainu mušlaju, waj atkal, plušdeem wajadšigo augstumu neatšneedsot, rašča newareja išdotees un druwu šakumam bij janokalst par tukšneš. Nilupes ušplušdi šaklas weenmehr ap 10. juniju un ilgst lihšs oktobra widum, kad tee šaht atkal krist; šcho laiku nu wajadšēja ruhpiši wehrà nemt un zenstees jau eepreeššči iššinat, jo pehž ta bij jarihštojšs wišai Egiptes šaim-neeziškai dšihwei. Šau agrà šenatnè tika nowehrots, ka katreiš pirms ušplušdu šakluma rihta aušmà pee debešim parahdas špošča Širija šwaigsne (tamdehl, ka ta tiš uštizami šargaja egipteesču likteni, ta mantoja ari wahrdu „šuna šwaigsne“). Egiptes preešteri bij tanis domàs, ka šchi šwaigsne ir Nilupes plušdu zehlonis, un wehriši pehž winas ušleškššanas luštojšotees, tee atrada, ka ta atšahrojšs apmehram it pehž 365 deenam. Te bij šaklums pašahwigeem šistematiškum šwaigsčau nowehrojumeem, šur egipteesči šašneedsa dešgan plaščas astronomiškās šinaššanas: wini prata jau astronomiško gadu apreškšinat uš 365 deenam un 6 štundam, wini šadalija šwaigsčauoto debešš 36 dekanos un regulari atšihmeja šwaigsčau šahwoški šewišškàs tabulàs, wini dešgan pareiši išmehrija šemes meridišanu un teem bij jau jehdšeens par šemes šferiško weibu u. t. t. Šchee astronomiške nowehrojumi Egiptè radàs šem praktiškàs, ekonošišškàs dšihwes wajadšibu eepaida, tāpat kà milšige apušdenoššanas darbi špeeda egipteesčus šašneegt tiš leelus panahšumus matematiškà un mešanikà (peem. wiau warenàs bušwes, rešerwuari, kanali u. ž.).**)

Egiptes astronomija wešturiškà pagahtnè šahweja šamehrà uš jo augštas pašahpes, bet ar to nebuht naw teiktš, ka astronomijas šaklumi nebuhtu ušejami ari pee žitàm tautam. Tee radàs wišur, šur ween žilwekus uš šwaigsčau nowehroššanu šlubinaja dšihwes praktiškàs wajadšibas (tà peem. pee nomadu žitim, šur tukšnešču klajumos šwaigsnes nakti wareja noderet par weenigeem žela rahdi-

*) L. Metschnikoff, La civilisation et les grands fleuves historiques. Paris, 1889, 216. lapp.

**) Šal. Mädlér, Gešichte der Himmelskunde, Braunschweig, 1873, I. Bd., 27.—34. lapp., ari Максудовъ, Исторія древняго Востока, СПб., 1905 г., т. I, 222.—232. lapp.

tajeem), bet astronomijas attihstibu ņewiŭŭki ņekmeja ņemkopiba leelo upju lihdsenumos (Ķinā, Indijā, Babilonā), kur bij no wiŭleelata ņwara eepreeņŭ ņinat upluhdu laika eestahņchanos. Tas ņewiŭŭki ņakams par ņeno Ķaldeju (pee Ķifrata un Tigris eetekam), kur geografiņŭee apstahŭki un lihds ar to zilweku zihna ar dabu gandrihs waj pilnigi ņaņkaneja ar Nilupes kraŭtu ņemi un kur tamdehl ņaim-neeziŭki-ņabeedriŭkā attihstiba galwenos wilzeenos noriņinajās waj gluŭŭhi paraleli ar Ķiptes ņeno wehsturi. Ari astronomija te bij tahdā pat augstā zeenā kā Ķiptē un wiņas ņaņneegumi te bij pat wehl leelaki. Te meerigā Ķaldejā — ņaka tahdā weetā Meŭŭŭŭnikows — ņastopam wairakŭstahwu obŭerwatorijas, tiŭ lihdsigās Ķiptes archaiŭŭkām pira- midem, no kuru augŭŭeenes jau ņenņenos laikos karaki-astrologi iŭtaujaja debesis, pehtija ŭwaisŭŭhau zelus, nodarbojās ar astro- nomisŭeem aprehŭneem, zensŭhotees „ņawu pawalŭŭtneeku labā eeŭpee- ŭtees upju noŭlehpumos“ (La civilisation et les grands fleuves, 251. lapp.).

Bet waj astrologija naw bijuŭe aŭtrat paŭaulē neŭā astro- nomija? Tas ir leeks jautajums, jo tās abas ir ņawā ņinā dwihau behrni. „Ķatra ņinatne ņahŭas raganu kurnā“, ņaka Maŭŭs, t. i. wiŭi leetderigee ņinatniŭŭee nowehrojumi ir zilwezes wehsturē apnemti no wiŭadeem tumŭŭŭeem mahneem, kurus tiŭkai pamaŭam iŭklihdina wehlata ņinatnes attihstiba. Ķamehr zilweks nepahrwalda wehl dabu un neprot wehl peeteekosŭhā mehrā kalpinat dabas ņpehlus ņawā labā, tam wa- jaga iŭliŭtees, ka to wiņa dŭŭŭwē un darbā iŭ brihdi un iŭ uŭ ŭoka apstahj pahrdabiŭŭas, noŭlehpumainas waras, kuru ņpehŭs neŭaŭihdsi- nami augstaks un leelaks par zilweka gribu. ņŭhi praktiŭŭi-techniŭkā newariba un ar to ņaistitā paŭiwā paŭaules ņajuhŭa zilwezi logiŭki weda pee a n i m i ŭ m a, kur leetu parahdibās un pahrgrosibās neredŭeja wiŭi ņiŭkaliŭŭi-mechaniŭŭu waj bio-ŭimiŭŭu zehlonu ņakaribu, bet ņŭhita dar- bojamees neredŭamus, pahrdabiŭŭus garus un deemus, kurus zilweki neŭpehja pahrwaret aktiwā zihnā un kuru ņŭehlastibu tee tamdehl zereja eeguht ar luhgŭŭchanam, upureem un burwibam. Animiŭŭms bij neŭikween pirmatnejo zilweku religija un poeŭija, bet ari wiņa „ņinatne“, kas, peemehrojotees zilwezes primitiwai attihstibas paŭahpei, aptwehra un iŭŭklaidroja ahrpaŭaules parahdibas ņinamā ņakaribā un ņaprotamā gleŭnā. No ņŭeem animiŭŭiŭŭeem mahneem zilweku tiŭkai pamaŭam atŭwabina wiņa praktiŭŭā darbiba, wiņa lihds ar raŭŭŭoŭŭchanas tech- niŭkas attihstibu augosŭhā ņabeedriŭkā wara, bet wehl ilgi jo ilgi ņinatniŭŭas atŭinas jauzās weenkopus ar wiŭadām miŭtiŭkām waj teolo-

giffam peedewam (peem. kimija ar alkimiju, matematika ar kabalistiku [ziparu un burtu magiju], astronomija ar astrologiju).*)

Tā nahzās ari, ka pirmee astronomiskee nowehrojumi bij tihti astrologiskās miglās plihwurā. Senās tautas wehroja un pehtija swaigšchau zelūs netikween tamdeht, lai ismehritu laiku un laika sprihschus, tā ari lai jawos zelojumos pehz swaigšnem noteiktu geografiskās weetas stahwofli, bet swaigšchotās debesis tee mekleja ari listena sīhmes, kas nojata zilweku laimi un labklahjibu tagadnē un nahkojnē. Tā fewišchi leelo wehsturiško upju tautas (Egipte un Babilona) redseja, ka rascha un nerascha, sehrgas un slimibas (tā peem. rudeni Sirijam noreetot pastahwigi iszehlās mehra epidemija) atkarajas no gada laiku mainam, ziteem wahrdeem, no debesu spihdektu stahwofla, un it dabisti austrumneeku swaigšchau tukti nahza pee iam, ka swaigšnes sahka usstatit par scho parahdibu zehloweem, par zilweku listena lehmejām. Nā lai tee nebuhtu tizejuschi swaigšnem, kad wehsturiškās pirmaines zilweks jau weenfahrišchu schaudišchanu waj putna lidojumu usluhkoja par deemu gribas paslubinajumu? Un nemšim peem. šeno Egipti: tik brihnischa pehz sawas geografiskās gultnes ir schi Nilupe, tik bagatu swehtibu nes wisai semei winas uhdeni un duhnas, tik neisprotama bij winas peepescho pluhdu un atpluhdu regularā alkahrtošchanās — tā lai egipteeschi nebulu Nilupi usluhkojuschi tā noslehpumainu deewibu un weduschi to šafarā ar muhschigi mirdsoscham debesu swaigšnem? (Tautā bij isplatita teika, ka Nilupe pluhstot lejup no debesim, ka winas uspluhdi fatru gadu zelotees nō Sidas asaru pahrpilditām azim, bet winas „noslehpumu“ aisklahja Saikas plihwuris, un to teizās weenigi sinam faraons). Nilas „noslehpumu“ — winas istekas, winas pluhdu straujumu un winas nesto duhau izzelschanos — ispehtija tikai pag. gadušimtena otrā pusē

*) Machs jawā mekanikas wehsture („Die Mechanik in ihrer Entwicklung“) usskaita wairafus peemehrus, zif leelā mehtrā 16. un 17. gadu šimteni lihds pat Lagranščam (18. gadušimtena otrā pusē) mekanikas sinatni pahrwalda teologiski un mistiski usstati. Tik geniali sinatau wihti tā Nepirs (Nepier) (logaritmu atradejs), Paštals, Leibnizs bij ne masal stingri teologi, tā matematiki; Njutons starp zitu nodarbojās ari ar Zahna parahdišchanās grahmatas iskultoščanu; gaisa pumpja atradejs Serife puhlejās Kopernika sistemu jaskanot ar Sojua brihnumu un istirja jautajumu fur waretu atrastees elles waj debesu miteklis u. t. t. Bet — peesihmē Machs — „teologiskie usstati naw dewušchi mekanikas teoremam winu š a t u r u, bet gan tikai winu isieikšmes n o f r a h j u, jo šchis šaturs tita eeguhšis zaur nowehrojumeem.“ St. Die Mechanik in ihrer Entwicklung, 433. lapp.

finatnišķas, mēspedizijas, kas „mistišķo preesteru murgu weetā lika
skaidru fisisķo-mechaniski formulu par okeana un sinamas geografisķas
apfahrtnes (Afrikas zeetsemes) ņawstarpejo eespaidu“ (Matņutows,
31. lapp.). — Beņ Egiptes astrologija it ņewiņņki tifa peetopta ņenā
Kaldejā, un tam par zehloni bij atkal lihdsigi geografisķi-ekonomisķi
apstahķi, lihdsigas praktisķās dņihwes wajadsibas. Kaldeju astrologu
(astronomu) panahņumus mehs waram iņskaidrot „ar Eifrata un Tigris
uņpluhdu ņawadibam, kas wiņeem darija redņamu debesu neisprotamo
eespaidu uņ upju parahdibam un tā tad ari uņ zilweta un wiņa wina
dņimuma likteni.“ (Meņņhnikows, 259.—260. lapp.)* —
Mehs redņam, ka astrologijas zehloni mellejami toreisējā ņaim-
neezisķi-ņabeedriņkajā eekahrtā, ka „mistiķās, religisķās dņinas“ teeņ
diktetas no waldoņeem praktisķās dņihwes apstahķeem. Ari te weh-
ņturisķā materialisķma metode atklahj mums ņakaru starp katra laisķmeta
ekonomiku un ideologiju: zilwezes wehl wiņai nepeeteekosķi attihņitā
raņhoņchanas tehnika, winas ņabeedriņkā nespeķka apņina iņpausķas
ņchinis ņwaigņņhu bilņchu mahkos un paregojumu blehņās. Glusķi
zitadātām juhtam un domam, nekā kahds ņants, pazehla ņawus ņtatus
uņ ņwaigņņhoto debes ņojumu agrako gaduņimteku zilweti: tee tur
melleja kara un mehra ņihmes, tee tur ņihleja laimigas laulibas un ilgu
muhņchu waj ari nahwes poņtu un pastardeenas tuwumu (kometas!)
Ilgj bij astronomija nesķķirama no astrologijas (wehl Ticho Brahe
un Keplers 16. gaduņimteku beigās nebij ņwabadi no astrologisķeem
aiņspreedumeem), lihds tad tahņatā finatnišķas attihņtibas gaitā ta galigi
nokratija pirmās behrnibas mahntizibas autikus. Bet ziltahku astro-
logija ņekmeja ņwaigņņhu ņinatnes attihņtibu, tas notikās newis uņ
ņihlejumu un paregojumu, bet uņ teeņchu astronomisķu nowehrojumu
pamata: te nebij no ņwara kaldeju astrologu magisķās burwibas,
bet wiku pehtijumi par mehnesķa un planetu kustibam. Teleņkops
aiņdņina horoskopus (t. i. ņwaigņņhu ņahwolka uņņihmejumu zilweta

*) Memņin te kahdu peemehru is kaldeesķu astrologijas. Zeels eespaids uņ
zilweta likteni pehņ kaldeesķu magu domam bij Gu—la ņwaigņnei (muhņu „uhden-
wihram“, Wassermann, водолѣя), kura dewa dņihwibu un ņpeķtu un ņkaitiķās par
ahrstneezibas deeweti, kas mironus ņpehņ uņmodinat. ņahdas ihpaņķibas tai
iita peesķhirtās tamdehl, ka daba pawafari ņahķa atmoņtees tad, kad ņaule taiņni
atradās Gula ņwaigņņhu bilbe, un ka tahdi no ņaules (Ninib) un minetās ņwaigņnes
ņameenoņchanās atkarajās I a u k u r a i ņ a s a u g ņ a n a un eenahņķchanās Kaldejā.
Sal. Xaver Kugler, Entwicklung der babylonischen Planetenkunde, Münster,
1907, 262. lapp.

dsimstot un ar to šaistitos wehrojūmus par zilvēla listeni un raksturu) un astronomijas leele luhsumi Kopernika un Galileja laikmetā — tā mehš to tahtat redsešim — šeto pehž raschošchanas tehnikas leeliskeem eeguwmumeem un atradumeem.)*

Asijas patriarchalām despotu walstim, Egiptei un Babilonai, fabruhtot wehsturiškās kulturās zentrs pahrzelas uš Greeķiju. Senā Helada teef tagad (no 6. gaduštmetna pirms Kr. ds. šahot) par „leelo upju ziwiliszazijas“ mantineezi, ta šanem egipteeschu preesteru un kaldeju magu šakrahtās šinaschanas, šawairo tās ar jaunu alšianu eeguwmumeem un mehgina jau tās šahahrtot par šinatnišku sistemu, par logiski šaškanotu pašaules ušflatu. Šā Greeķija tika par klasiskās filosofijas un klasiskās mahškšlas šemi, to išepehtot mums attal buhs. jaiseet no winas geografiski-ekonomiškā šahwoška, no winas materiālās dšihwes pamateem. Šā šinams, pirmā wehsturiškā laikmetā greeķu šaimneeziškās labllahjibas un garigās kulturās mitelkis bij joneeschu kolonijas Maš-Asijas peekraštē. Ša te taišni wareja atraštees pirmo filosofisko ideju šchuhpulis (joneeschu škola), to — tā jau Šautškis reiš mineja — pats leelakais materialisma pretineešs Alberts Lange špeests iškaidrot materialeem, ekonomiskeem zehloneem. „Tirdšneeziba un politiški šakarari un peeaugošča šinatniška dšina škubinaja Miletas un Ešesas eebšihwotajus uš tahteem zelojumeem, weda tos daudšejadā šakarā ar šwešchām parašcham un uššakteem un šekmeja tahti břišwdomatajas aristokratijas pazelšchanoš pahr aprobešchotako tautas mašu redšes šahwoški. Tirkpat agru šeeđu laitu peeredšēja doreeschu kolonijas Sizilijā un Apakš-Italijā. Weš šchaubam japeenem, ka jau ilgi pirms filosofu uššahšchanoš šem šchahdeem apšahkteem šarp šabeedribas augštakām aprindam bij išplatijees břišwaks un apgaismotaks pašaules uššlats.“**)

Kulturās pašaule helenu šenatnes laikmetā bij tikuse nesalihdšinami plašchaka nelā tad, kad ta bij eeshlegta Nilupes waj Mešopotamijas šchaurās, no tukšnescheem eelenktās lejās. Raschošchanas

*) Wehl waretum peeshmet, ka Giropā astrologi pušlihdš jau išmiruščhi (weens no pehbejeem bij šahšs wahzu profešors Šaff's, kas 1822. g. išdewa „Astrologijas rošas grahmatu“), un tagad tikai pee mums latweešcheem wehl šastopami dašchi reti ešemplari, peem. Witt. Eglis ar šawu „magiju“ un „balto un melno mistiku“. Waj Dr. M. Walters pats ari tiz astrologijai (winšch runā par „šahri atklahst leelo šwaigjnēs waldošcho noslehpumu“), jeb winšch tikai ap břišho ween winas „mistiškos zenteemus“, tas no winā grahmatinas naw gluščhi štaidri išredšjams.

**) St. Fr. A. Lange, Geschichte des Materialismus, Jierlojn, 1866, 5. lapp.

technika no pirmatnējās patriarchālās ģimēniskās pazēlūses jau un daudzi augstākās pakāpes: plašāki tirdznieciskāi satikšmei nodibinoties šahās pretišķu rašošāna un pretišķu īšmaina (no Grieķijas un no viņas kolonijām īšved netikveem labību, augļus, vilnu, bet arī traukus, audumus, metāla preekšmetus u. z.); apgrošībā naht jau kalta metāla nauda; šabeebrība te nav šastinguše noslēgtās, nešakustināmās kastēs, te attihstas šķīras un šķīru konflikti un šabeebrīškā un politīškā dšihve brīhšā laikā peedšihwo straujas pārmainas; te nu rodas heleku kultūras (filosofijas un māhšlas) dihgli, kuri wehlat usplaufti neredsetā krahschumā.*) Tahli apwahrschnei jau atwehrti zilweku škatam: septitā gadušimtent grieķi jau apbraukajušči Widus juhras peekraštes un nodibinajušči Melnās juhras kolonijas, tee nahkusušči jau tuwakā šakarā ar austruma ģemju ziwilīšaziju; eeguhtās šinaschānas atrod no šoinīkeescheem mantotās rakstu šihmēs neatīweramu atbalstu un war tagad tīk weegli un ehrti tīkt īšplatitās un usglabatas tahlakām paaudsem.**)

Teek šaprotams, ka šchahdos apstahklos un šchahdā laikmetā wareja dšimt filosofīškā doma: šabeebrīškā attihstība jau bij lausuše šenatnes tradīziju waru, naiwās mitolagīškās teikas wairs newareja apmeerinat domataju prahtu un tā radās mehģinajums pašauli aptwert un īšklaidrot rāzionalā zekā — beš šahdeem māhneem un brīhnumcem — no weena prinzīpa, no šinamas pirmweelas īšejot. Mehš te nedrihštam atdurtees pee tam, ka šchis pirmās filosofīškās un kosmogonīškās sistēmas peenem tīk naiwu weidojumu (kā peem. Dalešs par wišu leetu un parahdību pirmšahkumu

*) St. Gomperz, Griechische Denker, Leipzig, 1896, Bd. I., 3.—12. lapp., kā arī Ed. Meyer, Geschichte des Altertums, Stuttgart, 1893, Bd. II., 715. līhds 763. lapp.

**) Pirms heleņeem wīdūtāja lomā starp Eģiptes un Babilonas kultūram un Widus juhras ģemem peekriht šoinīkeescheem, kweus M. Walters (rešp. Deleuškis) tīk loti neeerešs wīnu tirdzniecības un dšihwes Prattīškuma deht. Remaš nerunajot par to, ka šoinīkeeschi zilwezei dewušči tīk daudjus šwarīgus tehnīškus atradumus (tahlbrauzejus kugus, stīku, purpuru u. t. t.), ka tee nodibinajušči (laikam no ebrejeem pārņemto) šonerīško alfabētu un īšdarījušči daudjus astronomīškus nowehrojumus, arī zītadi šcho kugotāju un tīrgotāju kulturtregerīškā nošīhme jo leela. „Šoinīkeeschu brauzeeni ir, īhsti nemot, bijušči ģeogrāfīšku atradeju brauzeeni. Behš wīnu weida un wīnu wehšturīškās nošīhmes šchos brauzeenus war pilnīgi stahdit līhdsās Amerīkas atrāschānai un Afrīkas aptugoschānai. Šauna pašaulē teek atšlēgta un atwehrtā šchāi augstu attihstītai kultūrai... Šaur šoinīkeescheem juhra wīšpahr tīk uše wīšpīrms eewcsta wehšturē un radīta juhras šatīškme“, Ed. Meyer, Geschichte des Altertums, Bd. II., 142. lapp.

uiffata uhdeni un Anaksimēns atfal gaisu), jo te mums Jaredj weens no iwarigakeem sokeem zilwezes garigā attihstibā: zenstees pašauli iiffkaidrot no empirisku peeredsejumu atfinam ijejot, newis kà neišdibinamu pahr dabisku buhtu darinajumu, bet kà prahtam peeejamo un saprotamo dabas elementu attihstibas prozesu.

Senā Heladā filosofija nebij iškīrama no finatnes un tamdeht joneeschu filosofi ir reišā ari šawa laimeta finatniškee pehtneeki. Wi- neem ir jau deesgan škaidra nojauta par to, ka dabā walda nenowehtschama likumiba, ka sinami zehloni un wīnu šelas atrodas zeeschā, nepahrtrauktā šafaribā, ka wišs pašaulē attihstas, top un pahrwehtschas. Tas isteijas ari wīnu astronomiskās šinaschanās. Seme bij šamehrā ar šeno Egipti un Babilonu tituse nešamehrojami plaščaka un lihdi ar to bij plaščakas tikuschas debesis: tās wairs neatbalstijās uš deemu apdšihwoto kalnu wiršotnem, bet uš uhdena, kas ap- nem jemes ripu; šaule (Helioss) wairs nenogrimst katru wataru okeanā, bet riško aplahrt semei; Anaksimandrs peenem, ka ari jemes otro pusi (sem muhsu kahjam) apnem tahda pat debesu puslode. Debesu ķermenu kustibās teek ušwehrtā zeescha likumiba, un par Talesu stahsta teika, ka tas mahzijis eepreeksch aprehinat šaules aptumšochanos (to prata ari wehlašā perioda babiloneeschu astrologi) un iš- šajijis domas, ka mehnes šawu gaismu aišnehmis no šaules. Un kas atteežas uš to, ka — pehz M. Waltera eegribas — šwaigšchuu pehtišchana attihstotees „neatkarigi no kautkahdām šaimneeziskās dših- wes wajadšibas“, tad par Talesu raksta Gomperzs šchahdi: „Wina eeguhtās astronomiskās šinaschanās nahza par labu wina dšimtenes (Miletaš) pilšoneem, kwei toreij daudj plaščakā apmehrā nekā wišs pahrejee greeki nodarbojās ar kugneezibu un tirdšneezibu. Winašch teem ašrahdija uš „maso lahzi“ kà uš šwaigšni, kas wišpareišak ap- šihmē ihstos šeemelus.“ (Griechische Denker, I., 40. lapp.) Un ari tās bij praktiskās dšihwes wajadšibas, kas Anaksimandru paškubinaja šastahdit pirmo wišpahrejo jemes karti („geografiju“), zil tahlu ta šeneem greekeem toreij bij pašihstama.

Greeku kulturas otrais laimets šahstās pehz perseeschu fareem (492.—479.), kad ekonomiskais šmaguma punktis no Egejas juheas austrumu peekraštes pahrzelas uš reetumeem un kad Atenas tika par greeku politisko un garigo centru. Došim te wahrdu Kautskim: „Šeekiski bagatibu krahjumi šapluhda tagad Atenās, un šelas no tam bij netikween nepeeredseta šaimneeziskās dšihwes, bet ari mahškās un finatnes ušplauščhana. Atenas bij zentrs, kur šaradās kopā Gree-

lijas genialakee gari, kas winai seeboja sawas spehjas. Nekur mahflineeki un domataji neatrada til isdewigus apstahklus, kur attihstitees un darbotees, nekur tee nefanehma til daudsejadus eerofinajumus ka Atenas. Ta nebij weenigi bagatiba, kas radija schahdus apstahklus, jo bagatiba bij ari zitur atrodama. Bet nekur un nefad senatne ekonomiska rewoluzija nenorifinajas til ahtri un teeschi ka peekta gadufimteni Atenas, nekur ta neerofinaja til wareni domaschanas darbibu un fantasiju, filosofiskas un mahflineeziskas spehjas; nekur nebij til pahrstaidjoschi sekmejuschees nedsirdeti panahkumi, nekur tautas juhtas nepahrnehma tahda drofme un zeribu patahwiba, kas pahrgahja ari uš mahflineekeem un domatajeem un tos sadroschinaja kertees pee wisgruhtakeem problemeem.

Uš Atenam pluhstoschās bagatibas nepalika, ka zitur, tikai waldoščās aristokratijas schaurā rinki. Atenas bij demokratiska walsts, wiša pilsonu kopiba nehma dalibu netikween ekonomiskās, bet ari garigās dsihwes uplauščhanā. Nekur domataji un mahflineeki neatrada tahdu publiku ka Atenas. Bet ja domatajs un mahflineeks audsina un weido publiku, tad sawukahret publika wehl leelaka mehra audsina pašchus mahflineekus un domatajus.“*)

Greeku prahtneeziba joneeschu skolas laimeta zentās wispirma kahrtā ispehtit un isdibinat realās ahrpasaules buhtibu. Protams, ka scheem atsihschanas zenteeneem wajasēja toreis atsištees pret nepahrwameem schkehrschleem: pahrať neezigā mehra wehl toreiseja raschoschanas tehnika — antika wehrgu šaimneeziba — walbija pār dabu, pahrať schaurš bij wehl eeguhto atšinu rinkis, lai tani waretu eetwert uniwersuma prozesu kopšakaru un winu eeschejo likumibu. Neķa wairā joneeschu filosofi toreisejos wehsturiskos apstahkos newareja sneegt, ka tilai wišai naiwas kosmogoniskas fantasijas. Bet winu nemirštigais nopelns paleeť tas, ka tee jau atwabinajās no animistisko mahnu pahrdabiskas waras, ka tee eewadija šinatniski-logisku domaschanu un pirmee wismaš usstahdija šinatniskus problemus, gar kuru išschkiršhanu darbojas wehl tagad zilweze pehš wairāť ka divi tuhstoschi gadu ilgās šaimneeziskas un garigās attihstibas. Sašneegto atšinu rezultati neapmeerinaja jau toreis dsilatkos un spehšigatos domatajus, un joneeschu skolas pehznahzeji (Heraklits, Parmenids, Demokrits ka ari wehlať šofisti) šahka pat schaubitees, waj maš ir eespehjamš zaur mušju prahtu atšinam isdibinat patešibu un iššaidrot

*) R. Kautsky, Was will und kann die materialistische Geschichtsauffassung leisten? Neue Zeit, 1897, Bd. I., 265. lapp.

pašaules buhtību. Bet straujā, uz augšņu ejošā jābeedrišķā attīstība nekāwa apstātees pee šahda šahbu pefimisma un atkal un atkal grieķu prahtneeki nopuhleja wiņas šawas domu spēhjas, lai ufminetu pašaules muhšhigās mihklas. Tā radās weena pehz otras dahchadās filofofiskās sistemas, bet zif geniali te ari dahchreis nebij grieķu filofofisko domu sibschni (waj nu mehs nemam Demofrita materialistiskos atomus waj Platona spiritalistisko „ideju“ pašauli), — tee bij un palika tomehr tikai metafisiskās spēkulazijas, newis sinatnistu atšinu logistee šehdseeni. Zif staltas un leeliskās tapehz ari neislikās šcho filofofisko konstružiju ehklas, tās wareja tift weegli apgahstas, jo tām truhka sinatnistko faktu un logisko peerahbijumu pamata, un šcho pamatu newareja wehl radit toreijejās wehsturiskās attīstības laikmets. Rā Ed. Meijers šata: „Problemi, kurus toreij gribeja išschkirt, wišpahr nebij išschkirmi šchāi laikmetā, tos pat beeschi toreij nebij eespehjamš ne formulēt.“*) — Te jaatšihmē wehl, ka pehz joneešchu školas grieķu filofofija wairs nenodarbojās tiftdaudš gar pašaules pirmweelas un muhšhigo dabas likumu išdibinašchānu, bet tika no pilšehtu demokratijas (šewišchki Atenu) jābeedriškām un politiskām žihnam eeranta realo dšihwes jautajumu mutuli. Filofofija nodarbojās tagad galwenā šahrtā ar politiskas un etikas problemeem; ta peegreeschās pašcham žilwekam un wina dšihwei, wina atteežibam pret šaweem liždjilwekeem, pret pašahwošcho eefahrtu; ta zenšchās atrast nešchābamas tikumiskas normas (Sofrats) un išstrahdat idealas walšis un jābeedribas sistemas (Platons un wina „Politeia“). Un naw wehl šewišchki jafaka, ka filofofija stahjas waldošcho šchīru pušē un isteiz šcho šchīru pašaules ušskatus, wina jābeedriškās morales jehdseenus un politiskos idealus.**)

*) Sal. Ed. Meyer, Geschichte des Altertums, Bd. IV., 213.—272. lapp.

**) Tas buhtu intrefants wehsturiskš darbs tuwaf išpehtit grieķu filofofijas attīstību un winas dahchado sistemu išzelschānos šakarā ar šawa laikmeta šchīru attīstību un šchīru žihnam. Tā peem. Kautškis analižē Platona walšis utopiju un atrod, ka te šihmetāis waldošcho šchīru komunisms ir atšpogulojums no špartaneeschu aristokratiskās walšis eefahrtas. St. Vorläufer des neueren Sozialismus, Stuttgart, 1895., I. Teil, 8.—14. lapp. Ir kahds mehginajums no grieķu Eleutheropulos (Philosophie und die Lebensauffassung des Griechentums auf Grund der gesellschaftlichen Zustände, Berlin, 1900.), bet tas ir glušchi neapmeerinošchš darbs. Waina te galwenā šahrtā mellejama eekš tam, ka ari Eleutheropulos griš Marška metodi „papildinat“ un „paasinat“ un no tās istatit šawu pašcha „griechische Theorie des Werdens“, ar kuru tad, protams, tas ari tahtu neteef.

Wērgu ſaimneeziba tika pehggalā par ſpoſchās helenu kulturas ſapu. Sabruka Atenu demokratiſjas ekonomiſkee pamati, ſahtās eefſchejas iſnihzinoſchās juſas un ahreji ſari (tā ſauktais peleponeſu ſarſch ar Spartu 431.—404. g.), lihds wahjinatā un iſpoſtitā Greekija kriht barbareem-eekarotajeem (Makedonijai) par laupijumu. Pehz Aleſandra Deelā ſara gahjeeneem par antiſkās kulturas zentru teef tagad Aleſandrija Egiptē, kur nu ſaiſtas toreijejās paſoules tirdsneezibas ſatiksmes un garigās attihstibas meſgli. Aleſandrija pehz 3. gaduſimtena pirms Kr. ſi. ſkaiſija apmehram 1 milj. eedſihwotaju (ſtarp teem 300 tuhtſi. brihwu pilſonu); Ptolemaju nodibinatā leeliſtā biblioteka pulzeja te kopā wiſus ſawa laikmeta eewehrojamaſos ſinatnu wihrus — ahrſtus, matematiķus, astronomus, filoſofus un wehſak ari teologus. Tas bij greeku filoſofijas treſchais laikmets, kur ta no ſaweem ſpekulatiweem domu augſtumeem ſlihdeja lejup un nahza ſem reetumu ſemju religiju (teoſofijas) eepaida. Greekija bij ſatreekta, winaſ ekonomiſkā labklahjiba un politiſkā patſtahwiba bij ſem drupam aprakta un lihds ar to ari agrakee greeku pilſoniſkee ideali. Filoſofija iſraugas par ſawu objektu zilweka eefſchejo „eſ“; ta teef par wina meerinataju dſihwes liſtās un nelaimēs; tās mehrkis ir tagad — tā Mehriņgs ſaka — padarit indiwidu neatkarigu no wiſa ahrejā un atweſt to atpakaſ wina eefſchejās dſihwes paſaulē, augſtato laimi meſlet gara un dwehjeles meerā, kaſ paleef neſatrizinams pat wiſai ahrejai paſaulei ſabruhtot.*) Ar neoplatoniſmu bankroteja greeku ſpekulatiwā filoſofija, bet par to Aleſandrijas laikmets daudſ ko ſneedſis praktiſko ſinatnu laukā. Sinatne — ſewiſchki pehz Ariſtotela — uſnehma jau ſawā laikā no Hipokrata aſihho teefſchu nowehrojumu un iſmehginajumu metodi, ta krahj tagad par wiſām leetam ſaktus, ſahrto tos un ſawed noſlehtā ſiſtemā. Tas ſewiſchki ſalams par astronomiju. Un tas naw weenfahriſchi nejaufchſ gadijums, bet atkal noteiktu ſabeedriſku zehlonu rezultats, tā astronomiſkā ſinatne tiſ leeliſki attihſtas taiſni Aleſandrijā, toreijejās tirdsneeziſkās ſatiksmes zentrā.

Astronomija tika ſewiſchki peekohta ſtarp pitagoreeſchu ſkolas pehznahzejem. Pitagors — tāpat tā joneeſchu filoſofi — melleja uniwerſjuma parahdibās noteiktu likumiſu, ſinamu paſaules harmoniju, un domajas to atradiſ ſkaitlu un mehru atleezibās; wiſch un wina peekriteji tapehz ari mehroja debefu ſpihdektu kuſtibās un wina ſaw-

*) Aus dem litter. Nachlaß von K. Marx und Fr. Engels, Stuttgart, 1902., I. Teil, 46. Iapp

starpejos attahkumus, jo tur taisni vajadseja parahdtees ņhai „harmonijai“. Pitagors mahzija jau, ka seme un tapat ari mehnes un ņaule ir lodes weidigi kermenī, ka seme nestahw uņ weetas, bet greeņņas pate ap ņahdu „zentralu uguni“, bet ņhos isteizeenus mehņ nezaram usņemt ņa ņinatnīņku hipotesu, bet gan wairak ņa fantasijas darinajumu. Un ne zaur ņpekulatiweem prahtojumeem, bet zaur empirīņkeem debesu kermenū un wīnu kustiņu nowehrojumeem wīrsijās uņ preeņņņu astronomīņlā ņinatne. Pa gaduņinteneem te kraņjās kōpā ņhee nowehrojumi, lihņj tad wehlaņ atņewiņņki ņwaigsņņu pehtneeki (ņa p. Eidoņņs waj Eratostens ap 276. gadu pirms Kr. ņņ.) mehginaja no ņhi atņīnu materiala iņņtrahdat jau ņīnamu ņaņkanotu ņīstemu, iņlihņņinat toreij neiņbehgamās pretrunas tām apejot apņahrt un ar matematiņas palihņņīņu jau iņdarit ņemes leeluma un debesu ņpīhdektu attahkuma iņmehriņņhanu. Starp toreisejeem teoretīņkeem astronomeem minams ari AristarĆs no Samosās (310.—350. g.), kurņņ wīstuwat nahņ jau Kopernīka uņņkatam par ņemes greeņņanos ap ņauli.)*

ņīl daudņ uņ toreisejās wehsturiņlās attihņtības paņahpes wareja panahņt astronomija un ņīl tahlu ņpehja ņueegtees ņwaigsņņu pehtneeki ņtats, tas parahdas ĶiparĆha muhņņha darbā (160.—125. pr. Kr.). Wīnņņ pamatīgi paņrbaudīja ņawu preeņņņgahjeju noweh-

*) Ja mehņ ņatam, ka AristarĆs nahņ „wīstuwat“ Kopernīka heliozentristai ņīstematī, tad, protams, mehņ apņīnamees it labī, ka Kopernīka ņīstemu atrast un nodibinat AristarĆs ne ņ a d nebuhtu ņpehjis : preeņņņ tam wīnam truhtā wīņī no wehlaņlās 1800 gadu ilgas ņaimneezīņlās un garīgas attihņtības radītee empirīņko nowehrojumu un pēdņņīwojumu ņaktī, kurus AristarĆs — un lai tas ari buhtu wehņ deņmīņņahrt genīalaks! — neņpehja no ņawas galwas iņdomat. AristarĆha iņņīktee uņņtati bij tīkai wehņ neņkaidru nojautu mīnejumņ, bet newīs pamatota ņinatnīņlā teorija; ņahdas domas par ņemes greeņņanos bij ņastopamas ari starp zīteem pitagoreeņņu ņkolās pēhznahjejeem (peem. ArĆhītaņs, Ķīlolaus, ap 400. g.), tā ka tīl originelas wīnas AristarĆha laīkā nebuht nebīj. AristarĆs, bej ņchaubam, bij eewehrojams pehtneeks, no зачьмъ же стулья ломать? Walters uņgahjis Delewīņta grahmatīnā, ka tas wīnu ņalīhņņīna ar Kopernītu, un ņawā „ņpīlgtumā“ wīnņņ neņīn wairņ mehra: „ar AristarĆhu — tā wīnņņ lihģjmo — ņahņtās pateesībā netīkween jauns poņms astronomijā, bet jauns poņms paņaulē, wīņā domasĆhanā un juņĆhanā“ u. t. t. ņĆhīs „jaunais poņms“ astronomijā parahdas eekņņ tam, ka pēhģ AristarĆha teek nodibinata ĶiparĆha-Ptolemasģ geozentristā ņīstema, kura weņelu gadutuhņņtoti paņrwalda paņaulī; AristarĆha „jaunais poņms wīņā domasĆhanā un juņĆhanā“ laītam paņtahw eekņņ tam, ka wīna wahrdņs teek weenīgi uņglabats ņpezīalās astronomijas un matematiņas wehsturu grahmatās. Ir neņīnatnīņlā aplamība uņņtatī AristarĆhu pat par Kopernīka teekņņu preeņņņteģi, jo tad jau Anaņīmandrs jaņtahda teekņī pirms Darwīna, Demokrīts — pirms Deņarta, Ķeraklīts — pirms Marņģa u. t. t.

rojumus, pahrloboja pehtišchanas metodes un raudsija tad šawilkt kopā isbarito pehtijumu rezultatus: wiašč fastahdija pirmo no 1022 swaigšnem fastahwošču katalogu (t. i. teešču debesu špihdeķlu bildi preešč 2000 gadeem) un aprehķinaja mehnešča attahlumu no semes, kā ari wina zaurmehru (tāpat ari no leeluma šaules diametru); wiašč ari atrada neweenadibas mehnešča kustiķās un špreeda, ka attahlumi starp debesu špihdeķleem ir grošigi. Hiparcha darbs tika turpinats, lihds to galigi nosleħds Ptolemajs (125. g. peħž Kr. ds.), kurešč tā tad issaka šenatnes astronomiķās šinatnes peħdejo wahrdu. Pitagoreešču domas, ka seme warbuht greeščas pate ap ņewi, teķ atmetas: pašaules zentrs ir muħju semes lode, ap kuru kustas tiķlab šaule un mehneš, kā ari planetas: Merkurs, Wenera, Maršs, Jupiteris, Saturns. Wina kustiķas zelus un tanis nowehrotās neweenadibas Ptolemajs domajās išķaidrot ar Hiparcha jau preešč šaules un mehneš peķnemto epiziklu hipotesu (t. i. planetu zelšč ir grošiga riķķa linija, pee kam riķķa zentrs ari pastahwigi wiršas uš preešču ap ķahdu zitu punktu aplahrt). Wādlerš domā, ka Ptolemajs paks nemaj laikam nebijiš til nešķaubami pahrleezinats par šawas sistemas pareišibu, bet wiašč griķeja uštahdit pilnigi nosleħgtu uniwersuma sistemu, wiašč neatrada tahdu un turejās pee toreiš pašištameem šakteem.***) Un tas ir dabiski šaprotams, ka klasiķās šenatnes šķaurā pašaule ar šawu truhzigo raščošķanas tehniku, ar šawu neezigo šinatnišķo atšinu kraħjumu newareja neķa wairak ņueegt, ka tika Ptolemaja geozentrišķo sistemu. „Geometriķli — šaka Sigmundš Gūnters — zilweķa nepeezeešķamā dšina peħž zehloušataribas (daš menšķliche Kausalitātsbedürfnis) wareja justees apmeerinata ar šķahdu pašaules buħwes konstrukziju, bet šķis sistemas meķaniskiš neešpeħjamibas pat Koperniķš weħl naw pilnigi pahrredšejis.***) Tahķat nekur newareja tiķt toreišejā šinatniķā dšma — un Ptolemaja „Almagest“ (wina išķlītā teorija un Hiparcha swaigšķau katalogs) paleķ agad uš wešeķem pušotra tuħķstosķu gadeem astronomu bibliķa, par kuru šķaubitees neweens neušdriķķstas. „Wahrds Ptolemajs apšķmeķa tahdā pat meħrā wišu astronomiju, kā Aristotels — dabas šinatnes, un Justinians — liķumu šinatni.“ (Wādler, 73. lapp.)

*) Wādler, Geschichte der Himmelskunde, I., 76. lapp.

**) S. Günther, Mathematik, Naturwissenschaft und wissenschaftliche Erdkunde im Altertum. Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, herausgegeben von Zwan Miller, V., I. Abteil. Wädlingen, 1888, 81 lapp.

„Pee Kopernika, Keplera un Nutona mehš nonahkam tika pehz ilga tumšča zela,“ šaka Walters (Latw. kritika, 42. lapp.). Gribam tizet, ka M. Walterim wispahrim daudš kas „tumšchs“, bet zitadi jašafa, ka astronomijas tahlakās attihštibas wehsture deefgan pašihštama. Septitā gaduſimteni Aleksandriju iſpoſtija meſchonigā kalifu Omara (Amru) pulki un akademijs ar ſlaweno biblioteku tika pahrwehrsta par drupu kaudži! Bet ſcho paſchu kalifu pehzuahzeji ar a b e e ſ c h i zehla wehlaſ no drupam ahrā ſeno ſinatni un tā ari ſeno astronomiju tee netikween ſaglabaja wehlaſeem laimeteem, bet ari papildinaja to jauneem nowehrojumeem. „Kriſtigā Ģiropā ſeme atkal palika par plakānu ripu“ (Mäblers), kamehr ſenā Babilona (ar kalifu reſidenzi Bagdabi) tagad pa otram lahgam wehsture teef par ſwaigſchnu pehtišchanas ſemi. Bagdades, Kairas, Kordomas obſerwatorijas netikween uſglabā astronomiſkās ſinatnes uguni, bet uſtur to ari gaiſchaku un ſpoſchaku. Nowehrojumu ſakrahjas arween wairak un Almageſta tabulas nekahbi wairs neſaſkan ar wehlaſo planetu kuſtibu ſtahwofli. 1240. g. Kaſtilijas karalis Alfons X. ſaſauz weſelu astronomu kongreſu, karam bij jaiſlabo Ptolemaja katalogu kluhdas; iſchetri gabi ijpuhlejās ſwaigſchnu gudree ap ſaweem epizikleem, peenehmas laht wiſadas papildu konstrukcijas, bet gala rezultats tomehr nebuht nebij apmeerinoſchs. „Ja Deews mani buhtu nehmis par padomdeweju, tad gan paſaule buhtu eerihkota weenkahrſchaki,“ nopuhitās Alfons (ſchis iſteizeens wehlaſ tam maſaja karala iſchinu).

Astronomijas atdſimſchana Ģiropā noteekas 15. gaduſimteni, kad pilſehtam uſplauktot no jauna pazelas no widuſ laiku piſchſcheem klaſiſkā mahſla un ſinatne („wiſs reneſanſes laimets“ — ſaka kahdā weetā Engeliſ — „ir galwenā kahrta pilſehtu darinajums“), kad tirdſneeziklais kapitals ſahk iſahrdit ſeodalo nowadu noſlehtibu un leelikſi paplaſchmat zilwezes wehſtures arenu (peem. kruſta ſari, jaunu tirdſneezibas zentru un jaunu kugneezibas zelu atwehſchana). Starp Wahzijas pirmeeem astronomeeem, Kopernika preekſchetiſcheem, minami Purbachs (1423.—1461.) un Regiomontanus (dſ. 1436. g.). Pirmā obſerwatorija Wahzijā tika uſzelta Nirnbergā (no tirgotaja Waltera privateem lihdeſkeem); Nirnbergas darbnizās un ſeetuwēs tika iſgatawoti wajadſigee astronomiſkee instrumenti un Nirnbergā bij ari zentrs, kas Ģiropu apgahdaja ar pulſteneem, kompaſeem, ſwaigſchnu globuſeem u. t. t. Nirnbergā bij tolaik weena no leelakām tirdſneezibas pilſehtam, un ſchis ſaktis ween jau waretu daſcham ſteidſigam wehſturiſkā materialisma „kritikim“ liſt padomat, waj

tik nepastahw atkal noteikts satars starp ekonomiku un finatni? Un teem, kas wehturi nepasihdami wehti deewojas, ka astronomijas attihstiba esot neatkariga no saimneeziskās dsihwes wajadsibam, war tikai eeteikt usschkirt astronomijas wehturi un palasitees, ka 15. gadusimteni laisni nodibinas sewischa praktiskas astronomijas nosare — fagneezibas astronomija — un ka peem. Regiomontana tabulas no jo leela swara bijuschas Kolumbam, Diasam, Rabotam, Wasfo da Gama wiau leelos juhras zetojumos (Mädler, I., 128. lapp.).*)

Mehs nonahkam pee leelo zetojumu un atradumu laikmeta 15. un 16. gadusimteni, kuram daschadee markisima „ap-gahseji“ (ta peem. ari Delewstis un wina schaubiga ehna M. Walters) trauz apeet ar leelu lihumu apkahrt. Te jau buhtu loti pateizigs temats liriskai sajusmai par „zilweku-rabitaju, zilweku-geniju“ lomu, jo reti kur wehture fastopama drosmigaka iniziatiwe, ta pee scheem besbailigeem, dselschaineem juhras brauzejeem, bet tomehr neweens individualisima zildinatajs te negrib twert pehz kolles. Newar te, luhk, runa buht par lahdeem „mistiskeem atsihschanas zenteeneem“ un „logiskeem impulskeem“, jo wifus schos Kolumbus un Magelanus dsina okeana us preekschu kailas materialas intreses, bagatibas un ahreja goda lahre, un wiau tirdsneeziskās ekspedizijas tita weenigi rihlotas eeguhstamo Indijas dahrgumu, selta un wehrgu dehl. „Te nedrihkt ilgal buht netahda maldinaschana,“ saka Beschels, „ka zilweku laupischana bij apweenojoschais dsenulis, kam japateizas par dascheem schi leela laikmeta wanahkumeem... Neapsinotees bihdija wehrgu guhstischana atradumu brauzeenus us preekschu. Beekrastu eedsihwotaji waj nu atwiskās pawifam atpatal, waj atkal istahdija sawus isluhkus, ta ka laupitaju lugi bij speesti usmeklet jaunās, wehl neustrauktas peekrastes.“**) Tirdsneeziskās intreses pahrwalda scho laikmetu un wirsa wehturisko progresu: ar turku (osmanu) eebrukumu Ciropā, ar Mas-Asijas un Egiptes eekaroschanu teek pahrgreestas tirdsneeziskās arterijas, kas saweenoja Widus juhras ostas pilsehtas ar Indiju;

*) Waltera raschojumā usejam schahdu dsildomigu sibhejumu: „Sa praktiskās dsihwes impulsi buhtu bijuschi weenigi noteizeji. warbuht ka astronomijas tad nemas nebuhtu bijis (!) jeb waj ta buhtu sahuse attihstitees tikai daudsi wehtat“ (ta tad tomehr buhtu bijuse?). Latw. kritika, 41. lapp. Ta ir, mudeen, masa Jehzischā filosofija!

**) D. Beschel, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, Stuttgart, 1858, 66. lapp.

bij jaatrod jauni, swabadi juhraſ zeli uſ Indiju, un ſcho zelu meſleſchana weba portugaleſchu un ſpanceſchu kugotajuſ pee Amerikas atraſchanaſ un ſemeſ lodeſ apbrauſchanaſ. Ra te materialaſ intreſeſ, newaldama pelaaſ un laupiſchanaſ kahre, ir wiſgaram noteizoſchais momentſ, par to mehſ waram pahrlleezinateeſ no wiſu ſcho brauzeenu aprakſteem. Kolumbſ (tapat kà Magelanaſ) nemaſ ahtraſ nedodaſ juhra, kamehr naw noſlehgtſ zeetſ lihgumſ ar Kaſtilijaſ waldibu (deſmità dala no jaunatraſto ſemju eenahltumeem, aſtoà dala no daſcheem walbibaaſ tirdſneeziſkeem monopoleem, jauno ſemju wizekaraſ, titulii u. t. t.). Amerikas ſlawenaiaſ atradejſ zere netikween uſ neiſſmelamu dahrgumu, pehrku un ſelta ſmilſchu daubſumu jaunà paſaulè, bet wiſſſch dod ari padomu ſcho ſemju eemihntneekuſ iſſeetot par — wehrgeem, kaſ wehlaſ ari beſ kaweſchanaſ teel iſdaritſ. Un ſawà otrà brauzeenà 1493. g. ſpanceſchu ſloteſ admiralaſ Kolumbſ nem lihdfi ſunuaſ, kaſ nodreſeti zilweku kerſchanaia, kà ari zukura needreſ, kuru kopſchanaia wehlaſ uſ Ameriku teel weſti negeri wehrgi (Beſchel Zeitalter der Entdeckungen, 237. lapp.). Reapturami gaſhàſ tagad aiſzetotaju ſtraume uſ jaunatraſto paſakaino eldorado (ſelta dibenu) — un wehſture reti kaſ redſejufe tiſ barbariſku neſchehlibu, kà Balboa ekſpedizija pàr Widuaſ-Amerikas ſchaurumu lihdfi Kluaſam okeanam (1518. g.), un tiſ negantu plehſonibu, kà wehlaſoſ konkwiftadoru kara gaſhjeenoſ (Kortejſ eenem Meſſiku 1521. g. Biſaro — Peru 1531.—1533. g.).

Mehſ te, protamaſ, negribamaſ teefat toreiſejoſ wehſtureſ waronuaſ un apſpreetſ wiaw rihzibu pehz muhſlaiku tikumiſkaſ ſajuhtaaſ — mumaſ te bij tikai no ſwara peerahbit, kaſhda mehra ſabeedribaaſ augoſchaaſ materialaſ wajaſdſibaaſ dſen uſ preekſchu teknikaſ un lihdfi ar to ari ſinatneſ attihſtibu. Ja buhtu wehl wajaſdſigi kaſhdi peemehri par wehſturiskaſ materialiiſma teorijaſ pareiſibu, tad iſ ſchi laikmeta wehſtureſ wiaw waretu grahbt reekſchawam. Te taiſni tiſ ſkaidri redſamaſ, kà ſinamà laikmeta ekonomikaſ wajaſdſibaaſ ſtahda jaunuaſ wehſturikuſ uſdewumuaſ un kà taſ ari atrod lihdfekkuſ ſcho uſdewumu iſſchirſchanaia. Ari atſewiſchku individu (geniju) lomuaſ wehſtureſ prozeſà te mehſ waram jo pareiſi nowehrot: te weenſ geografiſkaſ atradumaſ ſaiſtaſ ar otu, weenſ brauzeenſ rauj ſew lihdfi otu uſ preekſchu un genialu atradeju tiſ ihſà laika ſprihbi ſanahk tiſ daubi, ka neweenu mehſ ihſti newaram wainagot kà pirmejo. Ja unu juhraſ zelu atraſchana ſtahweja toreiſ uſ wehſtureſ deenaſ kahtibaaſ, — un mehſ redſam, ka ar ſabeedribaaſ

kollektiwem publineem schis mehrkis foli pa folim teef aissneegts. 15. gadufimtena pirmā pušē Portugales juhrneeki speesčas us preekšču gar Afrikas peekraustes malu; 1481. g. Fernando Gomešs noslehdi lihģumu, tā tas katru gadu us šawa rehķina atradis 100 tahlakas juhras juhdēs no Deenwidus-Afrikas; 1485. g. Bartolomeo Dias aissneedi Tormentoso (Labās Beribas) ragu; 1498. g. Waško da Gama apbrauz Afrikai apfahrt un isķahpj malā Kalkutā (Indijā). Paraleli Afrikas aplugošānai eet Amerikas atraščana: 12. oktobri 1492. g. Kolumba kugis šasneedi Guanahani; 1497. g. isbrauz Sebastians Kabots no Bristoles un nonahķ pee Labradorā krašteem Seemel-Amerikā, wehķak (1517. g.) wiņšch mehģina zaur Ģudsona lihģi atrast juhras zeku us Kathai (Ķinu); 1500. g. Kabrals pa Waško da Gama šleenem brauzot us Austrum-Indiju atrod Braziliju (ja Kolumba brauzeens nebuhtu laimeģees, tad Amerika buhtu tikpat no Kabrāla atrasta); 1513. g. Balboa šķata jau no Wibus-Amerikas šķauruma Kluso okeanu; 1520. g. Magelans isķuhst zaur bihštamp Uģunšķalu šķaurumu Klusā okeanā, aissneedi Sagtu (Ladrones) un Ķilipinu šķalas un 1522. g. dšihwi atlifusķee Magelana ekspedizijas dalibneeki nonahķ atpakaļ Spanijā. **S e m e s l o d e b i j a p b r a u k t a** un wiņas plaščums bij tizis aptverts zaur zilwezes ko-
pejeem publineem...

Šķee leele zeloģumi un atradumi stahw wišģeesķakā šakarā ar matematisķās ģeografijas un astronomijas attihstibu. Tās bij praktisķās dšihwes wajadšibas, kas isbihģija tagad preekščā kugneģibas astronomiju (nautica) un kas ioreiģeos šinatau wiħrus šķeeda gaħdat par šwaigšķanu ģlobušeem, juhras šartem un astronomisķeem instrumenteem. Rā tagad kapitalisķisķās leelwalstis šķeids weena par otru eeguht wišnoderigakās konstrukcijas apalščuhģdens laiwas un ģaiša kugus, tā 15. un 16. gadufimteni tirdšneģisķo walstu intresēs bij useet lihģdšķekus, tā wišdroščak uģ juhras isšinat ģeografisķo stahwolli un ismehrit platuma un ģaruma ģradus. Tā peem. Portugales ķaralis Dom Joano 1485. g. usdod šewisķķai astronomu ķonferenģei isšrahdat šaules aģģstuma tabulas preekšč deenwidus platuma ģradeem; tāpat atkal, kad Molutu šķalu deģt 1524. g. isģehķās štrihģs starp Spaniju un Portugali (abas walstis toreģ dalija šawā starpā „jauņās pašaules“ semes un šķalas), par šķķihģreju teefnešķeem teef aģģināt astro-

*) St. Pechel, Zeitalter der Entdeckungen, 92. un 662. lapp.

peenemts noderigs astronoms waj kosmografs; tahdi juhrneeki kà Kolumbs un Amerigo Vesputšchi pašchi peeteekofšchi pahrsinaja astro-
nomiju un matematiku. Netikween feltu un pehrles, silonu kaulus un
filšsemju augus un wirzes pahrweda uš Ciropu kugneezifkàs ekpe-
dizijas: zilwezes attihstibà no nesalihdsinamas wehrtibas bij jaun-
eeguhtee atšinu krahjumi, „jaunàs pašales“ geografifšee apraksti, kugu
šhurnali, jaunšastahditee šwaigschuu katalogi. Šhis noweħrojumu un
atšinu materials tika par pamatu jaunlatku ekfaktai astronomifšai
šinatnei, no furas tagad astrologija teek šchirta nost.*) Deelee zelo-
jumi un atradumi isgrahwa akmeni peħz atmena no gabutuhšstoti
šahwoščhàs Ptolemaja sistemas un tà šagatawoja semi Kopernika
uškateem.

Bes Amerikas atraščhanas un semes lodes apbraukščhanas ne-
wareja nobibinatees Kopernika teorija, ka seme naw pašales zentrs,
bet ka ta pate greeščas lihds ar zitàm planetam ap šauli. Ar Ma-
gelana brauzeenu bij dots pirmais konkretais peerahbijums, ka muħju
jeme ir lodes weidigs, nosleħgtis ķermenis, kas neatbalstits briħwi li-
dinas pašales telpà. Deelee juħreas zelojumi isgaisinaja wišas mahnu
tentas, ka semei newarot apbraukt aplahrt pašatainà „uhdens kalna“
deħš, ka karitajà jemes joslà neweenam neefot eepheħjams ušturetees un
ka jemes lodes otrà puše neefot un newarot ari buħt no zilwekeem
apdšihwota. Tagad neglahbjami bij šatrizinata Aristotela deewiščhà
autoritate, pret kuru wišos widuš laikos neweens nedriħšsteja un ne-
wareja šazeltees, un lihds ar to nu šchlobijàs ari Ptolemaja geozen-
trifšà sistema. Un tà ari astronomijà — Markša wahrdeem runajot
— „wišas misterijas, kas teoriju noweda uš mistizizmu, atrada šawu
razionalo iškaidrojumu zilweku praktifšà darbibà (in der menschlichen
Praxis) un šchis darbibas ispraščhanà.“**) Ar Amerikas atraščhana
šahkàs teesčham jaunš pošms zilwezes wišpahrejos uškatos — te nu
ušaufa ari atšina par muħšu jemes neleelo apmeħru un uniwersuma
bešgaligo plaščhumu. Kolumba teizeens: il mondo è poco (pašale
ir masa) eefihmè robeščhu starp wezo un jauno gara
pašauli.

*) Kopernika biografijà meħš lasam, ka ap 1495. g. Krakawas uniwer-
sitatē tahdi 16 profesori un doženti lašija par matematiku un astronomiju, kameħr
astrologija šahweja toti semà zenà (to pašneedja tika tahdi pahrsis). Tahds patš
kameħrs starp astronomiju un astrologiju bij ari Wolonas uniwersitatē. St. L.
Prowe, Nicolaus Copernicus, Bd. I, 141.—142. lapp.

**) Fr. Engels, Ludwig Feuerbach, Anhang. 91. lapp.

Mehs sinam no wehsturneeku leezibam, kahdâ mehrâ sina par Amerikas atraščhanu sawilnoja wiſu toreijejo Ciropu. Kolumba brauzens tika uſſlatiis wairaf kâ deewiſchks brihnumš nekâ zilweku darbs. Laitrakſtu weetu toreij iſpildija tirgoau, walſts wiſru, augſtatu garidſneeku u. z. wehſtuleš, bet tagad ſtahjâš darbâ jaunatraſtâš gr a h m a t u ſ p e e ſ t u w e š un Kolumba pirmâ wehſtule tika nodrukata wairafoš ijdewumos (Româ, Milanâ, Ulmâ). Strejoſchu lapu weidâ tika eeſpeesti wiſi tahtlako zelojuma aprakſti, kugotaju noſtahſti, tirdſneezibas namu ſinojumi u. z. un iſplatiti pa wiſu Ciropu, ſewiſchki pa toreijejeem tirdſneezibas zentreem. (Sal. D. Beſchel, 668.—683. lap. p.) L. Prowe atſihmê, ka wehſts par Amerikas atraščhanu drihjâ laikâ atſneeguſe ari Kopernika dſimteni, attahlo Bruhſijas reetumu nomali, un ſewiſchki uſtraulufe Tornas un Danzigas tirgoaus: teem nu gan maſaf bij ruhpes gar Ariſtotela dogmu ſwehtumu, bet toteeſ jo wairaf baſchâš, ka jaunatraſtee tirdſneezibas zeli neatnem teem wiſu lihds ſchinejo pelau.*). Koperniks pats tanî laikâ bij tiſko pahrnahziš no Krafowas uniuersitates. Mehš ſinam, kahdâ mehrâ bij toreij ſakusti-nati wiſai paſtahwoſchâš eekahrias pamati, ka jaunu atſiau eeroſiuajumi aumalam laujâš eekſchâ toreijejâ gara dſihwê un ka ſinatniſki-kritiſkâ doma wiſeem ſpehkeem puhlejâš atraſt iſeju no wezo uſſlatu drupu chaofa. Par Ptolemaja ſiſtemas nepilnibam un pretrunam bij tanî laikâ jau pahrllezinajuſchees daudſi aſtronomi (mineſchu peemehru dehl tikai Kopernika ſkolotaju Bolonas uniuersitatê Domeniko Rowara) un tamdehl tagad nu mantojâ ſewiſchku ſwaru ſeno klafiſko autoru rakſtoš iſkaiſitâš un lihds tam gluſchi neewehrotâš peeſihmes, kur bij iſteikti Ariſtotelam un Ptolemajam preteji uſſkati. Koperniks pats leezina, ka pee Bizerona un Plutarcha uſeeteē pitagoreeſchu (Kifetas, Silolajs u. z.) iſteizeeni ſlubinajuſchi wiſu pahrbaudit, waj peenemt ſemes kuſteſchanoš nebuhtu eeſpehjamš daudſ labaf nekâ lihds ſchim iſſklaidrot debeku kermenu greeſchanoš (ſl. L. Prowe, Bd. II, 499. lapp.). Wiſš Kopernika muhſchš pagahja neatlaidigâ darbâ, lihds taš ſcho domu uſ aſtronomiſku nowehrojumu un matematiſku aprehinu pamata pahrwehrtâ par ſinatniſku teoriju. Te ir weſela rewoluzija ſinatniſkoš uſſkatoš, kaš ſaiſtita ar Kopernika wahrdu un iſlika wiſa nemirſtigâ ſazerejumâ „De revolutionibus orbium caeleſtium“ (1543. g.).

*) St. Leopold Prowe, Nicolaus Copernicus, Berlin, 1883, I. Bd., 162. lapp. Prowe greeſch wehribu ari uſ to fattu, ka Koperniks dſimtis un uſandſis

Koperniks peerahdija, ka peenemot. Semes greešchanos ap šauli teel eespehjamš isnihžinat wišas nowehrotās nešaššanas šwaigšchnu sistemā un šarindot wišas planetu kustibas til nošlehgtā, harmoniskā kahrtibā, ka te nešas wairs naw pahrstatams un pahrgrošams. Koperniks organiseja no jauna pahrtauto, ijsautto žilwezes atšiau kopibu, un isleetojot klahrpeenahkušcho atšiau materialu isstatoja to par jaunu šinatnišku sistemu: wina darba nošime tā tad pastahweja atkal eelšch tam, ka tās domas (atšinas) peemehroja šalteem un paščas atšinas šaššanas šawā starpā. Toreisejais laikmets un toreisejo kolektiwu atšiau un peerešdejumu šahwolkis šahdija šcho ušdewumu un tapehž tam wajadseja ari tikt išchirtam. Neeenam, protams, nenahšs prahtā Kopernikam laupit wina laurus, bet tikai nedrihšt peemiršt, ka winašch šawos pehtijumos atbalstas uš šawu preelšchahjeju un šawa laikmeta lihdsbeedru darbeem un ka pašcha problema atrišinaschana atradās jau til tuwu, ka tai neišbehgami wajadseja nahšt waj un daschus gadudešmitus agrak waj wehšak. Aisrahdišim te tikai uš to, ka Magelana beedreem 1522. g. mahjās pahrbrauzot ištruhka weena deena un ka italeetis Kontarini šcho šaktu iššaidroja ar kuga brauzeenu ap šemi no austrumeem uš reetumeem; waj atkal par heliozentriskas sistemas pašludinataju wajadseja tikt Galilejam, kad tas ar šawu tahšškatu ušgahja Weneras šašes (1610. g.). Domas par semes greešchanos ap šauli bij jau ari išteizis Kopernika laikmeta lihdsbeedris Kalkanini (Calcagnini). Koperniks bij pirmais žela lausejšs, bet wina teorija tomehr wehl palika nepabeigis darbs, lihds to tahšlak attihštija un galigi nodibinaja Keplers (1571.—1630.) un Nutons (1642.—1727.): pirmais mums dewa planetu kustibu želus un otrs ar šmaguma peewillššanas (grawitazijas) likumeem ištulkoja uniwersjuma mehaniku. Tikai zaur ilgu empirišku pehtijumu darbu Keplers un Nutons wareja nahšt pee šaweem šlehšjeeneem, kuzi nepawišam naw domajami ahrpus šawa laikmeta un beš eepreelšchejem šinatnes šašneegumeem (tā peem. Keplers galwenā kahrta atbalstas uš Ticho Brahes astronomiškeem nowehrojumeem un Nutons uš toreisejās matematikas un mehanikas rezultateem, uš Keplera, Galileja, Heigenša (Huygens) u. ž. atradumeem *). Tās dod eemeslu Macham teikt: „Astronomija, kuras

isglihtotu leelširgotaju aprindās, kuras ušstatamas kā ta laika tehniska progresa nešejas.

*) Naw weenkahršchi eespehjamš uš katra šola koriget Delewika-Waltera nepareišbas, bet tomehr der aisrahdit uš šahhdu šaktu. Behž B. ušstakeem par šinat-

attihstiba pa gadutuhtstoscheem welkas tā pāvedeens zaur wisdaschadakām galwam, rahda til redsami, ka sinatne naw nekahda personiska leeta, bet ka ta war pastahwet tikai tā joziala leeta.“ (Erkenntnis und Irrtum, 290. lapp.)

— Pehz feodalās šabedribās un winaš ideologijas (widus laika teologiskas scholastikas) šabrutšchanas šahlās lihbj ar tirdsneeziska kapitala un pretšchu apgrošibas išpleschanos leeliska raschoschanas tehnikas attihstiba. Eksperimentālā sinatne usnehma zihnu ar dabu: lihbj tam katolu basuiza nošodija debefs pehtišchanu, jo daba bij „zaur grehtos krišchanu šamaitata un nolahdeta“, bet tagad empiriske nowehrojumi un pehtijumi tika uškratiti par weenigo zeku, kas wed pee pateefibas atiššchanas (tā peem. Bekons ar šawu „induktivo metodi“ 17. gadu šimtena šahkumā). Weens sinatniškis atradums tagad steidšina otru: modernā astronomija, matematika, mehanika, šifika, ķimija, wehlat ari biologija uššahf šawu uswaras gaitu. Tirdsneeziskam kapitalam waldot pirmā weeta sinatnu starpā peedereja geografijai un astronomijai, tagad manufakturas laikmetā (no 17. gadu šimtena šahkot) to eekem mehanika un augstākā matematika; Kolumba un Magelana, Kopernika un Keplera šlawai blakus mirdš tagad Galileja un Dekarta, Heigensa un Njutona wahrdi.

— Naw muhsu noluhšs šneegt te wispahreju sinatnes attihstibas wehšturi: tahds darbs naw eespeeschams pahris drukas lošņēs un tas naw pāweizams ne pahris mehnešchos, ne ari pahris gabos.*) Mehš te gribejam — tā jau tas augščā minets — šneegt tikai daščus pee

nes attihstibu „taišni nejaušchiba loti beeschi šlehpjas jauni prinzipi“, un pee šchadām „nejaušchibam“ tas peeskaita ari to, ka Keplers par šawu pehtišchanas preeskchmetu galwenā šahrtā išredsejees Marša kustišas. De ir atkal nošchauts šchihbi: Keplers nehma Maršu newis aij šahdas nejaušchibas, bet taišni tamdehl, ka par Maršu bij wispilnigatais nowehrojumu materiāls Ticho Brahe tabulās. Maršs bij jau šen greesis uš šewi astronomu wehribu, tamdehl ka wina kustišas nekahdi nešakstaneja ar wispahre preeskch planetu zekleem peenemto rinku (epiziklu) liniju. St. Mādler, Bd. I., 234. lapp.

*) Mehš labprahf atšahjam M. Walteri un wina „wispušigo erudiziju“ Witt. Eglischa apbrihnošchanai, jo ta ir teescham škunste uš pahris šappušitem pašneegt matematikas, ķimijas, mehanikas, šifikas wehšturi! Wajadseja eet tikai tahlat un mehginat šcho „šinibu wehšturi“ šarakstīt uš šahda konfektu eetinamā pāpirischa... Tas warbuht W. kungam nenahktos wisai grehti, jo peem. wina tagadejā pahrskatā par ķimijas attihstibu — bes Pristleja un Lawuafje wahrdeem — naw neweena fakta (tur ir gan runa par mehaniskām auščhamām stellem, bet tās tatšču ihsti pee ķimijas wis nepeeder). Kā šaka tatšču Gogola Chrestakows: „у меня необыкновенная легкость въ мысляхъ!...“

mehrus un rahdit, ka ar wehsturiska materialisma metodi schie fakti istirsajami un isskaidrojami. Un astronomiju mehš nehnam tamdehl, ka ta — muhsu pretineeka wahrbus peewedot — sewischkei bagata sakteem, kas war atwehrt azis pascham weenteefigakam marfiska „kritikum“ (Latw. kritika, 45. lapp.). Kopernika teorija saskana ar leelo zelojumu un atradumu laikmetu wehl isjekas ka atsewischkes milsu kalns, bet sperot jau foli tahlak 17. gadusimtena sinatnes wehsture mehš nosahkam plascha kalnu rinda, kas frustam un schkehrsam ispleschas weena laida. Ka mehš to jau zentamees wisgaram airahdit, wisus pirmatnejos eerojinajumus sinatnes teorija sanem no raschoschanas prozesa mainam un pahrgrosibam un tagad nu atweras kapitalistiskas raschoschanas laikmets, kur raschoschanas tehnika aug til jonigi, strauji un plaschi. Bet zilweku wehsture, tapai ka daba waj muhsu paschu gariga darbiba, — saka Engels — „ir besgaligs sakaru un sawstarpeju eespaidu sarechgijums, kur nekas nepaleek ta, kas, kur un ka tas bijis, bet kur wis kustas, pahrgrosas, top un isnihk!“*) Katra pahrmaina raschoschanas tehnika, katrs jauns eeguums weena tehnikas nosare (un ta tad ari eskattas sinatnes, kas ir schas tehniskas neatnemama saskahwata) nenowehrschami wed pee jaunam pahrgrosibam, pee jauneem atradumeem wisas zitās nosares, wisa zilwezes materialas un garigas dsihwes kopiba. Fichte reis isteizās, ka absoluti nemot newar pat neweena smilshu graudina iskustinat no wina weetas, nepahrgrosot pee tam kaut ari eedomajami neezigaka mehra wisas uniwersuma dadas. — Sinatnes wehsture — t. i. zilwezes kolektivo atsinu attihstiba — naw apskatama un istirsajama ahrpus wisa raschoschanas kopsakara, ahrpus zilwezes saimneeziski-sabeedriskas wehstures, un tamdehl schahdas wehstures sarakstischana ir wehl tilai nahlotnes weizams milsu pehtischanas darbs.**)Bet atsewischkus peemehrus, kas atklaji ekonomikas un sinatnes zeeschos sakarus, mehš waram katra sinatnes nosare smeltees pahrpilnam.

Weena leeta tomehr jausjwer us wiszeeschako, ka sinatne ir zilwezes kopejs darinajums, winas kolektivo atsinu sistematizets krahjums. Nekas naw aplamat, ka to nostahdit par daschu genialu pehtneeku atsewischku leetu, kas paschi no sawas galwas radot jaunās

*) Fr. Engels, Dührings Umwälzung der Wissenschaft. 5. lapp.

**) Bes spezialam sinatnu wehsturem te war airahdit us Reklama apgahdeena schogad isnahkuschu grahmatu: Siegmund Günther, Geschichte der Naturwissenschaften. I. und II. Teil. Te ir ihsi sakopotu tilai sausi fakti un dati is sinatnu attihstibas, bet bes wina eescheja wehsturiska kopsakara.

atfinas, jaunus sinatniskus atradumus, un „ar weenu rahweenu“ eerahdot tiklab sinatnei, kà ari wispahrejai šabeedristai attihstibai jaunus zekus! Kas tad ir wispahrim zilweziska domaschana? jautà Engels. „Waj ta ir atšewišchka zilweka domaschana? Ne. Bet ta ekfistè tikai kà daudsu miljardu pagahjušchu, tagadeju un nahkoschu zilweku doma.“*) Zilwezes apfina, zilwezes kopejà garigà attihstiba kà ari atšewišchka indiwida gara dšihwe nemas naw pat domajama, ja indiwids atrastos ahrpus šabeedribas un atbalsitios tikai uš ņawàm neezigàm špehjam, uš ņaweem tik bešgala šihzineem un aprobeschoteem peerebšejumeem, ja tas nebuhtu zilwezes pa gadutuhštoscheem šakrahto un ņawairoto jehdseenu un atšiau kopejs mantineeks. Machs raksta par teoretisko pehtišchanu šchahbi: „Ja ari intelektu špehjas kulturās deenesià peeaug tahdà mehrà, kà intelektš beidsot rada ņawas ih pa = ņch a s wajadsibas un nodarbojas ar sinatni winaš pašchas dehl, tad tomehr jaredš, kà šchi parahdiba war buht tikai sozjalàs kulturās produktš, kura dara eespehjamu tik tahli ejošchu darba dališchanu. Ahrpus šabeedribas glušchi ņawas domās eedšfinajees pehtneeks buhtu biologiski neespehjamu, patologiška parahdiba“ (Erkenntnis und Irrtum, 60. lapp.) Machs te uššwer šabeedriška darba dališchanas prinzipu, par kuras nosari nepezeeschami jausškata ari sinatniška pehtišchana. Un par pašchu pehtišchanas prozesu runajot winašch kahdà weetà issaka šchahdu peesihmi: „Kas nodarbojas ar matematiku, tam daschreis war ušmahktees nepatihlama ņajuhta, kà wina sinatne, pat kà wina rakstamais šihmulis pahšpehtu wina pašcha gudribu (to atfinis pat tik leels matematikš kà Eilers). Šchahdai ņajuhtai ir ņaws sinams dibinats pamats, ja eegaumejam, ar zif daudš šweščàm, beeschi ween jau gadušimtenus atpakaš formulètàm domam mehš te riškojamees tik ehrti tekoščà kahrtà. Ta ir teescham pa datai ņwešč a inteligenze, kas mums sinatnè stahjas pretim.“**)

Šchahdà nosihmè mehš waram ari teikt, kà neweens pehtneeks naw patšahwigs ņawà darbà, kà pee jauneem sinatniškeem šlehdseneem un atradumeem to šatšreis wada zilwezes kolektiwà doma. Runajot par mašchinu zelišchanos Markšs ņaka: „Kritiška technologijas wešsture wispahrim peerahditu, zif maš kaut kahds 18. gadušimtena išgudrojums peeder weenam weenigam indiwidam.“ (Kapital, I.,

*) Engels, Dührings Umwälzung der Wissenschaft, 79. lapp.

**) E. Mach, Populär-wissenschaftliche Vorlesungen, Leipzig, 1896, 213. lapp.

335 lapp.) Tas atteezinams uš wiseem sinatniškeem atradumeem it wišos gaduſimtenos. Katram no teem ir ſawa ilga preekſchwehſtore un katrs eewehrojamaks pehtneeks atſahj atkal jaunus uſdewumus taškakām paaubsem; katrs techniſks jauneewedums, katrs ſinatniſks instruments — waj nu tas buhtu termometers waj mikroſkops, pulkſtenis waj grahmatu ſpeeſtore, twaika katls waj elektriſkā maſchina — ir gahjis zaur roku rokam. M. Walters grib mums eeſtahſtit, ka ſinatnu wiħri netikween gluſchi neatkarigi no ſawas wehſturiskās apſahrtneš radot ſawas „idejas“, bet ka tee tahdā pat kaħriā paſchi ween iſgudrojot ſawus peħtiſchanai wajadſigos riħlus. Kā peemeħru wiſch peewed ar leeliſku triumfu Galileju un wina taħſklatu. Wiſu zeenibu pret Galileju — 16. gaduſimtena beigās wiſch ſinatnē eenem tahdu pat weetu kā 19. gaduſimteni Darwins —, bet taħſklatu wiſch naw pirmais iſgudrojis. Tas atrasts Midelburgā (Holandē) 1608. g. un wairaki optiki (Laprejs (Vipersheims), Janſens, Metius) ſtrihdejās jau toreis, kam no wineem peeder pirmā atradeja ſlawa. Galilejs pats ſaka, ka wehſts par holandeekſchu atradumu pamudinajuſe ari wizu iſgatawot ſchahdu instrumenta; wina teleſkops tika tuħlia peħz tam no Keplera paħrlabots un wehſak atkal no Nutona un Ħuka (Hooke) ap 1670. g. paħrtaiſits. Galileja nopelns peelef tomeħr tas, ka wiſch pirmais iſleetoja taħſklatu ſwaigſchnu apluħkoſchanai. Interesanti pee tam atſihmet, ka wiſpirms taħſklatš praktiſki nodereja holandeekſchu flotei juħras karā pret Spaniju; ari Galilejs paħrdewa Wenezijas doošham ſawu iſgudrojumu, ar Ħura palihdſibu tad ari iſdewās pee laika nowehrot turku kara kugu tuwoſchanos. Sahkumā katrs eewehrojamaks astronoms bij ſpeeſts pats uš ſawu rolu pagatawot taħſklatu, jo Holandes waldbiba gadudeſmiteem ilgtoſchā juħras karā pret Spaniju zeeſchi glabaja ſcho noſlehpumu (gluſchi kā tagad jaunaku konſtrukziju torpedus.)*) Tas, protams, negroſa ſchi atraduma noſihmi, waj ar taħſklatu apluħkoja ſwaigſnes waj eenaidneeku kugus, bet ſchahdu faktu der paſtrihpot preekſch tahdeem launtineem, kas par waru gribetu noleegt ſinatniſku atradumu atkaribu no praktiſkām dſihwes wajadſibam.

Ta mehš jautajam, tahda loma wiſpahrim peekriht paſcham pehtneekām pee ſwarigakeem ſinatniškeem atradumeem, — waj nu tee buhtu jaunu teoretiku ſleħdſeenu formulejumi (tā ſauktee „ſinatnes

*) St. Mädler, Geschichte der Himmelskunde Bd. I., 249.—253., Bd. II., 326.—334. lapp.

litumi“) waj ari techniski jaunisgudrojumi —, tad mums jaatbild, ka pehtneeks ir tas, kas sakahrto un pahrfahrto no jauna kolektivi eeguhto atsinu materialu. Sinatniskis pehtneeks ta tad ihsti nemot n e r a d a n eka no jauna, bet tikai weido jau esofcho, atklahj jaunus, no ziteem wehl tikai tumſchi nojaustus sakarus starp realas ihstenibas elementeem. „Swarigakee sinatniskee atradumi“ — ſaka Machs — „nahkuschy arween tad, kur isdewas ko instinktwi jau ſen atſihu iſteikt ſkaidra teeschâ jehdseenu formâ un ta ſcho atsinu padarit par paleekamu zilwezes ihpaſchumu.“ (Mach, Populär-wissenschaftliche Vorlesungen, 208. lapp.) Peemehra dehl winſch aisrahda uſ Nutona atraſteem ſmaguma likumeem, kuzi uſ reis pazehla wiſu mekaniku un kuru pareiſibu katrs lihds tam jau tumſchi ſajutis, ka ari uſ S. R. Maijeru, kas pirmais uſtwehra energijas neſuhdamibas prinzipu (wehlaſ to ſawukahrt formulê Helmholtzs un pehbejâ laikâ Ostwalbs tam peedob jaunu weidojumu). Jauna sinatniska pateefiba war raſtees tikai tad, kad eepreeſchejâ domu attihstibas gaita jau ſagatawojuſe ſinama problema iſſchirſchaniu, un tamdehl pehtneeka darbâ iſpauschas tikai kolektivi uſkrahâ zilwezes garigâ energija. Neweens sinatnes genijs nekriht no gaiſa, to katreij noſtahda ſawâ weeta wehſturiskâ attihstiba, eerahda tam wina uſdewumu un ſneeds lihdselkus ſchi uſdewuma atrifinaſchana (tas mums ari iſſkaidro, kapeh3 pee weenadeem reſultateem weenâ un tant paſchâ laikâ nonahk wairaki geniali gari peem. Darwins un Holleſs [Wallace] waj ari Markſs un Engeliſs u. z.). Mehſ waram apbrihtnot leelo pehtneeku gara ſpehjas un par wiſam leetam wina neatlaidigo energiju, wina nenoflahpejamo atſiſchanas dſinu, bet naw nekahda eemefla toſ uſſkatit par kahdeem pahrdabiſku brihnumu radijumeem: tee ir taiſni zilweki, — ſaka Ostwalbs —, jo winos wiſpilnigal iſteizas ſpezifiſki zilweziſkaiſ, t. i. zilwezes ſpehja attihſtitees tahlat (das ſpezifiſch Menſchliche, die Fortſchreitungs-fähigkeit). Turpat Ostwalbs, pats markſiſts nebuhdams, peewed wiſai intrefantu peemehru, kadehk — peh3 wina domam — Franzijâ 18. gaduſimtena beigâs raduſchees tikdaudj genialu pehtneeku (mineſim tikai matematiki Lagranſchu, astronomu Laplaſu, kimiķi Lawuaſſe, dabas ſinatneelus Kiuwe [Cuvier], Samarku, Et. Hleru [Hilaire] u. z.). „Revoluzijas dehl radas wajadsiba republiku uſ wiſam puſem aiſſargat pret wezo Ciropu, [no jauna organifet mahzibu paſneegſchaniu un techniku un wiſgaram iſplatit iſglihtibu un darbibas ſpehju, — ta uſnah3a pehtſchni leels peepraſijums peh3 ſinatniſki iſglihtoteem zilwekeem (ſewiſchki uſ dabas ſinatnem atteezotees)

un ſchi wjadſiba nu zehla gaimâ weſelu rindu ſpihdofchu pehtneeku un domataju, kuzi toreiſ Franziſjai ſagahdaja ne maſaku ſlawu kâ winas politiſkâs kuſtibas.“ Oſwalds peefihmè, ka te newar runa buht par to, itka laiſmeta ſawitnojumſ buhtu atſahjis eeſpaidu uſ ahrfahrteji organiſetu indiwidu dſimſtibu, jo wiſi ſchee ſlawenee pehtneeki dſimufchi pirms revoluzijas. „Zapeenem turpretim, ka ſabeedribâ i r katrâ laiſkâ neapſtrahdata zilweku materiala daudſums, no kura tad ſem iſbewigeem apſtahkeem weenmehr attihſtas leeli wihri, un tiklihdi nu peepēſchi radâs eeſpehjamiba attihſtitees, tad ari no ſchi materiala zehlâs tik bagatigs genialu indiwidu wairums.“*)

ſabeedribas kolektiwâ doma wed pee jaunâm ſinatniſkâm atſinam, bet ſchi jaunâ ſinatniſka pateſiba war peepilditees tikai tad, kad winas laiſks ir nahjis. Ziteem wahrdeem: ſinams teoretifſks atradums war titt dſihwè realiſets tikai tad, ja to praſa jau nogatawojuſchâs raſchoſchanas kopibas techniſkâs wjadſibas, — jeb wehl noteiktat —, ja to praſa ſinamas waldofchas waj ari pehz warâs ſneedjoſchâs ſchē i r a s i n t r e ſ e s. Jo rakſturifſks peemehrs te t w a i k a m a ſ c h i n a s iſgudroſchanas un winas praktiſkâs iſleetoſchanas wehſture, bet ſchi intereſantâ nodala latweeſchu laſitajam jau peeeetama (to apſtatijis ſalktis, dibinotees galwenâ kahrtâ uſ Matschoſa „Geſchichte der Dampfmaſchine“ un uſ atteezigâm nodalam „Kapitalâ“).**) Te mehſ redſam jo gaiſchi, ka ſapina atradums par twaita ſpehka iſmantofchanu ruhpnēezibâ (ap 1687. g.) paleek tikai intereſants eeſperiments beſ praktiſkâs noſihmēs, ka neatkarigi no wina ap ſcho problemu nopuhlas Sewerijſ un Njutomens, lihdi tad gandrihſ ſimts gabus wehlat (ap 1777. g.) Dſchemiſ Uatts tika galâ ar ſawu twaita maſchinu, kad ta bij tikufe par augoſchâs leelruhpnēezibas neatleekamu wjadſibu. Tani pat laiſkâ teek iſgudrotas un darbâ liktas mekaniſkâs wehrpjamâs un auſchamâs ſtelles (wehrpjamâs maſchinas iſgudrotaju bahſſidſini Arkraitu [Arkwright] Markſs rakſturo kâ pehdejo neleeti un ſweſchu iſgudrojumu leelako ſagli), kas nu leeliſki pazehla darba raſchigumu un ſabrikantu pelnu, bet taiſni ſchauſmigâ kahrtâ weizinjaja ſtrahdneeku iſſuhkſchanu. Jau 16. gaduſimteni Danzigâ tika iſgudrotas kahdas mekaniſkas lentu auſchamâs

*) Wilhelm Oſwald, Erfinder und Entdecker, Frankfurt am Main, 1908, 21. lapp.

**) St. „Raſchoſchanas ſpehku ſtatika un dinamika“, Iſglitība, 4.—6 (num. 1909).

ftelles (tā faultā „Bandmühle“), bet zunftigo audeju dumpja dehl
winaš leetošhana tika noleegta un Hamburgā peem. ſchi maſchina tika
uſ magistrata paweħli klaji ſabedſinata. „ſchi maſchina, kaš tahdu
troſni ſagehla paſaulē, uſſkatama kà wehrpjamu un auſchamo maſchinu
— un tã tad ari 18. gaduſimtena ruhpneezifkãš revoluzijaš —
preekſchteze.“*) Bet tagad 17. gaduſimtena beigãš un 19. gadu-
ſimtena ſaħlumã, kad to praſija wiſſpehzigã kapitãla intrefeš, ſchiš
twaika dſenamãš maſchinas tika eeweſtaš leetošhanã, neluħkojot uſ
anglu ſtraħdneeku dumpjeem, kaš toreij tiħ beeſchi demoleja fabrikãš
un ſadragaja maſchinas. Žeb atkal zits peemehrs: pirmãis twaika
maſchinas atradejš Deniſš Papinš iſgudroja ari twaika laiwu un
mehginaja ar to 1707. g. doteeš žekã no Kaſeleš uſ Angliju, bet
Mindenã „augtã waldiſhana“ aiſleedſa tam taħtaħ želot un Weſereš
kugineeki ſaſita wina twaika laiwu drupãš.***) Bet ſimts gaduš
weħlaħ, kad leelruhpneezibaš attihſtiba praſija aħtrus un eħtrus ſatit-
ſmeš un tranſporta liħdſekluš, kad kã uſ burwja maħjeenu ruhpnee-
ziſtee un tirdſneezifſtee zentri teeħ jau ſaweenoſi dſeišžeku ſleedem un
telegraſa draħtim, — amerikaneetiš Fultonš 1807. g. teeħ ar ſlawu
wainagotš kã pirmãis twaitona iſgudrotajš. „Ar aſu un dſitu ſta-
teenu apdahwinati peħtneeki“ — ſaka Mehringš — „redš jau tad
ſinamu uſdewumu un wina atriſinaſchanu, kad weħl materialee apſtaħkli
naw ſchi uſdewuma iſſchkirſchanai nogatawojuſcheeš un kad paſtaħ-
wojchã ſabeedribaš formazija weħl naw attihſtijufe wiſuš rajchoſchanãš
ſpeħtuš, kaš winã war eeħilpt. . . . Ja tomeħr pirmãjeem (kã peem.
Papinam) naw nekãħdi un ſcheem (peem. Artraitam, Uattam, Fulto-
nam) tiħ paſauli paħrgroſoſchi panãħkumi, tad ar to ir peerãħdiš, kã
nemiš ſinamš iſgudrojumš wada ekonomiſko attihſtibu, bet kã ekono-
miſtã attihſtiba wada iſgudrojumu, kã žilweka garš naw ſabeedriſko
revoluziju zehlejš (Urheber), bet wianu iſpilditajš.“ (Mehring, Leſſing-
Legende, 454.—457. lapp.)

Kã ihſti noteekãš ſinatniſki iſgudrojumi, kaħdi apſtaħkli toš
weizina un kaħdi ſchkeħriħli toš kawē —, to meħš wiſlabãħ waram
redſet no peemehreem, kaš nupat noriſinaš muħſu ažu preekſchã. La

*) Marx, Kapital, jünfte Auflage, Bd. I. 393. lapp. Mums te naw
eeiſpeħjamš ilgak uſtaweteeš pee maſchinu lomaš ruhpneezibaš un wiſãš ſabeedriſkãš
dſiħweš gaitã un tamdeħl aiſraħdam tiſai uſ „Kapitala“ nodalu „Maſchinerie und
große Industrie“ (334.—469. lapp.) un uſ Engelſa „Lage der arbeitenden Klasse
in England“.

**) Franz Mehring, Die Leſſing-Legende, Stuttgart, 1893, 457. lapp.

ir gaisa kugneezība, kurai arī ir ļāva simts gadu ilga preefšwehsture. Jau no 1783. g. saskot noteek pirmee mehginajumi ar gaisa balonu (Montgolfiere), pat Ģete ļawā laikā par to jau ļajuhļminajās, bet tikai muļļu deenās, kad ar automobiku industrijas attihstibu isdewās konstruet noderigus motorus un gaisa kugus padarit teesham groļamus, gaisa kugoshanas problems war tift usstatits jau par isschirtu. Ta ir weena no leelakām uswaram, ļahdu kopejeem puhlineem ļajneedšis zilweka gars! Un te nu mehs redsam, kur kapitalistiskām leelwalstim wajadšiga brunoshanās noluhkeem gaisa flote tur neteek schelotas ne milsu naudas sumas, ne arī zilweku dšihwibas, lai tikai dšihstu uļ preefshu gaisa kugu tehniku. — Tanti pat laikā noteek tiftat leeliski atradumi ķimijā (radijs!) par materijas pahrwehrchanos energijā, bet te preefsh wajadšigeem eksperimenteem truhsti naudas! Ģan Lebons (Le Bon) nerimstas aishadit uļ scho „intra-atomu energiju“ (énergie intra-atomique) un isreķinat preefshā, ka te, ja isdotos daļhus kilogramus materijas pahrwehrst energijā (dissocier quelques kilogrammes de matière), tad „mums peederetu tahds energijas awots, ļamehrā ar kuru wiļu muļļu raktuwju ogļu krahjumi buhtu pilnigs neeks.“*) Bet kapitalam schimbrihscham schahdi energiju awoti wehl naw wajadšigi, ihmehginajumi maksatu beļ gala dahrgi un nekahdus taustamus praktiskus lahumus azumirkti tee neļola, un tamdeht tiklab walšis preefshitahwi, kā arī privati bagatneeki ir pilnigi kurli pret schahdeem sinatniškeem praweetojumeem. Un Lebonam zits nekas neatleek ka ruhgti schelotees par ļabeedribas weenaldbibu, par ofizialo autoritatu un konserwativo dogmu slogeem, kas aisschlehrslo zeku wišām jaunām sinatniškām idejam, un elegisti atgahdinatees Oma (elektrodinamikas nobibinataja), R. Meijera (energijas nesuhdamibas atradeja) un Galileja listeni. (St. L'evolution de la matière, 55.—56. lapp.) Tik atkariga, luhst, sinatne un winaas tahlakā attihstiba no ļabeedribas un tik maj sinatne pate par ļewi spēhļ dot „jaunu wehstures laikmetu, jaunus apstahklus un jaunu ļabeedribu!“ —

— Mehs te aprobeschojamees ar to, ka apstatiļām tikai eksakto sinatnu ļakaru ar ļatreisejo laikmeta ekonomiku, tamdeht ka schis ļautajums wehl majak nosļaidrots un war dot eemeslu pahrpratumeem, kā arī tihšcheem ļagrosijumeem un maldinajumeem. Kas atteezas uļ

*) St. Gustave Le Bon. L'evolution de la matière. Paris, 1905, 35. lapp. Lebona peemehru peewedis arī Galitis rakstā „Sinatne kā ļabeedriķta parahdiba“, Mehnešchraķšis, 1908, peekā burtniķa.

tihrām ideologiskām sinatnem (peem. uš jurisprudenzī, tautsaim-
neezību, wešturi), uš katra laimeta juridiskām un filosofiskām, poli-
tiskām un religiskām sistemam, kurās isteizās katrreisejā šabeedriški-eko-
nomiskā eelahrta, — tad te tik gaischi jau iredsama šchis ideologiskās
ujbuhwes šakariba ar ekonomisko pamatu, ta peerahdita jau tikdaudš
peemehreem un pehtijumeem, ka pat pašchi ušnehmigakee un pawir-
šchatee markšisma „kritiki“ nenemas wairs šcho possiziju aisstahwet.
Wehl tee domā turetees mahškļas wehšturē un kritikā, tamdehl ka
mahškļā nenoleedjami wairaf war isteiktees indiwiida ihpatnibas un
lihdi ar to rastees ilusija, itka mahškļa nebuhtu tik attariga no šawa
laimeta wehšturiški-šabeedriškeem apstahkļeem. Bet ka ari mahškļa ne-
atšchiras un newar atšchirtees no zitām šabeedriškās ideologijas
formam (religijas, morales, filosofijas), ka ari te šabeedriškais dšihwes
weids nošata zilweku apšiau un newis otradi, ka mahškļas darbu
šaturs, wiņu idejistiskais wiršeens un pat ahrejais štils atšpogulo tikai
šabeedribas pšichiku, wiņas dšihwibas un daiļuma paššajuhštas šinamā
wehšturiskā apšahrtnē (milieu), šinamās šchķiru atteezibās —, par
to wiņu mums nahškees runat šchi apzerejuma otrā daļā. —

Bet pirms mehš šlehdjam nodatu par šinatnes un ekonomikas
šakareem, mums wehl wišmaj pahris wahrdeem japeemin ari dabas
šinatnes, kas nodarbojas ar dšihwu organišmu pehtišchanu (biologija
un wiņas atšewišchās nošares) un stahw tā tad widū starp ešfaktām
un tihri ideologiskām šinatnem. Ša biologiskās šinatnes, — tiklab tad, kad
tās nodarbojas ar šaktu pehtišchanu un grupēšchanu, kā ari tad, kad
tās no šcheem šakteem atwafina wišpahrejus šlehdšeenus (likumus) un
ar to palihdšību zensčas aptwert un iškaidrot dohu wiņas wišumā
—, stahw atkal zeeschā šatarā ar šabeedribas rašchošchanas špehtu
attihštību, to mehš redšam tuwaf eššlatotees šcho šinatau wehšturē.
Mehš šchoreiš aprobešchošimees tikai ar weenu peemehru — ar Dar-
winawoluzijas teoriju, kurai zilwezes garigā attihštibas pee-
kriht tāpat leela wehšturiska nošihme kā Kopernika heliozentriskai siste-
mai un Markša dialektiskam materialismam.

Ewoluzijas prinzijs (t. i. jehdšeens par nepahrtrautu, nemitigu
attihštīšchanos) šahka ešspeestees tiklab dabas šinatnēs, kā ari wehšturi-
ški-šabeedriškās šinatnēs tikai pehž tam, kad 18. gadušimtena beigās
un 19. gadušimtena šahšumā ruhpnēezibai no manufakturas (kapitali-
stiskās amatneeku darbnizas) pahrejot uš maščinu leelindustriju milšu
apmehros atraisijās rašchošchanas špehti un kad leeliskām pahrgrošibam
tehnika šetoja tikpat šwarigas wehšturiskās pahrmainas Ēiropas šozialā

un politiskā dšihwē (mīnēsim tīkai frantschu revoluziju). Tīkai tagad, kad šchis praktiskās dšihwes pahrmainas jau norišinajās wišu ozu preekščā, šahkās ari revoluzija zilwezes ideologiskos usfkatos, šahka irt šastingušchās metafisiskās dogmas un usauša atfina, ka pasaule naw no muhščibas pastahwošču, negrosamu leetu sistema, bet nemi-tigi grosigu prozefu kopiba. Gadudešmits (ap 1850. g.), kad Dar-wins (un winam paraleli Markšs) noslehdsja galwenos wilzeenos šawu sinatniško teoriju, eefihmē jo strauju kapitalisma attihstibu: dšelszelu tihkla un twaitonu šatiksmeš ahrfahrteju paplašchināščanos, selta gultau useeščanu. Kalifornijā un Australijā, mašu izželošchanu uš Ameriku, břihtirdšneežibas uswaru Anglijā.*) Kašds eepaids uš Darwīnu jau wina pehtneeka darbības šahlumā bijis fakteem ij ekonomiskās dšihwes, to mehš sinam no wina autobiografijas. „Oktobri 1838. gabā” — raksta wīnšch — „peežpadšmit mehneščus pehž tam, kad es jau biju stahjees pee sistematiskās pehtišchanas, reiš laika kawekka dehl es islašiju M a l t u š a grahmatu par eedšihwotaju škaita wairoščanās jautajumu. Tā ka es jau biju šagatawots zaur ilgeem stahdu un kustoņu dšihwes weida nowehrojumeem, tad ari es wareju nowehrtet šchis wiēgaram noteekošchās ekfistēnzēs zihnās nosihmi un man uš reiš gaischa tīka doma, ka sem šchahdeem apstahkēem derigām pahr-grosibam wajaga usglabatees un nederigām jaet bojā. Te nu man beidsot bij teorija, kuru isleetojot es wareju šawu darbu turpinat. . . .” (**)) Darwinam tā tad no kapitalistiskās raščošchanas kahtības nemtais „brihwās konkurenzes” prinzijs nōdereja par atšlehgu wina dabas-sinatniškās pehtišchanas darbā un eerošinaja wīnu usstahdit šawu teo-riju par organiskā dabā noteekošcho zihnu dehl ustura, pehž kuras d a b i š k ā i š l a š e usglabajot tīkai špehjiagos un derigatos un ijuh-zinot nederigos wed pee jaunu šugu izželšanās. Kā sinams, dabi-škās išlases prinzijs wīnās pirmatneajā formulejumā teek wehlaš zeešchi apstihdētš un biologiskēe pehtneeki mehgina tam dot jaunu weido-jumu, bet ja ari šchāi teorijas šastahwdalai jateek grositai, tad tomehr nešatrizinama paleek uš laiku laikeem Darwina nodibinatās teo-rijas pamatideja par šugu dabisko zelščanos un attihstijščanos. Ka wīšas daschadas augu un dšihwneeku šugas palahpeniški attihstijušchās no nedaudšām elementarām pirmšugam — to Darwins peerahdijis tā neapgaššchamu sinatnišku pateekšibu.

*) Cf. Otto Bauer, Marx und Darwin, Kampf, Jahrgang II, Heft 4.

**) Zieju pehž kreemu išewima: Сочинения Чарльза Дарвина, под редакц. Тимирязева, Москва, 1907, т. I, 31. глрр.

Ekonomiskās dšihwes parahdibas eerošinaja Darwina pehtišchanas wirseenu, bet šcho pašču toreisejo ekonomisko apstahllu kopiba šagahdaja wina teorijai nezereti drihsu uswaru. Ewoluzijas ideja bij jau šen atpakał tikuse uštahdita no dascheem dabas pehtneekem (minešim tifai Lamarķu taišni 50 gadus eepreekš); Darwins pats uštaita 34 daschadus zoologus, botanikus un geologus, kas jau pirms wina waj reije ar wina peenehna šugu pahrweidošchanos waj wismas neatšina wairs otšewišķus radišchanas aktus. Ari zitas šinatnes bij jau nolihdšinajušķas zetu ewoluzijas prinzipam organiskā dabā: paleontologija bij tikdaudš gaismā zehluše pahrakmenotu, ismirušču stahdu un dšihwneeku atleekas, kur wišur nu wareja nowehrot pahrejas no sematām formam uš augstakām; šalihdšinamā anatomija bij usrahdiuše weenadibas wisdashadako kustu ķermenū buhwē; geologijā Laijels (Lyell), kam beš tam bij personisks šafars ar Darwina, šawufahrt peerahdija, ka semes šlahni pa šimtušķstošču gadu ilgeem laika šprihscheem ižehlušķees un isweidojušķees sem ikdeenišķo dabas parahdibu eepaida. Bet ja ari wišu to paturam wehrā un beš tam usweram Darwina ašo uštweršchanas špehju un nenogurtoščo zih̄tibu, wina ruhpiģi šakrahtā un pahrbauditā materiala daudšumu, wina zaurzaurim ištahdatās teorijas noslehgtibu, tad tomehr tas mums wehl nedod peeteekošču ištahdrojumu, kamdehl Darwina mahziba toreij tik negaiditi aštri eeguwa wispahreju peekrišchanu taišni burščuasiškās aprindās. „Darwinisms mums taišni war noderet par parauga peemehru,“ — šaka A. Pannetuks —, „ka ari šinatiskās teorijas teek pahrwalditas no šabeedrišķem apstahķeem. Kas laša apzerejumus par darwinismu kā tihri šinatiskus rakstus, tas nenowehtšami tiks apmulšinatš no šawstarpeju aparojumu un apwainojumu pluhdeem, un tas winaus ispratis tifai tad, ja tas toš apluhkos kā strihdus rakstus šabeedriškā šķēru zih̄nā.“*)

Wispirms darwinisms kā laujas šauzeens tika usnemtš no toreijejās uš augšču ejošķās burščuasišjas un winaš ideologeem zih̄nā pret konserwatiwām un klerikalām aprindām un winaš reakšionareem uštateem. Tas ari ištahdro, kamdehl Darwina teorija šewišķi Wahzija 60-toš gados atrada tik šajušminatus peekritejus: Wahzijas burščuasišja bij toreij nostahjušēs ašā oposizija pret junteem un lihds ar to ari pret garidsneežibu; ta prasija šew peenahkoščos šabeedriško

*) Neue Zeit, 27. Jahrg., Bd. I., Heft 20., A. Pannetoeck. Ein theoretischer Kulturkampf.

un politisko waru walsi, un winaš radikalā inteligenze ņauza pehž nenoflodņitas apņinas un domu brihwibas, pehž brihwos ņinatnes un neatņarigas ņolas, un darwinizms tai bij noderigs eerozis pret wezo dogmatu mahneem. Weens no ņchahdeem ewoluzijas idejas wišdedņigakeem ņarotajeem bij un ari palizis wišu muhņņu Ernsts Hekels. *) Bet wehlaņ, ņad wahžu burņchuafizija apmeerinajās ar kompromiņu un labprahtigi atņahja ari joprojam noteizoņņo waru Wahzija junkuru kaņtes roņās, tad atņlahba ari winaš ideologu ziņnas ņpars, atdņiņa agratā ņajuhņminaschanās par Darwinu un toteeņ jo wairak tika paņrmeleetas wina teorijas wahjās puņes un nepilnibas. Protams, noleegt ewoluzijas prinzipu organizkā dabā wairs naw eespehjamš, un tagad noweņrojams Wahzija raksturizkš ņakts, ņa katolu zentra „ņinatnu wihri“ (peem. paterš Wasmans) puhlas darwinizmu kautkā ņameerinat un ņaņkanot (!) ar katolu baņnizas mahzibam.

Bet darwinizmam bij burņchuafizkās inteligenzes aprindās ari wehl zitads peewillņchanas ņepheks netikween ņā progresa idejas simbolam pret klerikalo mahzizibu un gara tumņibu. No Darwinu ewoluzijas teorijas burņchuafizke ņinatnu wihri galwenā kahtā iņnehma wina „dabizkās iņlaņes“ hipoteņu un paņrneņa to no biologijas uņ ņoziologiju, no augu un dņihwneeku walsis uņ zilwezes ņabeedriņko kopdņihwi (mineņim te tikai Spenseru un wina ņolu). Kapitalizkās konkurenzes prinzipam tika dots dabas-ņinatnizkš eetehrps, un ņchahdā weidā burņchuafizke ņoziologi un tautņaimneeki, atņauzotees uņ darwinizmu, ijpuhlejās peerahdit, ņa kapitalizkš ņistema ir negroņams dabas likums, ņa ņaimneezizkā dņihwē walda tas pats „dabizkās iņlaņes“ prinzipš, kas ņtiprakos un ņpehņigakos (t. i. waldoņņo kapitaliztu ņchņiru) ņet uņ augņņu un maņak apdahwinatos un neņpehņigos nihkulus (t. i. proletariatu) ipeeņņ uņ leju un ņa tamdehņ gluņņi weliigi un pat ņaitigi eņot wiņi mehņinajumi kapitalizma raditos launumus iņnihdet un kopoteem ņpehkeem pazelit ņtrahdneeku ņchņiras ņahwolkli! (Protams, Darwinam paņņham un wina muhņņa darbam naw nekahdas dabas pee tam, ja wina dabas-ņinatnizko hipoteņu ziti rau-

*) Sal. wina Der Kampf um den Entwicklungsgedanken, Berlin, 1905. ņā eemeņrojamu pehtneeku un droņņu idejas ziņnitaju atņiņņt Hekeli ari marņņiti pilnā mehņā, bet tiņpat kritizkš tee atkal iņturas pret wina pawirņņo un greiņo ņilosoņizko „monizmu“, ņņo Hekela dehweto „ņalti ņtarp ņinatni un — religiju“. To ņin it labi ari M. Walters, bet tomehņ wiņņņ ņņo „monizmu“ ņenizkās marņņisteem eebahņi ņabatā ņā wiltotu nendas gabalu. Bet par to turpmal.

dsija ismantot sinamās šķiras intresēs.) Brihvā konkurenze bij ilgu laiku kapitalistiskās buržuasijas elks un lihdj ar to dabiskā ielafe bij tai nešaubams un švehts sinatnes likums, bet wehlať neaprobešhotā konkurenze tika pašceem kapitalisteem par bihtamu, postigu waru un tee tagad meklē patwehrumu gan aissargu muitu, gan ruhpneeziško sindikatu un kartelu pawehni. Un paraleli tam „dabiskās ielafeš“ prinsips naht nezeenā un buržuasijškee pehtneeki zensčas atrast jaunus regulejoščus momentus, kas nosaka un wirja dabas organisko attihstibu.*) — Tif grosigs ir sinatniško teoriju liktenis un tif atkarigs no šabeeđriško apstahlu kopibas! —

— 1859. gadā, tad pat, kad parahdijās drukā Darwina „Origin of species“, laida ari klajā Markšs šawu šlaweno preeščwahrdu „Zur Kritik der politischen Oekonomie“, kur formulēta wina zilwezes šabeeđriškās attihstibas teorija. Ka Markša un Engelsa dialektiskais materialisms un uš ta dibinatā kapitalistiskā raščoššanas eekahrtaš kriitika wareja raštees tika tahdā laikmetā, kad jau bij atšaisiti kapitalistiskās raščoššanas špehti, kad jau pahreddšamas apitalisma attihstibas tendenzes un šķiru zihnu neišbegamā gaita — pee ta wairš naw wehrts ilgat ušlawetees. Markša pehtijumu mehrkis bij atrast kapitalistiskās raščoššanas kustiabas un attihstibas likumu, un wehsturiškā materialisma šlehdseeni — kà mehš to jau pirmā nodalā aprahdijām — uš tagadni atteezinati naw nekās zits, ka no teekoščās proletariškās kustiabas teoretiskā išteikšme (kà to Markšs un Engels šašči ari uššwer „Komun. manifestā“). Ša Darwins šawu pehtijumu eerošinojumus šanehmis no kapitalistiskā preišču un darba tirgu, tad par Markša mahzibu war teitt, ka ta zehlušēs un isweidojušēs modernā šabrikā (D. Bauers). —

Markša nemirštigais nopelns sinatnē paleek tas, ka wišč mums atklahjis tagadejās šabeeđriškās attihstibas likumu. Wišč rahdijis mums, kà ščis attihstibas prozesu paahtrināt un tuwināt nahlotni, kad šabeeđriškee raščoššanas špehti nahts zilwezes lopejā pahrsinā, kad zilwezes kopdarbs tiks šwabads un laimigs. Tad nerikween sinatnē, bet ari organišetā zilwezes kopdsihwē waldis nemitigi augošs un šaškanotš progresš. —

*) Šal. G. Ceštein. Der Kampf ums Dasein, Neue Zeit, Bd. I. 1909, 710. lapp.

Weli Peesihme. Lajitaji lai mani atwaino, ja es te peeprauschu pahris perjonistas peesihmes. Weens no ijweizigakeem kniijeem M. Waltera raksta ir a galwojums, ka es sawos „Faunos un klaunos“ esot dajchas weetas norakstijis no Jantawa „Wezeem esseem“. Lajitaji gan war paschi salihdsinat un pahrsleezinatees, waj manā fazerejuma ir kahda lappuse, kurai nebuhtu usspeests mans domu weidojums. Bet M. Walters tomehr „isfetojis“ ij manas grahmatas weselus trihs teizeenus, kas deesgan lihdsigi paraleleem Jantawa teizeeneem. Weens no teem, ka etonomiskai strukturai jabruhtot agraf waj wehlat jagahschas ari schai strukturai peemehrotā ideologija, naw, protams, Jantawa, bet Marksa doma (st. „Zur Kritik“ preekshwahrdū). Walters nu loti sparojas, ka Marksa domas wajagot „attehlot saweem lihdsiekleem“, bet mehš redsejam, kur tas pats notluwis saweem lihdsiekleem tehlojot. Te der aifrahdit, zil zeeschi pats Engels arweenturas pee Marksa noslehgtā formulejuma un ka wehsturiska materialisma teoriju isleetot tas pat wahrdiski atfahrto Marksa teizeenus (jal. „Zur Kritik“ preekshwahrdū un atteezigās weetas no „Anti-Dühring“, fūnftē Auflage, 12. lapp.). Tad nahf otrš teizeens: „Sabeedribas materialee raschotaji spehti nestahw uf weetas, bet pastahwigi attihstas.“ Bet ta ir tik elementara marksijistika doma un tik ihji un woenfahrtschi isteikta, ka ta nemas naw zitadi isgrojama (warbuht M. Walters tad ari waretu mehginat „patstahwigi weidor“ teizeenu: „Wolga eegahschas Naspijas juhra“?). Atleek wehl treschais diwt rindas garais teizeens: „Kats mahsklineeks ir sinamas sabeedribas aptahrtnes, sinamas schiras behrns“ (Walters scho teizeenu pahrrahwis widū pujschu, jo tahlat tas wairs nesakriht). Ja kahds defadents grib tizet, ka man scho teizeenu wajadschais aishemtees no Jantawa, tad es scho behrnijscho preeku neeschu tam laupit, bet man schkeet, ka tahda waj tam lihdsiga doma desmitam reisem jau isteikta manos agrafos rakstos. Tas tad ari wijs. Gribu tizet, ka M. Walterim ir dahwanas uf „isfetschann“, bet pee manis winsch ar tam nelo nepanahfs.

M. Walters zel te leelu trofni un naw robeschu wina moraliskam usbudinajumam: tas nu ihsti gan peestahw sribentam, kas — ka mehš redsejam — weselam nodalam zauri tischeepis gan domas, gan faktus, gan zitatus un pat grahmatu wirsaktus no Bernsteina un Defewisa! Wina defadentiskeem draungeem un deeminatajeem tas war islaktees ka nesaprotama psihologiska mihla, bet tee, tas M. Walteri un wina literaristo darbibu masleet pasihst, par to nepawisam nebrihnefees. Buhs wehi atminā, ka Walters sawu publizista karjeru ussahka „Libanische Zeitung“ klajā laisshot plaschu „soziologisku studiju“ par seeweetes stahwolli fenatnē un tagadnē, lihdsi wahzeetis-redaktors bij speests artikulu wirkni apturet, jo israhdijas, ka schi „soziologiska studija“ ir burtiisks noraksts no kahda deesgan pajihstama aintora — Augusta Bebela — flawenās grahmatas. Nesahfschu te krauwat wehl zitus peemehrus ahra, bet tomehr uf weenu faktu esmu speests aifrahdit. „Datweeschu kritikas“ beigās teek ar tik milsiigu paschrellamu — kahdu pee mums lihdsi schim titai leetojis dsejneeks Fallijs un stroderis Misubarts — usflawets Michaela Waltera fazerejums „Tolstoi nach seinen sozialökonomischen, staats-theoretischen und politischen Anschauungen“. Tur peewestas pat tahdu Schweizijas awiisichu labwehligas atsaufmes kā „Aargauer Nachrichten“ un „Schaffhauser Intelligenzblatt“ (truhsti titai wehl „Limbaschu Sinu“ un „Goldingenscher Anzeiger“ kritikas). Kas scho gara raschojumu eegahdatos un schaktu lasit, tas justos nepa-

tihkami wihtees: tur ir tikai dažadu Tolstoja tekstu tulkojumi un šatopojumi bei šinatnišķas analīzes, bei sociologiskās vaj literārvehturiskās kritikas. Negribu tomehr leegt, ka paretam te ir ari dažčas interesantas peestihmes, bet ar tām tahda šawada leeta. Tā peem. 12. lapp. Michaels Walters welf paraleli starp Tolstoju un Ruso, bet tikai ne masakā sihmite neaishrahdā, ka te rinda pa rindai, wahrds pa wahrdam norastits no pašistamā kreewu kritika nelaiķa Andrejewiſcha-Solowjowa (И. Андреевичъ, Л. Н. Толстой, СПб., 1905, 29. lapp.). Protams, ka ne „Morgauer Nachrichten“, ne „Schaffhauser Intelligenzblatt“, ne ari zitas wahzu laikrastu redakzijas Andrejewiſchu nepašihst un tahdā kahrtā M. Walters jo lehti teef pee laureem. Neesmu par Walteri interesejes un newaru ari ſew stahditees preekščā, kahda šinatniſka nopelna dehl tas walkā „Dr.“ tituli (kaut gan wiſpahr šinams, zil weegli tahds eeguhstams ahrjemēs), bet ja tas pee ta tizis ar šawu apzerejumu par Tolstoju, tad buhtu godigaki, ja M. Walters to kluſam eebahst ſew kabatā un peeppraustos tikai tur ſew klast, kur wianu wehl nepašihst.

V.

Mehs eſam galā ar šawu teoretisko apzerejumu par wehturisko materialismu; mehs eſam zentuschees dot atbildi uſ galwenām eerunam un ſagrosijumeem, kahdus ſchai teorijai apſinigi waj neapſinigi grib uſwelt, un eſam ar daſcheem peemehreem iſ wehtures mehginajuſchi rahdit, kā wehturiskais materialisms iſleetojams darbā kā pehtiſchanas metode.*) Bet wehturiskais materialisms naw nekahds akademiſks jautajums, bet „praktiski-kritiſkas darbibas“ teorija, aktiwa ſabeedriſka progresa formula, un tamdehl mums wehl jamin pahris wahrdi, kahda noſihme ſtrihdam par wehturisko materialismu muhſu ſabeedriſkā politikā, muhſu praktiſkā zihnā. Mehš waram jautat ſaweem presineeſeem: kahdu paſaules uſſlatu tee stahda markſismam pretim, kahdu darbibas programu tee atriſina un kahdeem mehrkeem pretim tee muhš aizina?

Schoš mehrkus uſminet mums nenahkas gruhti, jo pats M. Walters grahmatas beigās noxem šawu „ſinatnu wihra“ leeko bahriſdu un uſstahjas kā dekadentu ſwehrinats adwokats. Iſhti tomehr wiſch ſawus klientus naw apmeerinajis, jo Wiſt. Eglits furnē: „Muhſu dekadentus tagad wehl tik aiſklasti aiſstahwet gluſchi weltigs

*) Jautajums par wehturisko materialismu un mahſſlas teoriju un mahſſlas wehturitiſks apſtatits ſchi darba otrā dakā, tāpat ari markſisma atteeziās pret moderno ſilosoſiſko materialismu, ſewiſchki pret tagadejeem gnoſeologijas (atſiſchanas teorijas) problemeem. Garām eſot tiſks tur ari aprahditas diletantiskās pawirſchibas un aplamibas, kahdas par ſcheem jautajumeem laiduſchi klajā titlab Walters, kā wina domu beedri.

darbs, jo viņi vēhletos atkļautas, nesaufsigas, bet tikai taisnas un gudras (!) teefas.“ (Sk. „Latvijas“ num. no 20. bez. 1908. g.)*) Bet ta ir teefcham sema nepateiziba no latweefchu defadentifko rakstneeku puſes, jo Walters tatschu ir darijis wiſu un pat wehl wairat nekā wiņa ſpehtos ſtahwejis. Wiņſch ataizina Aristarcha un Galileja ehņas, wiņſch atſaužas uſ Geti un Leſingu, wiņſch runā par wezindeefchu broderiju un iru ornamentifku, par kahdu krukta glesnu Konſtanzes baſnizā un etnologifko „apgreefchanās likumu“, wiņſch peeved ſimtu wahrbus un zitatus, kam ar paſchu jautajumu naw nekahda ſakara! Newikus nahl prahtā kahda Schifchedrina adwolata ſchtufi teefas preeſchā: „Reiſ es ſwehrinato preeſchā iſrahdiju, kā pār wirwi lez. Roſtahjos jahles widū un ſaklu lehlat. Attaifnoja. Dirreiſ es nehmos peerahdit, ka weens zilweks war apeht weſelu rauſi — un apehdu.“ Gluſchi tāpat M. Walters ir pār wirwi lez, ir weſelu rauſi apehd, bet tā ka ir tad wiņſch naw droſchs par defadentu attaiſnoſchānu, tad tas paleel uſ beigam tik liriſki maigs un luhdi cewehrot, ka latweefchu defadenze apſihmē „garigu nemeeru“ un „romantiſku ſubjektiwifmu“, ka te „gruhti praſit domas beſ pretrunam — eeroſinajumi pa daļai garigi nepahrweikti, neiſkopti — jaunee peepluhdi nenofkaidrojuſchees“ u. t. t.

Tas tomehr ir intrefants ſkats, kā M. Walters riſkojas ſawā aiſſtahwoja lomā: kamehr ar weenu roku tas ſlauka ar kabatas lafatiāu ſew aſaras par ſaweem nepateſi apwainoteem klientem, tikmehr ar otru tas grahdi Weinberga un komp. mehſlu tſchupā un laiſch tad uſ markſiſteem kā ſchtihit ween. Drefnu lamu wahrdu beigu nodalā tomehr ſanahl wairat nekā teatraliſtas melancholijas. Bet mehſ peeſchahda polemikas weida jau eſam peeraduſchi un negreeſcham uſ to wairs nekahdu wehribu. Un to pahrleezibu mehſ ari eſam eeguwiſchi, ka zilwekus, kas tiž ſawai zihnai un ſawam darbam, newar nekahdas melu nekreetnibas nogalinat, ne ari lamu wahrdi aptraipit.

Defadentifms — kā jau tas ſawā laikā aprahdits — naw peemums nekahda ſpeziſifki literariſka ſtrahwa — tas ir pilnigi ſabeedriſks wirſeens ar zaurzaurim reakzionareem noluhkeem. Reiſē ar ſawu ſeſſualifmu un individualifmu tas iſeet uſ to: ſatrizinat proletariata pahrleezibu un zihņas palahwibu, nowirſit to ſahaus no wiņa wehſturifkeem uſderumeem, noſpeest un wahjinat ſabeedriſko droſmi un energiju un zilbinat muſhu reakzionarās birgelibas intrefes. Taiſni

*) Kā to ſaprast, Egliſcha tgs, waj tad M. Waltera teefa nebuhtu „taiſna un gudra“?

ſcha wirjeena ſabeedriſki-politiſkeem mehrkeem ſteids patalpõt M. Walters ar ſawu ſchaubigo markſiſma „kritiku“. Wiſch, kã jau mehſ ſahkumã minejãn, ir teeſcham rakſturifſk tipſ, kahbus muhſu reatzijas laikmets iſmetis un iſmetis wehl atpluhdu dubloſ. M. Walters pee-der pee teem zilwezieneem, kaſ daſchus gaduſ atpakal par waru gribeja iſſprauſtees preekſchgalã un kleeptin kleeđja: „mehſ“, bet tagad weinbergiſki lamajaſ: „ſchee ſmurguli“; kaſ toreij azis holidami draudeja kertees pee zirweem un daſſcham un tagad aizina nogremdetees „wah-jaſo ehnu, leegako krohſu un liniju“ paſaulẽ; kaſ toreij ſunija un lah-deja uſ pehbejo muhſu reakzionaro birgelu neleetibaſ, bet tagad paſchi trauz naht wineem talkã. Scho moralifko un intelektuelo pagrimſchãnu, ſcho paſchpaſemoſchanos un paſchappſlaudiſchãnu, kã ari wiſ-pahrim ſchãhdu tipu neapſtauſchamo ewoluziju mehſ wiſlabaki rakſtu-roſim ar to, ja ſtahdifim blakus wiinu paſchu wahrduſ, ko tee runa-juſchi toreij un ko tee ſaka tagad. Salihđſinaſim daſchãſ weetaſ iſ „Latweeſchu kritikaſ“ beigu nodataſ un kaſhdaſ 1904. g. iſnahtuſchãſ broſchurinaſ „Lihdumibaſ duhmoſ“ (autora wahrđſ gan naw atſih-metſ, bet taſ weegli atminamſ).*)

1904.

Deſmit gadu ihſ laitiſ, bet pa-ſkãtatees, ko ſchee deſmit gabi dewuſchi. Schiſ gadudeſmitſ atſwer diw- un trihſ-tãhtigi wiſãſ taſ puhleſ, kaſ eeliftãſ lat-weeſchu atihſtibã wiſã pagãhjuſchã gadu-ſimteni: ſchini gadudeſmitã dſimſt latwee-ſchu rewoluzionãrſ, latweeſchu pilſoniſ, un kaſrſ ſin, ko taſ muhſu apſtahtloſ no-ſihmẽ. Buht pilſonim Kreewija noſihmẽ—buht gatawã uſ wiſeem ſãudejumeem, taſ noſihmẽ paſtahwigu truhtumu, paſchãit-leedſigu darbu, gadeem ſlogoſ un weentu-libã, zihnu, kurã kriht beſ waida uſ luhpã u. t. t.

Waj atkal:

Ir taſchi reij laitiſ ſãht broſchi ſtãtitees pateeſibat azis un atſiht nen- wehrſchãnu un waire neiſnihzinãnu ſpehtu. . . Buhtu laitiſ iſnemt galwu no

1908.

Zit dihwaini taſ ari neiſliktõſ, bet taiſni laikmets ſãhtot ar dewin-deſmiteem gadeem ir muhſu dſihwẽ at-ſihmetſ ar ſchãhdu garigu ſtinkumu, meeru un kuhtru peetizibu. . . Jãunãſ ſtrahwaſ preekſchãrindaſ nogrimã. . . taſhã paſchã ſãſtindſinoſchã paſchdeewi-naſchãnã, kaſhã bij dſihwojij wezãiſ laikmets. . . Pee mumſ wãldija tut-ſchumſ un tuſkãiſ apmeerinãjumſ. . . Garigumſ iſpluhã leetulibã u. t. t.

Te ſchupſteja paſihſtamãſ pa-wirſchibaſ; atſãhrtojãſ ta pate garigã ſmurguliba, kaſ progrefiwo domu pee mumſ noweda pee ſãbrukuma. . .

*) Broſchuraſ titulijſ jau ween ko wehtis: „Abhandlungen über baltische Fragen. Erstes Heft: Neuere soziale Strömungen unter den Letten“. Un tad ta fraſchu beſputra! Ar M. Walteri ſãlihđſinot Peetuka Kruſtiſch ir titãi taſhđ ganu ſchãſ. . .

imilitim un paluhtotees apfahr, lai redsetu, ka ejeet eelenkti no wišam pušem, ka jums wairs naw išejas, jo kas jums šahw pretim, tee ir eenehmuschī jawas zihnas weetas aij pahrlēezibās... Zihnitees ar saunumu wat tīfai zilweti, furos ir kautkas, no fa tee nekad neatkappsees. . . Te ir kautkas zits nekā apmulšinatu jauneku trafuliba — te aug jauns spēhks, kas aptwer firmgalwjus un jauneklus, wihrus un seewas u. t. t.

Un tad šchahda weeta :

Wiša reebigā rihditaju un nodeweju tafeda greešch jawus eerotšchus ihštenibā ne pret mums; ta sin, ka ta mums nekā nenodarīs; tai wajaga radit peesmakušchu gairu, tai wajaga šajaukt teem zilweeem apšinu, kas wehl naw nošaidrojšchees, waj kas wehl nešin zefa. Ta puhlas dšihweem zilweeem atnemt wianu mehrauflu, apmulšināt, aijpuhdet to u. t. t.

Waj jums ir ko atbildet teem, kas šaka, ka ari šabeebrīstās kustībās ir daudj šlimīga? . . . Deš tam pšchiatrija ir par to štaidribā, ka titlab pašiwitate, ša ari štipra zihnas un darbā aktiwitate war naht no šlimām šmadjenem (!) u. t. t.

.. Rodas it dabigi dšina pehš jauna, nošlehpumaina. . . jawads garigums. Ta ir romantika, kas šchahdos laimetos naht un šajauz wišas tit glihti šafahrtotās domas, šaraušta wezās tikumibas un praštibas mehrauklas. . . Tīfai šchini tufšumā wareja eeperinatees glupibas un demagogijas hidra. Muššu jaunā garigā dšihwe atrodas aij šcha tufšuma u. t. t.

Mehs waretum šchahdus israkstus wehl turpinat, bet peetiks jau ar šcheem peemehreem. Ša gan, tas ir teescham „šawads garigums“ un šawads „romantīšks subjektiwīšus“, ka zilweks wišu, ko tas wehl nešen atpakaļ šewi teizās dehwejam par wiššwehtako un wišidealako, tagad met atkritumu bedrē! Zif patetiški preešch 4 gadeem tahds M. Walters mahzeja šew pee kruhtim šist, šahdās karštās dušmās tas bij eedēšees par to, ka Fr. Weinbergis 1904. g. šafauzis 23 latwešchu beedribu preešchneeku šapulzi un lizis teem preešchā isdot šahdu broščhuru, šur buhtu apšaroti štrahdneeku partijas zenteeni. „Waj juhs domajat šauli aišflaht ar šawām plaukštam, juhs glehwulibas praweešchi un tautas nošahlotaji! Juhs, reebigās weenas deenas mušchas domajeet kautko isdarit ar šaweem šmehrejumeem!“ tīf leeligi wišsch šauza toreij. Un tagad? Weinbergis, Plutu Wilis un Brihwsemneeks nepaguma šchahdu broščhuru isgatawot — to bij lemts isdarit pašcham M. Walterim un pašcham usnemtees reakšionara nejehgās lomu, kas grib „šauli aišflaht ar šawu plaukštu!“ Welch eine Wendung durch Gottes Fügung! — ša teiza reij Wilhelms I.*)

*) Wišai tai leetai ir wehl šawa komista puše. „Latw. kritiku“ rāsttot

upurus, kad wareja spēkulet uš „wadona“ šlawu un pat ar to pelnītees, tad pluhda frašes par „šwehto zihau“, bet nu tagad war atkal wišam iplaut wirjū un šaudset ņewi un šawas wahjās šmadšenes („pšichiatrija par to škaidribā,“ — raksta M. Walters — „ka tiklab pa šiwitata (eewehrošeet!), kā ari stipra zihnas un darba aktiwitate war nahkt no šlimām šmadšenem“). Un šchahda rihziba naw „dogmatiska šastingšana“ un naw „šmurguliba“, bet weenigi ihsta „romantika“, ihsts „garigs nemeers“!... Bet nu deejgan par to. Weens labums ir tomehr reakzijas wehtrai, ka ta nokrata wišus ašpumušchos, tahru šehstus augtus, ka tagadejā laikmeta šmagums iščehuhē ahra wišadus šchaubigus kundškus un šchwīndlerus („Hochstapler“ — kā wahzešči šafa). —

— Dajchi warbuht eebildis, ka torešejā šabeedrišo zihau zilbināšana gan bij nezeeniga komedija no šchahdu lautiku pušes, bet par to tee tagad leelas leetas išdaris latweešchu mahkflā un tur atradis šawu ihsto ušdewumu. Bet intelektuala un moraliska pagrinišana nefad naw weduše pee panahkumeem ne šabeedriškā zihnā, ne mahkflas darbā, jo tillab te, kā tur wajadsigas pateesas špehjas un ihstas juhtas. Šai tatšchu neplahtās ar mahkflas šaprašanū tahdi, kas par Šra Andšheliko un Botišcheli glešnam war šajušminātees tikai tad, ja ušeet Bedekeri pee wišu wahrdeem šwaigšniti. Un par mušju rakšneezibas defadenteem mehš te wairs nerunašim, ne ari wandišim wišu rašhojumus augšchā, jo par šcho tematu jau rakšits deejgan un wehlakee defadentiškās literaturas šakti apstiprina tikai mušju agrakos šlehšseenus. Un ar to, protams, nefas nebuhs zitadi, ja mušju defadenti grib šawu tagadejo nošankumu grofit un turpmat dehwetees ņewi par „romantikeem“, par „subjektiwisteem“ u. t. t. Wahrds „romantika“ ir nemirštigs fizis zaur Wiktora Igō un Alfreda de Wišē (Musset) genielem darbeem, tas šauz mums wahzu literaturā atminā Nowalija klušo tehlu, Ludwigu Tiekū, Eichendorfu un zitus ihstus dšejnekus —, bet kas ar šcho pahrpļuštoshcho jušmu kwehli un dšito, intimo liriku, ar wišeem šcheem ihsteem dšejas talanteem kopejs mušju rakšneezibas niškuteem, mušju literariškeem brihwiketneekem un klakeereem? Mehš waram apšweikt katru jaunu, špirgtu parahdibu mušju literaturā, mehš waram atšiht un zeenit katru godigu pahrlēezibu un nopeetnu dšihšchanos pehz pateesibas, zil maldiga ta warbuht ari nebuhtu, bet mums naw un newar buht ne majakā zeeniba pret latweešchu defadenzes jehlumu un glehwumu. Nemšim peemehra deht tahdu paraleli: kreewu literaturā mistisko wirseenu galwenā kahrtā tagad šprediko

Mereščkowskis, un pret wina neihsto religislo ekstasi, pret wina bellamatoriskeem murgojumeem us wisstingrafo usstahjusēs markšistu kritika, bet ir tomehr leetas muhsu dšihwē, par furām pat Mereščkowskis (tāpat kà wezais Tolstojs) newar kluset un kas wina familno ihstā praweescha naidā (šalihdsini wina pehdejo preekšlafšjumu Peterburgā „ЗЕМЛЯ ВО ПРЪ“). Mums latweescheem ari ir šaws mistikis, Witt. Eglits šauzams, un šchi mistika wina taisni noweduse latweeschu tautislās pilsonibas kloakā un leef winaam teitt un šlawet Fr. Weinbergi kà „klafštu nazionalpolitiki“! Wiša šchi leelikā aisgrahbschanās par mahšlu un literaturu ir pee mums tikai šchaubigs humbugs: pee mums tā šauktā „jaunakā rakstneeziba“ noder kà apsegs politikai — defadentiskai waj tautisti-pilsoniskai politikai. Nemeenam tur nebuhtu wahrda ko bilst, ja muhsu defadenti paliktu pašchi ween šawā starpā, peekohtu tur dsejoshchanu waj šmalus rokdarbus, subjektiwismu waj spiritiwismu, ja tee kà mehslu wabules eekuhnotos šawā šeksualismā waj individualismā, bet tad jau tee atkal nebuhtu nekahdi defadentiski individualisti, ja tee neskraditu apkahrt kà mehslu wabules un neisnesatu us wišām pušem šawu netihribu un nihkulibu. Moskahpet šabeedriškā protesta špehku, šadublot muhsu augošcho kulturu, šasmazinat muhsu šadsihwes atmosferu, šajaukt zilwekeem apšinu un aispuhdet to (šchos wahrduš, lušk, leetoja M. Walters tšhetrus gadus atpakal)! Bet ir tomehr wajadsiba šcho rihzibu šauktā attaišnot, tai usklaht wiršū šinamu estetisku lupatu, un preekšch tam tahds M. Walters tagad war noderet ar šawu „šawado garigumu“ un „romantisko subjektiwismu“: ja ari pretežā lehgere tas kritis zauri, tad defadentu barā tas taisni tamdehl war ispiłbit „atšihstā ekonomista un atšihstamā estetikas teoreitika“ lomu ar šawām šasmalstītām frašem, ar nepareiseem zitateem un autoru wahrdeem, ar šawām norakstītāja un šagrositāja dahwanam. „Tas zekšch wed us muhsu šinibu un us muhsu mahšlu“ — šaka M. Walters. Ša gan — peebildišim no šawas pušes — taisni pār „Latwijas“ un „Rigas Awijes“ šleegšni...

— — — Latweeschu markšisteem beeschi jadsird pahymetumi, ka tee esot šawās „dogmās šastingušchi“, bet to tee taisni war usstatit kà leelako atšinibu, jo tas nošihmē tikai to, ka tee no šawas pahrelezibas uaw atkahpušchees. Tee nekahro pēhž čameleona krahsu daschadibas un paleef pee šawa „aukštā pelekuma“, ja sem ta šaprot nešchaubamu ustizibu šaweem idealeem, šawas šekširas wehšturiskeem usdewumeem. Un tagadežā šabeedriškā paguruma un šchaubu laikmetā muhsu štiprais atbalsts paleef wehšturisko zihnu praktikā tuhstosčkahrt

pahrbaudita markšisma teorija: ta ļauj mums arī tagad pahrredset, ka dšihwe nestahw uš weelas, ka nodalas un pahrweidojas tagadnes elementi un ka lihds ar to nogatawojas nenowehrschamās nahfotnes pahrgrōsības; ta dod mums eespehju atraisīt šaistitos šabeedriškos špehtus, pazelt tautas maju pašchapiju un pašchdarbibu un wīnu kolektīwo gribu wīrsīt uš noteikteem, pašchas šabeedribas attihstības uštahditeem mehrkeem. Wehsturiskā materialšisma teorija dod mums drošmi un špehtu stuhret arī pret wehju un pret wilneem.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057787

et,
eš
eš
oš
uu
iš
iš

Latvijas Skolotāju Biedrība
īsdod literārisku, zinātnisku un pedagoģisku žurnālu

„Sgļihtība“

Žurnālu vada biedrības ezevhelela redakcijas komisija: **A. Dehrens, A. Joffens, Dr. Kasparsons, C. Pihpiņš, Mhtin kundis, Andrejs Upiis un J. Weismans.**

Žurnāls iznākt reiš mehnesi.

Žurnāls maksā:

par gadu:		par pusgadu:	
Ekspedīcija nokomot	2 r. 00 t.	Ekspedīcija nokomot	1 r. 40 t.
Ar peestūhtīdānu pa vālu	3 „ — „	Ar peestūhtīdānu pa vālu	1 „ 60 „
Arhīves	5 „ 50 „	Arhīves	1 „ 85 „

Atsevišķa burtnīza 30 lap.

Kas pāstelle 10 eksemplārus, dabū weenpādmito par brīhvu.

Dabūjams arī weht 1909. gada gāšlums.

Žurnāls vāstellejams wīšs grahmatu vāsthotarōs un ekspedīcijā.

A. Golta grahmatu weifalā, Suworowa eelā Nr. 24.

Lurpat peenem arī stūdinājums.

Vāstellejumi pa vālu un naudas lūstījumi adreļsani: **Г. Рига, въ экспедицію журнала „Сгļihtība“. Суворовская № 24 (книжки, магаз. А. Голта). Пака касте Nr. 869. — Uf to pašū adreļ lūstījami arī žurnālam nodomātee manīskripti.**

A. Raaka

grahmatu pāhrdotāwa

Rigā, Suworowa eelā Nr. 25,

peedahwā

wairumā un mašumā

beļ agralām arī wīšs jaunīnāhtūschās grahmatas, žurnālus un rakstu krahjumus.

Ušnemas arī daščadu grahmatu apstelleschānu, īstūhtīschānu, biblioteku un lajtawu eerīkfoschānu.

NB. Skolotājeem, bibliotekam un biedrībām rabāts.